

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
AVALIKU ÕIGUSE OSAKOND

Karin Leichter

**IGAÜHE ÕIGUS VABADUSELE JA TURVALISUSELE EUROOPA INIMÕIGUSTE
KOHTU PRAKTIKAS: KÜSIMUS PIIRATUD PÕHIÕIGUSEST**

Magistritöö

Juhendaja
Prof. Julia Laffranque

Tartu

2016

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. PÕHIÕIGUSED JA VABADUSED	9
1.1 Inimõiguste tekkelugu Euroopas kehtivate lepinguteni	9
1.2 Põhiõiguste ja -vabaduste olemusest	14
1.3 Põhiõiguste ja -vabaduste rakendamise printsiibid	16
2. ÕIGUS VABADUSELE JA TURVALISUSELE	20
2.1 Kontseptsioon vabadusest ja turvalisusest	20
2.2 Vabaduse ja turvalisuse regulatsioon rahvusvahelises õiguses	24
2.2.1 Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon	24
2.2.2 Euroopa Liidu põhiõiguste harta	26
2.2.3 Lissaboni leping ja Euroopa Liidu ühinemine EIÕK-ga	27
3. EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHTU PRAKTIKA	30
3.1 Vabaduse õiguse rikkumine tähendus ja artikkel 5 kohaldamisala	31
3.2.1 Kinnipidamine süüdimõistva kohtuotsuse alusel	34
3.2.2 Kinnipidamine korralduse täitmata jätmise eest või kohustuse täitmise tagamiseks	35
3.2.3 Kinnipidamine õigusrikkumise toimepaneku takistamiseks	37
3.2.4 Alaealiste kinnipidamine	40
3.2.5 Kinnipidamine meditsiinilisel või sotsiaalsetel põhjustel	40
3.2.6 Välismaalase kinnipidamine	42
3.3 Isikule tagatavad õigused vabaduse piiramise puhul	44
3.3.1 Menetluslikud õigused	44
3.3.2 Vabaduse piiramise õiguspärasus	47
3.3.3 Kompensatsiooniõigus	50
4. KÜSIMUS ISIKUVABADUSE JA TURVALISUSE ÕIGUSE PIIRATUSEST	53
4.1 Euroopa Inimõiguste Kohus vabaduse ja turvalisuse tagatiseandjana	53
4.2 Piiratud õigus muutuvas ühiskonnas	58
4.2.1 Euroopa Liidu vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanev ala	59
4.2.2 Vabaduse ja turvalisuse tasakaal	62
KOKKUVÕTE	65
Right to Freedom and Security in the European Court of Human Rights Case-Law: Question of Limited Rights. Abstract	70

LÜHENDID	75
KASUTATUD KIRJANDUS	76
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	78
KASUTATUD ÕIGUSATID	81

SISSEJUHATUS

Igaühe õigus vabadusele ja turvalisusele tundub loomuliku ja iseenesest mõistetavana kõikidele demokraatlike riikide kodanikele. Inimõigused on 20. sajandi keskpaigast alates teinud läbi tormilise arengu ning inimesed teadvustavad üha enam neile kuuluvaid õigusi. Seejuures on põhiõigused ja -vabadused sätestatud mitmetes regionaalsetes lepingutes, millest olulisemad on 1950. aastal vastu võetud ja 1953. aastal jõustunud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon (edaspidi EIÕK)¹ ning 2000. aastal vastu võetud ja 2009. aastal jõustunud Euroopa Liidu põhiõiguste harta (edaspidi Harta)². Mõlemad nimetatud lepingud sisaldavad vabaduse ja turvalisuse õiguse regulatsiooni, mida demokraatia ja õigusriigi printsiipe järgivates riikides ei suudeta sageli tagada. Probleemid esinevad nii konventsioonis sätestatud normide ja siseriikliku õiguse kooskõlastamisel ja ühtlustamisel kui ka sätete ülemäärasel ja meelevaldsel tõlgendamisel.

1945. aasta ÜRO asutamisest alates võib täheldada, et põhiõiguste riiklik kaitse on tihedalt seotud rahvusvaheliste inimõiguste tagatistega. Euroopa Inimõiguste Kohus (edaspidi EIK) on võtnud omale konstitutsioonikohtule iseloomuliku rolli seoses inimõiguste kaitsega Euroopa tasandil. EIÕK-s sätestatud põhiõigused ja -vabadused on sätestatud võrdlemisi abstraktsete õigusnormidena, mistõttu EIK peab, rakendades erinevaid õigusprintsiipe, andma ülevaate ja sisustama täpsemalt nende sätete kohaldamisala. Sisuliselt määratakse EIÕK-s miinimumstandardid, mida tuleb inimõiguste tagamisel täita. Üheks taoliseks õigusnormiks, mille sagedasi riiveid lahendatakse EIK praktikas, on EIÕK artikkel 5 sätestatud igaühe õigus isikuvabadusele ja turvalisusele. Seejuures on üles loetletud kindlaksmääratud juhtumid, kus vabaduse võtmist võib pidada seaduspäraseks. Sellisteks juhtudeks on näiteks seaduslik kinnipidamine süüdimõistva kohtuotsuse alusel, kinnipidamine korralduse täitmatajätmise eest, kinnipidamine põhjendatud kahtluse korral või kinnipidamine meditsiinilistel ja sotsiaalsetel põhjustel.³ Nimetatud EIÕK klausel loetleb ka vastavad tagatised, mida on vabaduse piiramise korral õigus nõuda.

Kuigi isikuvabaduse ja turvalisuse õigus on sarnaselt kõikidele põhiõigustele ja -vabadustele kaasasündinud, võõrandamatu ja universaalne, pole tegemist absoluutse õigusega. EIÕK artiklis 2 sätestatud õigust elule loetakse absoluutseks õiguseks, kuid vabaduse ja turvalisuse õigus on piiratud tulenevalt sättes esile toodud eranditest. Praktikas tekitabki peamiselt

¹ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 1996, 11, 34.

² Euroopa Liidu põhiõiguste harta. 01.12.2009. – ELT C 303.

³ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 1996, 11, 34.

probleeme vabaduse piiramise õiguspärasus, isegi kui tegemist on näilikult erandina sätestatud ja seega ka lubatud vabaduse piiramise juhtumiga. Isiku kinnipidamise õiguspärasuse hindamisel tuleb lähtuda nii kinnipidamise kestvusest, kinnipidamise aluseks olevast põhjendatud kahtlusest kui ka õiguskindluse ja proportsionaalsuse põhimõttest. Riikidele on võimaldatud vabaduse piiramise kohaldamiseks teatav kaalutusõigus ning sellest tulenevalt võib EIK hinnang kinnipidamise õiguspärasuse üle erineda oluliselt siseriikliku kohtu poolt antud arvamusest või otsusest.

Oluline on täheldada, et vabadust ja turvalisust käsitletakse ühtse õigusena ühesainsas õigusnormis. Nimetatud mõisteid käsitletakse koos alates 1948. inimõiguste ülddeklaratsioonist, mis pidas oluliseks õigust elada, olla vaba ning tunda end seejuures turvaliselt.⁴ Seega on taoline vabaduse ja turvalisuse seos tekkinud pikaajase praktika käigus. Isiku turvalisuse õigust peetakse lahutamatuks isiku vabaduse piiramisest.⁵ Vabadusse suhtutakse kui isiklikku õigusesse, kuid turvalisus viitab pigem kogukondlikule tunnetusele. Kui vabadus ja turvalisus paiknevad ühes õigusnormis, väljendub selliselt turvalisuse kui isikliku õiguse aspekt. Igal juhul on riigid kohustatud tagama mõlemaid õigusi, sest nende võimuses on kaitsta avalikku turvalisust, kehtestades seejuures mitmesuguseid piiranguid oma kodanikele.⁶ Vabadust ja turvalisust võiks pidada üksteist tasakaalustavateks õigusteks, kuid tegelikkuses domineerib üks nimetatud õigustest teise üle, sõltuvalt ajast ning ühiskonnas aset leidvatest protsessidest.

21. sajandi sündmused viitavad, et vabaduse ja turvalisuse puhul hakkab rõhk liikuma turvalisuse aspektile, mis eeldab teatud järeleandmist tegemist vabaduse osas. Nimelt, pärast 11. septembri 2001. aasta sündmusi USAs on tõusnud päevakorda ülemaailmne terrorismiohu küsimus ning sellest tulenevalt on jõutud arusaamani, et turvalisust tuleb pidada üheks tuumikväärtuseks inimõiguste tagamisel. Euroopa seisab silmitsi üha intensiivsemate ning laiaulatuslikema probleemidega, mis avaldavad mõju ka üksikisiku tasandil. Eelnevast tingituna on Euroopa Liit hakanud looma vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanevat ala, mille eesmärgiks on ennetada terrorismikuritegusid nii Liidu kui ka liikmesriikide tasandil. Liit on võtnud eesmärgiks tõsiste kuritegude ennetamise, kaitse, jälitamise ja reageerimise, austades seejuures täielikult põhiõigusi ja -vabadusi.⁷ Samas on taoliste eesmärkide täitmine

⁴ Inimõiguste Ülddeklaratsioon. 10.12.1948. –

http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/est.pdf (04.04.2016).

⁵ W. E. Langley. Encyclopedia of Human Rights Issues since 1945. Greenwood Press, 1999, lk 188.

⁶ J. Spigelman. The Forgotten Freedom: Freedom From Fear. The International and Comparative Law Quarterly, 2010/Vol. 59, No. 3. Cambridge University Press on behalf of the British Institute of International and Comparative Law, lk 549.

⁷ Stockholmi programm. C 115/01, 04.05.2010. Arvutivõrgus: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:52010XG0504\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:52010XG0504(01)) (24.04.2016).

praktikas keeruline ilma isikute põhiõiguste ja -vabaduste, sealhulgas igaühe õiguse vabaduse ja turvalisuse, rikkumiseta.

EIÕK artiklis 5 sätestatud vabaduse ja turvalisuse õigus on mõeldud kaitsma üksikisikut meelevaldse vabaduse võtmise eest. See tähendab, et nii kohus kui ka teised riiklikud haldusorganid peavad vastama pädeva asutuse kriteeriumitele. Samuti fikseerib meelevaldset kinnipidamist ajaline määratlus, mis sõltub paratamatult igast individuaalsest kaasusest. Isikuvabadust vaadeldakse selle klassikalises mõttes, pidades silmas eelkõige isiku füüsilist vabadust. EIK on leidnud, et kinnipidamise puhul on tegemist tõsise isikuvabaduse õigust rikkuva meetmega. Seetõttu tuleb selle rakendamisel hinnata, kas kõik teised võimalikud vähemkaalukad on tunnistatud mitteküllaldaseks vajaliku eesmärgi saavutamiseks.⁸ Probleemne on just kinnipidamise varajane staadium, kui isikule pole esitatud konkreetset süüdistust, kuna siis on isiku vabaduseõiguse rikkumise oht suurim.⁹

EIK on asetanud teatud kuriteod erilisse kategooriasse, kuna nende tagajärjed on ohvriterohked ning tekitavad suures ulatuses kahju. Menetluslikust aspektist võimaldab taoline erilise staatusega kuritegu pidada isikuid kinni madalamate nõuete alusel, kui seda tehakse mõne muu kuriteo puhul. Samuti esineb probleeme viivitamatult kohtu ette toimetamise ning seadusliku kinnipidamise lubatud aja ületamisega. 13. novembri 2015. aasta Pariisi terrorirünnakud ning 22. märtsi 2016. aasta Brüsseli terroriakt on vaid mõned näited laiahaardelistest rünnakutest inimeste ja riikide vastu. Terrorismikuriteod ja teised Euroopat raputavad sündmused, nagu näiteks põgenikekriis, tingivad riiklike järelevalvetoimingute ning ennetavate meetmete intensiivsema kohaldamise. Taolises olukorras tõstatub aktuaalne küsimus, kas kõrgendatud ohu tingimustes ja erilise staatuse saanud kuritegude puhul on lubatud üha raskemad isikuvabaduse riived.

Eelnevast tulenevalt esitab magistritöö autor hüpoteesi, et Euroopa Inimõiguste Kohtus erilise staatuse saanud kuriteod võimaldavad üha intensiivsemaid vabaduse ja turvalisuse õiguse riiveid. Kuigi teatavad vabaduse võtmise juhtumid on vabaduse ja turvalisuse õiguse kui piiratud õiguse puhul lubatud, esineb märkimisväärsed rikkumisi ka nende erandite rakendamisel. Käesoleva magistritöö eesmärk on analüüsida kohtupraktikat aspektist, kuidas sisustatakse EIK praktikas Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioonis ja Euroopa Liidu põhiõiguste hartas abstraktselt sätestatud igaühe õigust vabadusele ja turvalisusele. Veel enam, töös selgitatakse, millised on peamised problemaatilised kohad EIÕK artikkel 5 rakendamisel ning missugused on põhilised nõuded, mille vastu konventsiooni liikmesriigid

⁸ EIK 133229/03, *Saadi v. The United Kingdom*, § 70.

⁹ EIK 11036/03, *Ladent v. Poland*, § 72.

eksivad. Samuti on vaatluse all küsimus, kas ja kuidas aitab Euroopa Inimõiguste Kohus tagada igäühe õigust vabadusele ja turvalisusele.

Magistritöö koostamisel on kasutatud erinevaid uurimismeetodeid. Nendest peamine on kasutamisetstarbe järgi andmekogumismeetod, mis väljendub kirjanduse ja kohtupraktika läbitöötamises. Inimõiguste tekkeloole kajastamisel on lähtutud ajaloolisest uurimismeetodist, andes ülevaate põhiõiguste ja -vabaduste arengust erinevatel perioodidel. Töö edasises etapis järgneb vabaduse ja turvalisuse õiguse sisuline ja teoreetiline analüüs ehk siinkohal rakendatakse kvalitatiivset meetodit. Lisaks on töös kasutatud induktiivset ehk sünteetilist meetodit seoses kohtupraktikas esinevate vabaduse ja turvalisuse õiguse rikkumise üksikjuhtumite pinnalt üldiste järelduste tegemisega.

Käesolev töö on struktuurilt jaotatud neljaks suuremaks peatükiks, mis omakorda jagunevad väiksemateks alateemadeks. Esimene peatükk on pühendatud põhiõiguste ja -vabaduste tekkeloole nii üleüldiselt kui ka Euroopas. Samuti on tarvilik selgitada inimõiguste aspektist, kuidas erinevad üksteisest n-ö baasõigused ja tuletatud õigused. Andes ülevaate inimõiguste tuumikust, on võimalik paremini mõista, miks peetakse teatud õigusi, sealhulgas vabaduse ja turvalisuse õigust, põhiõiguseks. Sealhulgas kirjeldatakse töö esimeses osas peamisi printsiipe, mida EIK oma praktikas rakendab ning mis võimaldavad kohtul teatavate järeldusteni jõudmise.

Teine peatükk keskendub põhiõiguste ja -vabaduste kontseptsioonile ning samuti on esile toodud vastava õiguse regulatsioon Euroopa Inimõiguste Konventsioonis ning Euroopa Liidu põhiõiguste hartas. Oluliseks märksõnaks on ka Euroopa Liidu ühinemine EIÕK-ga, mis võimaldab ühtlustada käesoleval ajal paralleelselt eksisteerivaid põhiõiguste ja -vabaduste süsteeme. Magistritöö kolmanda peatüki fookuses on Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika, mis puutub vabaduse ja turvalisuse õiguse piiramisesse. Täpsemalt antakse ülevaade, millised kriminaalmenetluslikud, meditsiinilised või sotsiaalsed juhtumid on käsitletavad vabaduse õiguse piiramisena. Lisaks käsitletakse erinevaid tagatisi, nagu näiteks õigus informatsioonile, viivitamata kohtu ette toimetamine, õigus taotleda kohtuotsust kinnipidamise seaduslikkuse üle otsustamiseks või kompensatsioonioigus, mida õigusriivega kokkupuutuv inimene võib kasutada, ning uuritakse, millised on asjakohased põhimõtted nimetatud õiguse rakendamisel. Töö viimases peatükis antakse ülevaade Euroopa Inimõiguste Kohtu rollist põhiõiguste tagajana. Samuti selgitatakse, millist tähtsust omavad EIK lahendid EIÕK liikmesriikidele. Veel enam, vaadeldakse, kuidas on raskemate kuritegude ennetamine mõjunud vabaduse õiguse tagamisele.

Valdava osa töös kasutatavast allikalisest baasist moodustavad Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid, mis pärinevad ajavahemikust 1968–2016. Kohtulahendid sisustavad Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse konventsiooni sätteid ning kõnealune konventsioon oma aluspõhimõtetega on samuti üheks peamiseks allikas käesoleva töö koostamisel. Põhiõiguste ja -vabaduste kujunemislugu aitavad paremini mõista raamatud, nagu Dirk Ehlersi „*European Fundamental Rights and Freedoms*“, Robert Blackburni jt „*Fundamental Rights in Europe: the European Convention on Human Rights and its Member States, 1950-2000*“ ja J. B. R. Walkeri jt „*Europe's 21st Century Challenge*“. Omanäolist vaatenurka pakuvad J. Spigelmani artikkel „*The Forgotten Freedom: Freedom From Fear*“ ning S. Greeri „*What's Wrong with the European Convention on Human Rights?*“, mis toovad esile teatavaid ebatraditsioonilisi põhiõiguste ja -vabaduste aspekte.

Magistritööd iseloomustavad Eesti Märksõnastikust enim järgmised märksõnad:

- Põhiõigused
- Vabadus
- Turvalisus
- Isikupuutumatus
- Rahvusvahelised kohtud

1. PÕHIÕIGUSED JA VABADUSED

1.1 Inimõiguste tekkelugu Euroopas kehtivate lepinguteni

Inimõiguste kontseptsioon ulatub Vana-Kreekasse ja Vana-Roomasse, olles tihedalt seotud stoikude võrduse doktriini ning roomlaste arusaamaga universaalsetest õigustest, mis asetuvad kõrgemale kodanike õigustest. Sellegipoolest peetakse inimõigusi võrdlemisi uueks nähtuseks, mille arengukäik võttis revolutsioonilised mõõdud alles 20. sajandil: inimõiguste alguspunktiks peetakse ÜRO asutamist 1945. aastal.¹⁰ Kahtlemata on see 26. juuni 1945. aastal allkirjastatud ÜRO harta sõjajärgsete konstitutsioonide loomisel olnud suureks mõjutajaks, sõnastades sissejuhatavates märkustes ühinenud rahvaste üheks eesmärgiks: „...taas kinnitada usku inimese põhiõigustesse, tema väärikusse ja väärtusse, meeste ja naiste võrdõiguslikkusesse ning suur- ja väikerahvaste õiguste võrdsusse“¹¹. Paraku ei sätestatud täpsemalt, millised on need kaitstavad põhiõigused ja -vabadused, mille eest ÜRO seisab.

ÜRO hartale järgnes 10. detsembril 1948. aastal Eleanor Roosevelti ning John Humphrey eestvedamisel inimõiguste ülddeklaratsiooni väljakuulutamine. Nimetatud dokumendist sai esimene rahvusvaheline leping, mis tunnustas kõikide inimeste kaasasündinud ja võõrandamatut inimväärikust põhiõiguste alusena.¹² Inimõiguste ülddeklaratsiooni preambula kohaselt on „Liikmesriigid kohustatud koostöös Ühinenud Rahvaste Organisatsiooniga kaasa aitama inimõiguste ja põhivabaduste üldisele austamisele ja nendest kinnipidamisele“¹³ ning deklaratsiooni artikkel 22 täiendab inimväärikuse seisukohast, et „Igaühel on ühiskonna liikmena õigus sotsiaalsetele tagatistele, samuti on tal õigus riiklike jõupingutuste ja rahvusvahelise koostöö kaudu, arvestades iga riigi elukorraldust ja ressursse, kasutada tema inimväärikuse ja isiksuse vabaks arenguks vajalikke majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi õigusi“¹⁴. Võttes arvesse ülddeklaratsiooni jõustumise ajalist konteksti, on selle sätted tähendusrikkad. Nimetatud perioodil olid tsiviil- ja poliitilised õigused tuttavad vaid Lääne õigussüsteemidele. Need õigused rõhutasid negatiivseid vabadusi ehk valitsuse mitte sekkumist inimeste kaasasündinud vabadustesse. Isegi võrdsust tõlgendati negatiivses mõttes,

¹⁰ J. Crawford, M. Koskeniemi. The Cambridge Companion to International Law. Cambridge University Press, 2012, lk 310–311.

¹¹ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirj ning Rahvusvahelise Kohtu statuut. 26.06.1945. – RT II 1996, 24, 95.

¹² E. Daly, A. Barak. Democracy, Citizenship, and Constitutionalism: Dignity Rights: Courts, Constitutions, and the Worth of the Human Person. University of Pennsylvania Press, 2012, lk 13.

¹³ Inimõiguste Ülddeklaratsioon. 10.12.1948. –

http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/est.pdf (04.04.2016).

¹⁴ Ibid.

tähendades, et isikul puudusid seaduse ees erilised privileegid.¹⁵ Samas võib ülddeklaratsioonis sätestatud sotsiaalse tagatise mõistet tõlgendada mitmest erinevast aspektist, mistõttu on kriitikud seadnud kahtluse alla, kas sotsiaalse turvalisuse klausel ei ulatu kõrgemale deklaratsiooni majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste tutvustamise rollist. Sotsiaalse turvalisuse õigust tõlgendati laialt formaalses tähenduses, mille kohaselt tähistab see õigus inimväärikuse ja inimese isiksuse arenguks vajalikke sotsiaalseid ja majanduslikke vabadusi ja kaitsemehhanisme.¹⁶ Seega oli sätte peamiseks eesmärgiks suunata riikliku poliitika fookuspunkt kõikide inimesteni ulatava heaoluühiskonna loomisele läbi tervise-, haridus- ja sotsiaalsüsteemi arendamise.

Teise maailmasõja järgset inimõiguste arengulugu võib võrrelda valgustusaja deklaratsioonidega, mille eesmärk oli põhiliste õiguste ja vabaduste kehtestamine ja tagamine. Selliselt oli näiteks 1789. aasta Prantsuse revolutsiooni „Vabadus, võrdsus, vendlus!“ seotud positiivse vabadusega, sarnaselt ka 1776. aasta Ameerika iseseisvusdeklaratsioon. Kuid lisaks inimõiguste ülddeklaratsioonile avaldas 20. sajandi alguses Tsaari-Venemaal toimunud revolutsioon samuti mõju majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste kontseptsiooni kujundamisele piiriülesel tasandil. Esialgu polnud taoliste õiguste puhul eraldatud inimest valitsusest, see tähendab, õigused olid tugevalt seotud indiviidi suhtest ühiskonna, riigi ja rahvusvahelise kogukonnaga. Valitsuse ülesanne oli koordineerida tegevust ja pakkuda tuge. Eelnevalt tulenevalt oli valitsuse ja ühiskonna peamine roll igaühe kaasasündinud õiguste ja vabaduste võimaldamisel. Sõltuvalt keskkonnast, need vabadused arenesid ja õitsesid või märkimisväärselte riivete puhul hoopis mandusid.¹⁷

Rahvusvahelisel tasandil on inimõiguste kaitse arenguprotsessis samuti oluliseks verstapostiks ÜROs väljatöötatud konventsioonide vastuvõtmine 1966. aastal: kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt ning majanduslike ning sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt.¹⁸ Taoline õiguste jaotumine kahte iseseisvasse kokkuleppesse oli tingitud Lääne ja Ida rivaalitisemisest, millest tulenevalt osutus konsensusse saavutamine keeruliseks. Kodaniku- ja poliitilisi õigusi toetasid USA ja tema liitlased, seevastu NSV Liit ning tema liitlased soovisid rõhutada eelkõige majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi

¹⁵ J.M. Diller. Universal Declaration of Human Rights, Volume 3: Securing Dignity and Freedom through Human Rights: Article 22 of the Universal Declaration of Human Rights. Martinus Nijhoff Publishers, 2011, lk 3.

¹⁶ Ibid, lk 2.

¹⁷ Ibid, lk 3.

¹⁸ D. Ehlers. European Fundamental Rights and Freedoms. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, lk 1.

õigusi. Nimetatud paktid erinevad ülddeklaratsioonist selle võrra, et tegemist on juriidiliselt siduvate lepingutega, mille järgimist kontrollivad vastavad komiteed.¹⁹

Lisaks ülemaailmsele tasemele on inimõiguste arendamine toimunud ka regionaalsel tasandil, mis tõstatab küsimuse, kas niiviisi ei kaovad ära inimõiguste ühised näitajad.²⁰ Eelnevast tulenevalt on rahvusvahelisel tasandil tunnustatud inimõigusi võimalik jaotada kolme kategooriasse: kodaniku- ja poliitilised õigused; majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurialased õigused ja nn uued õigused ehk inimese õigus arengule, puhtale keskkonnale ja õigus rahule. Esimesed nendest võimaldavad üksikisikul pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse. Teised eeldavad riigilt strateegilist sekkumist ning poliitilisi samme. Kolmandad on seotud rahvusvahelise solidaarsusega ja globaliseeruva ühiskonnaga.²¹

Sarnaseid tendentse võib täheldada inimõiguste arengu kirjeldamisel ka regionaalsel tasandil. Euroopas kehtivad põhiõigused ja -vabadused on sätestatud 1950. aasta Euroopa inimõiguste konventsioonis, mis jõustus 2. septembril 1953. aastal ning mille on allkirjastanud 47 Euroopa Nõukogu liikmesriiki.²² Konventsiooni preambulis sõnastatakse lepingu eesmärk, milleks on saavutada liikmesriikide suurem ühtsus läbi inimõiguste ja põhivabaduste järgimise ning elluviimise.²³ EIÕK on liikmesriikidele õiguslikult siduv, otsekohaldatav ning kohtulikult realiseeritav. Konventsiooni saab olemuselt pidada Euroopa põhiõiguste konstitutsiooniks ning Euroopa Inimõiguste Kohut on nimetatud selle valdkonna kvaasikonstitutsioonikohtuks.²⁴ Samuti on nimetatud konventsiooni puhul oluline aspekt, et tegemist on välislepinguga, tuues kaasa riigi vastutuse teiste lepinguosaliste riikide ees, mida realiseeritakse Euroopa Nõukogu poliitiliste mehhanismide ja rahvusvahelise avalikkuse kaudu. Täiendavalt võimaldab konventsioon igaühel esitada kaebuseid oma riigi vastu ja vaidlustada oma riigi kõrgema kohtu otsuseid, kui isik on möönnud, et tema konventsioonijärgseid õigusi või vabadusi on rikutud. Niiviisi väljutakse siseriikliku jurisprudentsi ning riigisuveräänsuse raamidest. Kõnealuse kaebuse esitamise korral asub seda juriidilises menetluses läbi vaatama EIK. Olukorras, kus tuvastatakse selge vastuolu konventsiooniga võetud kohustuste ja siseriikliku õiguse või selle kohaldamispraktika vahel, pole siseriiklik õigus, seejuures ka põhiseadus, EIK-le siduv.²⁵

¹⁹ J. Crawford, M. Koskeniemi. The Cambridge Companion to International Law. Cambridge University Press, 2012, lk 311.

²⁰ R. Hanski, M. Suksi. Rahvusvahelised inimõigused ja nende kaitse: sissejuhatav käsiraamat. Åbo Akademi University: Institute for Human Rights, 1999, lk 41.

²¹ Ibid, lk 49.

²² Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 1996, 11, 34.

²³ Ibid.

²⁴ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004, lk 236.

²⁵ Ibid, lk 237.

Eelnevalt tulenevalt peab konventsioonis sätestatud põhiõiguste ja -vabaduste rikkumise üle järelevalvet 1959. aastal loodud EIK, tutvustades põhiõiguste kaitsmise institutsionaalset aspekti. Kohtute volituses kokkuleppimine vajab liikmesriikide nõusolekut ja järeleandmisi. EIÕK loomise juures osutus üheks keerulisemaks väljakutseks inimõiguste kaitsemehhanismi loomine menetlusõiguslikust aspektist. Nimelt polnud riigid esialgu nõus, et isikud saavad esitada individuaalseid kaebusi otse EIK-sse. Samas nõustuti ühe riigi kaebusega teise riigi vastu, mis tähendas, et konventsioonist tulenes kahte liiki menetlust: riikide kaebused ja indiviidide kaebused. Käesolevaks hetkeks on kohtusüsteem oma aastakümnete pikkuse praktikaga liikunud individuaalsete kaebuste suunas.²⁶

Institutsionaalsest aspektist on samuti oluline rõhutada, et iga riigi kohtusüsteem ja menetlusõiguse üldine raamistik, mis erineb liikmesriigi omast, mängib olulist rolli põhiõiguste kohaldamisel. Institutsionaalne ja menetluslik aspekt ei määra niivõrd põhiõiguste tagamise taset, kuivõrd rohkem seda, kuidas seda eesmärki saavutatakse: millised on peamised asjaolud konstitutsionaliseerimise protsessis. Veel enam, institutsionaalsed ja menetluslikud aspektid võivad määrata erinevate tasemete vastastikkuse mõju Euroopa mitmetasandilises põhiõiguste kaitsmise süsteemis. Juhul, kui siseriiklikult eksisteerib teatud spetsiifiline menetluslik mehhanism, mis tegeleb näiteks individuaalsete põhiseaduslike kaebustega, vähendab see EIK osatähtsust kaebuste lahendamisel. Siinkohal võib näiteks tuua *recurso de amparo* Hispaanias või *Verfassungsbeschwerde* Saksamaal, mis lahendavad oma igapäevases töös põhiõiguslike küsimusi, vähendades niiviisi EIK ette jõudvate kaasuste arvu.²⁷ Lisaks pakuvad EIK-le konkurentsi teatud liikmesriikide spetsiaalsed konstitutsioonikohtud, mille pädevuses on anda konstitutsiooni siduvaid tõlgendusi (nt Prantsusmaal, Belgias ja Poolas). Mitmete liikmesriikide konstitutsioonikohtud ei lahenda mitte ainult institutsioonide vahelisi konflikte, vaid tegeletakse ka põhiõiguste kaitsjana. Riikides, kus eraldiseisev konstitutsioonikohus puudub (nt Taani, Rootsi ja Suurbritannia), tagatakse üksikisikute põhiõiguste kaitse traditsioonilise kohtusüsteemi raames.²⁸

Esilagu näib, et Euroopal oli justkui nii EIÕK, Euroopa Kohtu (edaspidi EK) kui ka riiklike kohtute näol kogu vajalik põhiõiguste ning -vabaduste kaitsemehhanism olemas. Samas ei jäänud EIÕK ainsaks põhiõiguseid ja -vabadusi sätestavaks lepinguks Euroopa piires. Poliitiline nõudlus viis 7. detsembril 2000. aastal Euroopa Liidu põhiõiguste harta loomiseni. Varasemalt oli Euroopa Ühenduse piires võetud vastu inimõiguste kataloog juba 1989. aastal

²⁶ D. Ehlers. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, lk 3–5.

²⁷ C. Busch, H. Schulte-Nölke. *EU Compendium: Fundamental Rights and Private Law*. Munich: de Gruyter Sellier European Law Publishers GmbH, 2010, lk 19.

²⁸ *Ibid*, lk 19.

„Põhiõiguste ja vabaduste deklaratsiooni“ nime all. Oluline on rõhutada, et Harta väljakuulutamine ei toonud endaga kaasa õiguslikult siduvaid kohustusi. Samas, sõltumata otsese õigusliku mõju puudumisest, ei tasu alahinnata Harta kaudset mõju. Harta kujutab endast põhiõiguste kõige modernsemat süstematiseerimist ning selles sätestatud õigusi loetakse inimõiguste standardiks, millest lähtub Euroopa Liit.²⁹

Olgugi et Harta polnud formaalselt õiguslikult siduv dokument, viidati selles sisalduvatele põhimõtetele mitmetes siseriiklikes kohtulahendites, Euroopa Liidu institutsioonides ning Euroopa kohtutes. Euroopa institutsioonid võtsid Hartat tõsiselt, kuigi aeg-ajalt pigem formaalses mõttes. Selliselt oli Harta kui käitumisjuhise Euroopa institutsioonidele, mõjutades Euroopa Liidu seadusandlikku protsessi. Seega, põhiõigusi käsitlevad seadused läbivad vastava läbivaatuse, mille käigus hinnatakse nende kooskõla Hartaga. Siinkohal on erandiks välis- ja julgeolekupoliitikaga seotud aktid.³⁰ Muuhulgas viitab Harta artiklis 52 § 3 oma tihedale seotusele EIÕK-ga: „Hartas sisalduvate selliste õiguste tähendus ja ulatus, mis vastavad Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsiooniga tagatud õigustele, on samad, mis neile nimetatud konventsiooniga ette on nähtud. See säte ei takista Liidu õiguses ulatuslikuma kaitse kehtestamist“³¹. Sellest sättest tulenevalt leidis EIK lahendis *Bosphorus v. Ireland*, et ühenduse (Euroopa) õiguses sätestatud põhiõiguste kaitsmine on samaväärne sellega, mis on sätestatud EIÕK-s. Seejuures pidas EIK vajalikuks täiendavalt lisada, et Harta ei ole täielikult siduv.³² Tegelikuses ei kiirustanud EIK koheselt Hartat oma lahendites kasutama. EIK praktikas ilmnes Harta esmakordselt lahendis *Goodwin v. United Kingdom*³³, kus hartale viidati kui ühele rahvusvahelisele instrumendile inimõiguste kaitsmise valdkonnas. Eelnevast tulenevalt võib öelda, et Hartal oli enne Lissaboni lepingu sõlmimist *sui generis* õiguslik väärtus ja tähendus.³⁴

Euroopa Kohus võttis Harta sätete vastuvõtmisest alates samuti pigem ettevaatliku seisukoha, vältides viiteid Hartas sisalduvatele konkreetsetele normidele, tehes seda esmakordselt alles 2006. aastal.³⁵ Hartale eelneval perioodil oli EK rolliks üldiste õigusprintsipiide kujundamine ning kirjutatud õiguste puudumise tõttu lähtuti peamiselt liikmesriikide konstitutsioonilisest traditsioonist, rahvusvahelistest lepingutest ning EIK praktikast.³⁶ Põhiõigused ja -vabadused

²⁹ D. Ehlers. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, lk 15–16.

³⁰ G. di Federico. *The European Charter of Fundamental Rights: From Declaration to Binding Instrument*. New York: Springer, 2011, lk 55–56.

³¹ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. 01.12.2009. – ELT C 303.

³² EIK 45036/98, *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland*, § 78.

³³ EIK 28957/95, *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, § 100.

³⁴ G. di Federico. *The European Charter of Fundamental Rights: From Declaration to Binding Instrument*. New York: Springer, 2011, lk 68–69, 75.

³⁵ Ibid, lk 66.

³⁶ D. Ehlers. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, lk 374–375.

said uue õigusliku tähenduse pärast Lissaboni lepingu jõustumist 1. detsembril 2009. aastal. Sellest hetkest alates on Euroopa kohtud ja riiklikud kohtunikud kohustatud kohaldama Harta igal juhul, kui küsimus seisneb Euroopa Liidu õiguses.³⁷

1.2 Põhiõiguste ja -vabaduste olemusest

Inimõiguste sisulise arengu keskseks fookuspunktiks on inimväärikuse austamise küsimus. Inimväärikuse kontseptsioon ning selle austamise vajadus tõusis päevakorda Teise maailmasõja järgsel ajal, mil inimesed olid kogenud Natsi-Saksamaa sõjakoledusi ning seisnud silmitsi holokausti tagajärgedega. Mitmed rahvusvahelised lepingud ning rohkem kui sajad konstitutsioonid sisaldavad viiteid inimväärikusele. Inimväärikuse määratlemine on seejuures keeruline, tulenevalt religioossetest, poliitilistest ning filosoofilistest vaadetest. Mõned leiavad, et inimväärikus kui selline on konstitutsiooniõiguse keskpunktiks, olles ülim õigus. Teise seevastu ei leia inimväärikuses konstitutsionaalset väärtust, pidades seda liiga laialivalguvaks ja sisutühjaks.³⁸

Õigusteaduse professor Erin Daly pakub siinkohal lahenduse, mille kohaselt tuleks eristada inimväärikuse konstitutsionaalset väärtust ja inimväärikust kui konstitutsionaalset õigust. Inimväärikuse konstitutsionaalne väärtus on inimese väärtus ühiskonna siseselt: igale ühiskonnale omased unikaalsed fundamentaalsed eetilised, moraalsed ja religioossed ideed. Eelnevast tulenevalt sõltub inimväärikuse väärtus kontekstist ning on ajas muutuv. Seejuures on demokraatlikes ning liberaalsetes ühiskondades võrdlemisi sarnane lähenemine inimväärikuse konstitutsionaalsele väärtusele. See väärtus kajastub omakorda konstitutsioonides ja moodustab aluspõhja kõikidele konstitutsioonilistele õigustele, mida sätestatakse. Seega inimväärikus konstitutsioonide kontekstis aitab tõlgendada ja piiritleda erinevaid põhiõiguseid.³⁹ Inimväärikuse tegeliku väärtuse kujundavad inimesed ühiskonna siseselt, selle sunniviisiline ülevõtmine võib tuua katastroofilised tagajärjed. Inimväärikuse keskpunktiks on inimese kui vaba olendi tunnustamine: isik, kellel on keha ja vaim, mis areneb sotsiaalses raamistikus, kuhu ta kuulub ja millest ta on sõltuv. Teisisõnu, inimväärikuse tuumaks on elu pühadus ja vabadus. Selle aluspunktiks on aga valikuvabadus ja isiku vabadus käituda vaba inimesena. Üheks inimväärikus aluspunktiks võiks välja tuua inimese füüsilise ja intellektuaalse terviklikkuse tunnustamise. Seega kokkuvõtvalt peegeldab

³⁷Treaty of Lisbon. 17.12.2007. –

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT> (27.02.2016).

³⁸ E. Daly, A. Barak. *Democracy, Citizenship, and Constitutionalism: Dignity Rights: Courts, Constitutions, and the Worth of the Human Person*. University of Pennsylvania Press, 2012, lk ix või 16–20.

³⁹ Ibid, lk 16–17.

inimväärikus konstitutsionaalses mõttes ühiskonna arusaama inimese humaansusest ühiskonna siseselt.⁴⁰

Teatud arusaama kohaselt on mõned põhiõigused rohkem põhiõigusteks kui teised. Nad oleks justkui fundamentaalsemad, moodustades õiguste tuumiku. Taolist eralist või isegi „püha“ staatust omistatakse sageli järgmistele õigustele: õigus elule, piinamise- ja ebainimliku kohtlemise keeld ning teised inimväärikuse riived. Siinkohal tõusetub esile mõningane vastuolu, kuivõrd kõik inimõigused peaksid olema universaalsed ja fundamentaalsed. Ühtede õiguste tugevam esiletõstmine ja erilises staatuse andmine seab kahtluse alla mitmete teiste inimõiguste perspektiivikuse. Õiguslikult siduvate inimõiguste loomisel on vaja kõigepealt tuletada ühest või väikese arvulise inimõiguste grupist peamised moraalsed väärtused.⁴¹

Politoloogia ja rahvusvaheliste suhete professor Henry Shue on toonud esile piiratud koguses alusõigused, mis peavad olema saavutatud enne uute õiguste loomise juurde asumist. H. Shue hinnangul on alusõigusteks õigus füüsilisele turvalisusele, õigus toimetulekule ja õigus vabadusele. Nimetatud loetelu sarnaneb olemuselt sotsiaalsetele ja majanduslikele õigustele. Järgnevalt tuleb edasi liikuda tuletatud ja mittetuletatud õiguste võrdlemiseni. Tuletatud õigused, mis pärinevad alusõigustest, on ette nähtud mittetuletatud õiguste kaitsmiseks. Sealjuures mittetuletatud inimõigused kaitsevad omakorda moraalseid väärtusi, mis seisavad kogu inimõiguste mõtte taga.⁴² See on üks võimalik lähenemine põhiõigustele ja -vabadustele.

Teine võimalik lähenemine on seotud kõikide inimõiguste universaalsusega. EIÕK-s sätestatud põhiõiguste loomisel lähtutud järgmistest aspektidest: kõik põhiõigused on kaasasündinud, võõrandamatud ning universaalsed. Need õigused esindavad vabadusi ja standardeid, mida tunnistavad demokraatlikud ühiskonnad, saavutamaks tsivilisatsiooni peamised tingimused. Võib öelda, et need õigused esindavad „põrandat“, mitte „lage“. ⁴³ Kusjuures praktikas on täheldatud liberaalsete ning enamarenenud riikide kõrgemat austust inimõiguste suhtes. Enamarenenud riigid kindlustavad ka oma siseriiklikus õiguses, see tähendab menetlustes ning kohtumõistmises, et inimõigused on tagatud kõrgeimal tasemel. Samas ei tähenda inimõiguse kaasasündimise aspekt tingimata, et riik peab tagama nende õiguste olemasolu. Eelkõige omab iga isik neid koheselt, sünnijärgselt ja sünnist surmani, hoolimata vanusest, rahvusest, soost, rassist või muust staatusest. Selliselt on igal inimesel

⁴⁰ E. Daly, A. Barak. *Democracy, Citizenship, and Constitutionalism: Dignity Rights: Courts, Constitutions, and the Worth of the Human Person*. University of Pennsylvania Press, 2012, lk x.

⁴¹ D. Shelton. *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*. Oxford University Press, 2013, lk 527–528.

⁴² *Ibid*, lk 527–528.

⁴³ C. E. Bazell. *Human Rights in the Courts: Bringing Justice Home*. Waterside Press, 1999, lk 10–11.

õiguslik alus nõuda temale kuuluvate õiguste austamist. Võimalike õigusriivete puhul saab isik pöörduda seaduse alusel riiklike institutsioonide poole oma õiguste kaitseks.⁴⁴

Põhiõiguste ja -vabaduste universaalsus väljendub selles, et need kuuluvad igale inimesele, hoolimata selles, milline see inimene on ja kuidas ta käitub. Universaalsus on tihedalt seotud teiste inimõiguste omaduste ehk võõrandamatuse ning kaasasündimise aspektiga. Neid õigusi pole võimalik inimtegevuse tulemusel omandada ega omistada eluaja jooksul. Esineb olukordi, kus inimõigusi on otsustatud teadlikult mitte järgida, kuid see ei muuda fakti, et isikul on need inimõigused alati olemas. Taolised sünnijärgsed õigused on vahetpidamata võõrandamatud, mis tähendab, et isik ei saa neid ära anda ning kelleltki pole õigus neid õigusi ära võtta. Tuginedes võõrandamatuse põhimõttele on õigusnormide eesmärk inimõigusi tagada, mitte inimõigused ei tulene õigusnormidest.⁴⁵ Järelikult on EIÕK-s ja Hartas sätestatud normide peamine eesmärk inimõiguste tagamine, mitte inimõiguste kui selliste loomine. Veel enam, lepingutes sätestatud inimõigused ei baseeru ühelgi konkreetsel isikuomadusel.

Lisaks on õigusteadlane David Bilchitz täheldanud põhiõiguste ja -vabaduste kohta, et need esitavad ühiskonnale korrelatiivsed kohustusi tulenevalt oma normatiivsest baasist. Põhiõiguste poolt seatud kohustused on asetatud igapäevaelu konteksti, milles esinevad piirangud panevad konkureerima normatiivsed ja praktilised kaalutlused. Inimesed oskavad küll identifitseerida reegleid ja printsiipe, millest johtub nende käitumine, kuid lõplikult on vaja institutsiooni poolset hinnangut, et kvalifitseerida see käitumine konkreetse tegevuse ja kohustusena.⁴⁶

1.3 Põhiõiguste ja -vabaduste rakendamise printsiibid

Euroopa Liidu õiguses kaitstavad inimõiguste allikad on rahvusvahelised inimõiguste lepingud, eriti EIÕK ja riiklikud konstitutsioonid. 21. sajandil lisandus eelnevatele Euroopa Liidu põhiõiguste ja -vabaduste harta. Kuigi EIÕK ja Harta on Euroopa regioonis peamised inimõiguste valdkonna allikad, tuleks vaadata ka üldiseid printsiipe, mis kehtivad eraldiseisvate õigusallikadena sõltumata Hartast ja Euroopa Liidu liitumisest EIÕK-ga. Kodanike- ja poliitilised õigused, mis tulenevad rahvusvahelistest inimõigustega seonduvatest lepingutest, nagu näiteks 16. detsembril 1966. aastal vastu võetud kodaniku- ja poliitiliste

⁴⁴ C. E. Bazell. Human Rights in the Courts: Bringing Justice Home. Waterside Press, 1999, lk 10–11.

⁴⁵ R. Hanski, M. Suksi. Rahvusvahelised inimõigused ja nende kaitse: sissejuhatav käsiraamat. Åbo Akademi University: Institute for Human Rights, 1999, lk 14–15.

⁴⁶ D. Bilchitz. Poverty and Fundamental Rights: the Justification and Enforcement of Socio-Economic Rights. Oxford University Press, 2007, lk 100.

õiguste rahvusvahelisest paktist⁴⁷, eksisteerivad kui üldiste printsiipide osana Euroopa Liidu õiguses. Seda eeldusel, et Euroopa Liit ei saa nende lepingupooleks. Eelnevast tulenevalt võib esineda olukordi, kus õigused on tunnustatud üheaegselt nii üldistes printsiipides kui ka Hartas ja EIKÕ-s, kuid üldised printsiibid tagavad õiguste laialdasema ning kõrgemal tasemel kaitse. Mõned üldised kodaniku- ja poliitilised õigused, mida kaitstakse EIÕK-s, Hartas, rahvusvahelistes lepingutes ja riiklikes konstitutsioonides, on järgmised: õigus inimväärikusele, õigus elule ja surmanuhtluse kaotamine, piinamise ja ebainimliku kohtlemise keeld, orjapidamise ja sunniviisilise töötamise keeld, igapäheõigus vabadusele ja turvalisusele, õigus perekonna ja eraelu puutumatusele, õigus abielluda ja luua perekond, väljendusvabadus, mõttevabadus, usuvabadus, õigus valida ja kandideerida valimistel ning liikumisvabadus.⁴⁸

EIÕK loomisel oli peamiseks eesmärgiks sätestada universaalsed inimõigused, mis tagavad vähemalt miinimumtasandil kõikide Euroopa kodanike kaitse türanlike riikide ja valitsuse eest. EIÕK normide kujundamisel lähtuti suuresti inimõiguste ülddeklaratsioonist.⁴⁹ Konventsioon koosneb artiklitest, milles sisalduvad miinimumstandardid konkreetsete inimõiguse kaitsmiseks. Üheks taoliseks sätteks on ka EÕIK artikkel 5, mis sätestab igapähe õiguse vabadusele ja turvalisusele. Esmapilgul arusaadavana näiva sätte tegelik tähendus ei pruugi olla see, mida on EIÕK visandamisel silmas peetud või kuidas võiks EIK seda sätet tõlgendada. Samuti võib tunduda, et taolised konventsiooniõigused on liiga pealiskaudsed ning pole eriti relevantset igapäevaelu situatsioonides. Siinkohal tuleb mõelda aga erinevatele institutsioonilistele protseduuridele, kus tegelikult nimetatud konventsioonilased õigused ka rakenduvad. EIK on välja arendanud põhiõiguste ja -vabaduste rakendamiseks ning riive tuvastamiseks teatud võtmeprintsiibid, nagu näiteks proportsionaalsuse, horisontaalsuse, võrdsete vahendite ja kaalutusõiguse põhimõte.⁵⁰

Proportsionaalsuse põhimõtet rakendatakse kõrgemates kohtutes, mis vaatavad üle ja annavad hinnangu madalama astme kohtu otsustele ja teistele avalik-õiguslikele institutsioonidele. Proportsionaalsuse põhimõtet rakendades ei tee kohus ise otsust, vaid vaatab madala astme otsuse üle mõistlikkuse aspektist ning rikkumise tuvastamisel saadetakse otsus tagasi madalama astme kohtusse. Proportsionaalsuse põhimõtte ilmneb (mitte sõna-sõnalt) mitmest EIÕK sättest ning nimetatud printsiibi kohaselt tuleb leida tasakaal võistlevate huvide vahel. EIÕK sisaldab mitmeid piiratud õigusi, mille puhul võib riik sekkuda kaitsvasse õigusse kindlate asjaolude ilmnemisel. Enne taolist õiguste riivamist peab arvestama kolme tingimust,

⁴⁷ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. 16.12.1966. – RT II 1994, 10, 11.

⁴⁸ P. Alston, O. de Schutter. *Monitoring Fundamental Rights in the EU: The Contribution of the Fundamental Rights Agency*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2005, lk 113–114.

⁴⁹ C. E. Bazell. *Human Rights in the Courts: Bringing Justice Home*. Waterside Press, 1999, lk 9.

⁵⁰ Ibid, lk 10.

mis moodustavad EIK proportsionaalsuse testi: õigusriive peab olema seadusega lubatud, õigusriive teenib vähemalt ühte või mitut legitiimset eesmärki ning õigusriive peab olema vajalik demokraatlikus ühiskonnas.⁵¹ Järelikult, testimaks teatava meetme vajalikkust demokraatlikus ühiskonnas, tuleb läbida proportsionaalsusest. Lisaks EIÕK-s sätestatule tunnustab ka Euroopa Liidu Harta proportsionaalsuse põhimõtte rakendamist, sätestades artiklis 52 § 1 järgmist: „Hartaga tunnustatud õiguste ja vabaduste teostamist tohib piirata ainult seadusega ning arvestades nimetatud õiguste ja vabaduste olemust. Proportsionaalsuse põhimõtte kohaselt võib piiranguid seada üksnes juhul, kui need on vajalikud ning vastavad tegelikult liidu poolt tunnustatud üldist huvi pakkuvatele eesmärkidele või kui on vaja kaitsta teiste isikute õigusi ja vabadusi“⁵².

Horisontaalsuse printsiibi kohaselt peaksid kõik avaliku võimu esindajad tegutsema konventsiooniga kooskõlas. EIÕK-st tulenevad õigused toimivad vertikaalselt, reguleerides suhteid üksikisikute ja avaliku võimu esindajate vahel. Horisontaalsuse kontseptsioon (samuti horisontaalne efekt, kolmanda osapoolse efekt ehk *Drittwirkung*)⁵³ tõstab esile horisontaalseid suhteid üksikisikute vahel. Põhiõiguste mõju eraõiguslike isikute vahelistest suhetes muutub aktuaalseks, kui õiguskorras on määratletud teatud põhiõiguste tagaja. Selliseks põhiõiguste tagajaks on valdavalt kohus.⁵⁴ Üksikisikute vaidluste lahendamisel peavad kohtumõistmised toimuma kooskõlas konventsiooniga ning sellisel kujul on üksikisikute suhteid mõjutatud kaudselt EIÕK sätetest. Teisisõnu, kohtuotsus peab olema kooskõlas konventsiooniga, millest tulenevalt mõjutavad konventsiooni printsiibid horisontaalseid suhteid.⁵⁵ Seejuures toimib põhiõiguste horisontaalne õigusemõju iga õiguste grupi osas erineval viisil. Kui mõned õigused kuuluvad kahtlemata eraõiguslikesse suhetesse, siis teatavate õiguseid pole võimalik nende iseloomuliku struktuuri tõttu adresseerida konkreetsetele üksikisikutele.⁵⁶

Võrdsete vahendite printsiip on mõeldud rakendamiseks nii kriminaal- kui ka tsiviilmenetluses. Selle põhimõtte kohaselt on süüdistatav ja süüdistaja või hageja ja kostja menetlusõiguslikust aspektist võrdsed. Teisisõnu, kumbki pool ei saa menetluslikest reeglitest tulenevalt eelist. Võrdsete vahendite printsiibi funktsioon tuleneb EIÕK artiklist 6, mis tagab

⁵¹ C. E. Bazell. Human Rights in the Courts: Bringing Justice Home. Waterside Press, 1999, lk 26–27.

⁵² Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

⁵³ C. Busch, H. Schulte-Nölke. EU Compendium: Fundamental Rights and Private Law. Munich: de Gruyter Sellier European Law Publishers GmbH, 2010, lk 11.

⁵⁴ Euroopa Kohus. C-176/12, Association de médiation sociale vs. Union locale des syndicats CGT, Hichem Laboubi, Union départementale CGT des Bouches-du-Rhône, Confédération générale du travail (CGT): kohtujuristi ettepanek. 18.07.2013, p 37.

⁵⁵ C. E. Bazell. Human Rights in the Courts: Bringing Justice Home. Waterside Press, 1999, lk 23.

⁵⁶ Euroopa Kohus. C-176/12, Association de médiation sociale vs. Union locale des syndicats CGT, Hichem Laboubi, Union départementale CGT des Bouches-du-Rhône, Confédération générale du travail (CGT): kohtujuristi ettepanek. 18.07.2013, p 38.

õiguse õiglasele kohtumenetlusele. Printsip laieneb ka tunnistajatele, seda nii süüdistaja tunnistajate kui ka süüdistatava tunnistajate suhtes.⁵⁷ EIÕK-st tulenevatest printsiipidest on jäänud veel kaalutlusõiguse põhimõte, mis peegeldab liikmesriikide demokraatlike traditsioonide erinevusi. Riikidel on erinev praktika õiguse rakendamiseks ning vastutusele võtmiseks, mistõttu osutub kaalutlusõiguse rakendumine äärmisel vajalikuks. See tähendab, et otsust tegeval kohtul või haldusorganil on võimalik valida erinevate lahenduste vahel, lähtudes lõpliku otsuse langetamisel kõikidest eelpool nimetatud printsiipidest. Kusjuures kaalutlusõigust võib rakendada nii positiivsete kui ka negatiivsete riigi kohustuste suhtes.⁵⁸

⁵⁷ C. E. Bazell. Human Rights in the Courts: Bringing Justice Home. Waterside Press, 1999, lk 22–23.

⁵⁸ Ibid, lk 25.

2. ÕIGUS VABADUSELE JA TURVALISUSELE

2.1 Kontseptsioon vabadusest ja turvalisusest

Inimõiguste deklaratsiooni kohaselt sünnivad kõik inimesed vabadena ja võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt. Inimestele on antud mõistus ja südametunnistus ning nende suhtumist üksteisesse peab kandma vendluse vaim.⁵⁹ See deklaratsioonis sätestatud vabadus on seotud nii südametunnistuse, mõistuse kui ka inimväärikusega. Seega pole vabaduse puhul tegemist absoluutse väärtusega inimõiguste mõistes. Oma igapäevases käitumises pole isik absoluutselt vaba, ta peab arvestama ja juhinduma oma mõistusest ja südametunnistusest, *ergo* inimene ei saa võtta oma käitumise aluseks ainult vabadust, arvestada tuleb ka teiste käitumisstandarditega. Kuna isik ei eksisteeri ühiskonnas üksi, tuleb silmas pidada ka teiste õigusi- ja vabadusi.⁶⁰

Igaühe õigus vabadusele, mis on käsitletav iseseisva õigusena, on õigus, mida sellegipoolest rakendatakse ja seostatakse enamjaolt isiku õigusega turvalisusele. Vabaduse ja turvalisuse seos on tekkinud pikaajase praktika käigus: isiku füüsiline turvalisus, sealhulgas inimese elu, on lahutamatu teatavast vabaduse riivamisest.⁶¹ Vabaduse ja turvalisuse seos väljendub juba inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklis 3, mille kohaselt „Igaühel on õigus elada, olla vaba ja tunda end turvaliselt“⁶². Samuti tunnustab vabaduse ja turvalisuse seost kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt (ICCPR), mille artiklid 9 ja 10 sätestavad iga inimese õiguse vabadusele ja isikupuutumatusel. ICCPR on artiklis 9 ülddeklaratsioonist täpsem, tuues esile meelevaldse vahistamise või kinnipidamise keelu, vahistatud isiku õigused, kohtuliku arutamise ja viivitamatu otsuse tegemise kohustuse ja kompensatsioonõiguse. ICCPR artikkel 10 rõhutab, et kõikidel isikutel, kellelt on võetud vabadus, on õigus humansele kohtlemisele ja inimväärikuse austamisele.⁶³ Igaüheõigus vabadusele ja turvalisusele on leitav kõikidest regionaalsetest inimõiguste allikatest, mis on aluseks ühe respektseeritava regiooni standarditele.⁶⁴

⁵⁹ Inimõiguste Ülddeklaratsioon. 10.12.1948. –

http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/est.pdf (04.04.2016).

⁶⁰ R. Hanski, M. Suksi. Rahvusvahelised inimõigused ja nende kaitse: sissejuhatav käsiraamat. Åbo Akademi University: Institute for Human Rights, 1999, lk 16.

⁶¹ W. E. Langley. Encyclopedia of Human Rights Issues since 1945. Greenwood Press, 1999, lk 188.

⁶² Inimõiguste Ülddeklaratsioon. 10.12.1948. –

http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/est.pdf (04.04.2016).

⁶³ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. 16.12.1966. – RT II 1994, 10, 11.

⁶⁴ W. E. Langley. Encyclopedia of Human Rights Issues since 1945. Greenwood Press, 1999, lk 189.

Turvalisuse mõistet tuleks eristada inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklist 22 tulenevast „sotsiaalse kindlustatuse“ mõistest (inglise keeles vastavalt *security* ja *social security*).⁶⁵ Sotsiaalne turvalisus tähendab eelkõige seda, et igaühe väärikus ja vabadus areneda inimesena on tagatud läbi majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste, mis kaitsevad majandusliku ebakindluse eest.⁶⁶ Seevastu EIÕK-s ja Hartas tagatud igaühe vabaduse ja turvalisuse õigus on seotud *habeas corpus*⁶⁷ garantiiga, tagades eelkõige isiku füüsilise vabaduse.⁶⁸ Siinkohal on oluline rõhutada et igaüheõigust vabadusele ei tohiks ekslikult samastada liikumisvabadusega, kuna viimase puhul on tegemist eraldiseisva õigusega, mis reguleerib isiku liikumist ja elukoha valikuvabadust oma koduriigi piires, samuti õigust lahkuda ja tagasi pöörduda kodumaale.⁶⁹

Turvalisus on seisund, mis vastandub olukorrale, kus ilmneb vaenuliku tagajärje saabumise oht. Iga üksikisiku vabadustunne on määratletav sellega, kui suur on hirm vaenuliku tagajärje saabumise osas. Seega on turvalisuse kontseptsioon tihedalt seotud vägivalla ja kehalise kahju tekitamisega. Veel enam, turvalisuse käsitus sisaldab kohustust, et riigid kaitseks õigust turvalisusele teiste inimeste aspektist mitte riigiametnike aspektist. See tähendab, et riik peab pakkuma kaitset olukorras, kus üks inimene rikub teise inimese vabadust.⁷⁰ Endine kohtunik James Spigelman toob siinkohal esile inimõiguste peamistes õigusallikates kajastuva „vabadus hirmust“ aspekti, mis on tema hinnangul tänapäeva inimõiguste diskursuses jäänud pigem tagaplaanile. Nimelt, hirmul on tähendusrikas mõju inimese käitumisele. Mitmete inimõiguste, sealhulgas füüsilise turvalisuse õiguse, järgimine on võimalik seada kahtluse alla, kui ei tunnustata vabadust hirmust. Taoline politoloogiline-juriidiline idee pärineb juba Montesquieu’lt ja Blackstone’lt, rõhutades pingeid vabaduse ja turvalisuse vahel. Kaasaja õiguspraktika toob esile probleemi turvalisuse ja riikliku kaitsekohustuse kokkusobimatuses: kuidas on võimalik turvalisust kui individuaalset õigust tunnustada samaaegselt riigi

⁶⁵ Inimõiguste Ülddeklaratsioon. 10.12.1948. –

http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/est.pdf (04.04.2016).

⁶⁶ J.M. Diller. Universal Declaration of Human Rights, Volume 3: Securing Dignity and Freedom through Human Rights: Article 22 of the Universal Declaration of Human Rights. Martinus Nijhoff Publishers, 2011, lk 198.

⁶⁷ *Habeas corpus*’e põhimõtte järgi on igaühel, kellelt on võetud vabadus vahistamise või kinnipidamise teel, õigus taotleda menetlust, millega kohus otsustaks kiires korras tema kinnipidamise seaduslikkuse ning korraldaks tema vabastamise, kui kinnipidamine osutub ebaseaduslikuks (Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. vlj. Tallinn: Juura 2012, § 21).

⁶⁸ D. Ehlers. European Fundamental Rights and Freedoms. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, 153.

⁶⁹ W. E. Langley. Encyclopedia of Human Rights Issues since 1945. Greenwood Press, 1999, lk 244.

⁷⁰ J. Spigelman. The Forgotten Freedom: Freedom From Fear. The International and Comparative Law Quarterly, 2010/Vol. 59, No. 3. Cambridge University Press on behalf of the British Institute of International and Comparative Law, lk 550–551.

kohustusega kaitsta oma kodanikke.⁷¹ Nimetatud aspektist lähtuvalt on turvalisuse ja vabaduse puhul tegemist konfliktsete õigustega.

Pärast 11. septembri 2001. aasta sündmusi on liberaalsetes ühiskondades jõutud arusaamani, et turvalisus on üks tuumikväärtustest, mida ohustab ülemaailmne terrorism. Turvalisus on lahutamatult seotud ellujäämisega. Turvalisus on olnud probleemiks nii sõdade ajal kui ka sõjajärgsel perioodil. Siiski on olukord muutunud 21. sajandil kriitilisemaks, kuivõrd maailmale on esitanud väljakutse väike grupp massihävitusrelvadega terroriste, ohustades nii linnasid kui ka tervet riiki. Riigid on jõudnud ajastusse, kus ei suudeta täielikult kontrollida ning omada monopoli vägivallaga tegelemise osas – see on globaalse ebakindluse ajastu. Seega on jõutud uue vaatenurgani, mis asetab turvalisuse vabadusest kõrgemale postistioonile. Lisaks, turvalisus on seotud elu ja surmaga, ka ellujäämisega, ning elutingimused sõltuvad elust endast. Vabadus ja demokraatia elutingimustena on tuletatud, kuna nad sõltuvad turvalisusel, et elu saaks eksisteerida.⁷²

Terroristide kohta käivate kommentaaride andmisel ollakse sageli väga otsekohesed: poliitika sihtmärgiks võivad saada religioossete vähemusgruppide kui terrorismile kaasaitajate vabaduse piiramine. Selline turvalisuse strateegia loob omakorda uut pinda ebakindlusele. Kui teha valik, et teatud inimesi kaitstakse ning teised saavad seevastu sihtmärgiks, võivad surve alla sattuvad inimesed mobiliseeruda ja radikaliseeruda ning tekitada füüsilist vägivalda. Taoline maksimaalse turvalisuse standard aitab kaasa niigi vähemintegreerunud gruppide kõrvaleheitmisele, olles seejuures vastuolus demokraatlike printsiipidega, mida tegelikkuses üritatakse kaitsta.⁷³

Vabaduse piiramine väljendub inimeste kinnipidamises. Seejuures on kinnipidamine rahvusvaheline mõiste, mis kirjeldab valitsuste, haldusüksuste ja teiste institutsioonide, mis töötavad kooskõlas nende võimudega, praktikat seoses isikute kinnipidamisasutusse paigutamise ja vahi alla võtmisega olukorras, kus inimest pole süüdi mõistetud või menetlust tema suhtes alles alustatakse. Kinnipidamise põhjustena tuuakse esile vaimseid haigusi, avaliku korra rikkumise ärahoidmist ja tsiviilisikute kaitset lahingutegevuses. Samas lõppevad mitmed kinnipidamised piinamise, surma või isikute kadumisega. Siinkohal väljendub kinnipidamise murekoht: isikutelt vabaduse võtmise problemaatika on tihedalt seotud põhiõiguste ja -vabaduste, nagu näiteks õigus elule, õigus vabadusele ja turvalisusele,

⁷¹ J. Spigelman. *The Forgotten Freedom: Freedom From Fear*. The International and Comparative Law Quarterly, 2010/Vol. 59, No. 3. Cambridge University Press on behalf of the British Institute of International and Comparative Law, lk 543.

⁷² J. B. R. Walker, D. Bigo, E. Guild, Elspeth. *Europe's 21st Century Challenge*. Ashgate, 2013, lk 263.

⁷³ Ibid, lk 264.

rikkumisega.⁷⁴ Lähtudes eeltoodust on rahvusvahelised organisatsioonid viinud läbi mitmeid uuringuid ning valmistanud ette juhised ametnikele õiguste rakendamiseks, kuid probleem eksisteerib sellegipoolest.

Eeltoodu kirjeldab olukorda, mis J. Spigelmani hinnangul on puudu põhiõiguste ja -vabaduste konstrueerimisel. J. Spigelman leiab, et vabadus hirmust on kadunud juriidilisest diskursusest, sellest on saanud unustatud vabadus. Situatsioon on kahetsusväärne, kuna kõige tähtsam mõju inimese vabadusele ilmneb läbi hirmu mehhanismi, mitte otsese vabaduse piirangu läbi. Ühiskond ning valitsused ei saa tugineda ainuüksi füüsilisele vabaduse piiramisele. Kuigi vabadus hirmust pole iseseisev õigus, tuleks seda sellegipoolest teisi õigusi kohaldades arvesse võtta. Vabadus hirmust tähendab, et inimõiguste rakendamisel ei loeta vabaduse rikkumise ennetamise vahendiks ainult otsest sekkumist, vaid meetmed peavad tegelema ka sekkumise ohu ärahoidmisega.⁷⁵

Riigi võimuses on kaitsta avalikku turvalisust, kehtestades seejuures õiguslikke piiranguid oma kodanikele. Vabadust nähakse traditsiooniliselt isikliku õigusena, turvalisust aga avaliku ja kogukondliku õigusena. Samas, asetades vabaduse ja turvalisuse ühte õigusnormi, võib turvalisusest saada samuti isiklik õigus.⁷⁶ Demokraatia printsiipidest lähtudes tuleks siiski individuaalset vabadust käsitleda elu peamise objekti ja eeldusena. Turvalisuse saavutamise meetmed ja rakendamine ei tohiks ohustada õigusriigile omaseid demokraatlikke väärtusi, kuna niiviisi saab vältida totalitaarse riigi tekkimise ohtu. Kusjuures siamaani pole lõplikult selgeks vaieldud, millisel hulgal turvalisust on vaja vabaduse säilitamiseks. Samuti on küsitav, kui kaugemale võivad ulatuda ennetavad turvameetmed.⁷⁷ Turvalisust on võimalik omakasupüüdlikel eesmärkidel ära kasutada, eelkõige kasutades terminit *freedom* termini *liberty* asemel. Mõiste *freedom* kätkeb endas vabaduste kogumit (nt sõna-, usu- ja mõttevabadus), selle asemel, et tähistada *liberty*'t ehk isiku füüsilist vabadust.⁷⁸ Kõige suuremat ohtu isiku vabadusele kujutavad kindlate piirideta turvameetmete nime alla rakendatavad meetmed. Piirideta turvalisus on tõlgendatav täieliku informatsiooni ammutamise põhimõttena: turvalisus on kui sunniviisiline järelevalve, kontrollimine, mille

⁷⁴ W. E. Langley. Encyclopedia of Human Rights Issues since 1945. Greenwood Press, 1999, lk 101.

⁷⁵ J. Spigelman. The Forgotten Freedom: Freedom From Fear. The International and Comparative Law Quarterly, 2010/Vol. 59, No. 3. Cambridge University Press on behalf of the British Institute of International and Comparative Law, lk 545.

⁷⁶ Ibid, lk 549.

⁷⁷ J. B. R. Walker, D. Bigo, E. Guild, Elspeth. Europe's 21st Century Challenge. Ashgate, 2013, lk 264.

⁷⁸ Ibid, lk 270.

raames võib olla õigustatud ka vägivald.⁷⁹ Seega on just kõrgemate kohtute pädevuses kehtestada teatavaid piire vabaduse õiguse käsitlemisel.

2.2 Vabaduse ja turvalisuse regulatsioon rahvusvahelises õiguses

Vabaduse ja turvalisuse õigust on sätestatud mitmes erinevas rahvusvahelises õigusaktis ning valdavas osas on selle õiguse all silmas peetud samaväärseid väärtusi. Järgnevalt on esile toodud, kuidas on vabaduse ja turvalisuse õigust reguleeritud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioonis, Euroopa Liidu põhiõiguste hartas ning arutletud, millist mõju avaldas Lissaboni lepingu jõustumine.

2.2.1 Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon

Käesoleva töö vabaduse ja turvalisuse õiguse ning praktikas rakendamise paremaks mõistmiseks on vajalik vaadata, kuidas on EIÕK-s sätestatud õigus isikuvabadusele ja turvalisusele. EIÕK artikkel sätestab nimetatud õiguse järgmiselt:

„Igaühel on õigus isikuvabadusele ja turvalisusele. Kellelki ei või võtta tema vabadust, välja arvatud seaduses kindlaksmääratud korras järgmistel juhtudel:

- a) seaduslik kinnipidamine pädeva kohtu süüdimõistva otsuse alusel;
- b) seaduslik vahistamine või kinnipidamine kohtu seadusliku korralduse täitmata jätmise eest või seaduses ettenähtud kohustuse täitmise tagamiseks;
- c) seaduslik vahistamine või kinnipidamine, et tuua isik pädeva õigusasutuse ette põhjendatult kahtlustatuna õigusrikkumises või et põhjendatud vajaduse korral takistada õigusrikkumise toimepanekut või põgenemist pärast seda;
- d) seadusliku korralduse alusel alaealise kinnipidamine hariduslikuks järelevalveks või tema seaduslik kinnipidamine pädeva õigusasutuse ette toomiseks;
- e) seaduslik kinnipidamine, et takistada nakkushaiguste levikut, samuti vaimse häirega isikute, alkohoolikute, narkomaanide või hulkurite seaduslik kinnipidamine;
- f) seaduslik vahistamine või kinnipidamine, et vältida isiku loata sissesõitu riiki või et võtta meetmeid isiku väljasaatmiseks või -andmiseks.

2. Igale vahistatule teatatakse talle arusaadavas keeles viivitamata tema vahistamise põhjused ja kõik tema vastu esitatud süüdistused.

3. Iga lõike 1 punkti c kohaselt vahistatu või kinnipeetu toimetatakse viivitamata kohtuniku või muu seadusjärgse õigusemõistmise pädevusega ametiisiku ette ning tal

⁷⁹ J. B. R. Walker, D. Bigo, E. Guild, Elspeth. Europe's 21st Century Challenge. Ashgate, 2013, lk 271.

on õigus kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul või vabastamisele kuni asja arutamiseni. Vabastamise tingimuseks võib olla tagatiste kohaldamine asja arutamisele ilmutamiseks.

4. Igaühel, kellelt on võetud vabadus vahistamise või kinnipidamisega, on õigus taotleda menetlust, milles kohus otsustaks kiires korras tema kinnipidamise õiguspärasuse ning korraldaks tema vabastamise, kui kinnipidamine on õigusvastane.
5. Igaühel, kes on vahistatud või kinni peetud vastuolus käesoleva artikliga, on õigus nõuda hüvitist.⁸⁰

Eelnevast tulenevalt on võimalik EIÕK artikkel jaotada kolmeks osaks. Esimene osa (artikkel 5 § 1) tagab igaühele üldise õiguse isikuvabadusele. Teine osa (artikkel 5 § 1 teine lause) sisaldab tingimusi, mille puhul kindlad sekkumised ja piirangud on õigustatud. Viimases osas (artikkel 5 §-d 2-5) määratletakse kindlad menetlusõiguslikud tagatised, mida isik on vabaduse piiramisel õigustatud saama. Üldise reeglina käsitletakse artiklit 5 kui sisult ja eesmärkidelt absoluutseid õigusi sisaldavat sätet. Samas võib täheldada, et tegelikkuses on artiklis 5 kirjeldatud õigus vabadusele ja turvalisusele silmnähtavalt piiratud õigus: teatavate hädaolukordade puhuks on sätestatud erisused. EIÕK artikkel 5 sätestatud õiguse kaitse võib võtta kokku järgmiselt: kelleltki ei tohi võtta tema vabadust, välja arvatud seaduses ettenähtud juhtudel. Vabaduse piiramise alused on sätestatud artikkel 5 § 1 punktides 1-6 ning loetelu on ammendav, see tähendab, et rohkem seaduslike aluseid kellegi isikuvabaduse piiramiseks ei ole.⁸¹ Kinnipidamise subjektile on õigus vaidlustada selle kinnipidamise õiguspärasus. Sätestatud on ka hüvitise nõudmise õigus, kui isik on vahistatud ilma seadusliku aluseta.

Artikkel 5 kooskõlas EIÕK artikliga 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele) on kriminaalmenetluses kõige olulisemad sätted. Need sätted reguleerivad kriminaalmenetlust kinnipidamisest kuni süüdimõistmiseni. Seaduslikult sätestatud juhtumid tähendavad, et riiklik õigus peab olema piisavalt täpne ja kättesaadav tavalisele inimesele, et ta saaks oma käitumist vastavalt sellele planeerida.⁸²

Järgnevalt tuleb tähelepanu pöörata artikkel 5 sõnastusele, järgides vabaduse ja turvalisuse kontseptsiooni. EIK praktikas on küllaldaselt lahendeid, mille pinnalt tekib arusaam, et isiku vabadus ja turvalisus ei eksisteeri iseseisvate õigusmõistetena. Osaliselt tuleneb taoline lähenemine artikkel 5 sõnastusest. Artikkel 5 esimene lause annab turvalisusele iseseisva tähenduse vabadusest, kuid artikli ülejäänud osa keskendub vaid vabaduse piiramise institutsioonile. Artikkel 5 kohtupraktika keskendub eelnevast tulenevalt meelevaldsele

⁸⁰ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

⁸¹ C. E. Bazell. Human Rights in the Courts: Bringing Justice Home. Waterside Press, 1999, lk 36–37.

⁸² Ibid, lk 62–63.

kinnipidamisele. Püüdlused sätestada õigust turvalisusele iseseisva õigusena on siia maani olnud edutud.⁸³ Euroopas domineeriva positsiooni kohaselt on õigus vabadusele ja turvalisusele unikaalne ning neid mõisteid tuleb käsitleda tervikuna. Isiku turvalisus tähendab ennekõike isiku füüsilist vabadust ning õigust turvalisusele ei tohi tõlgendada erineval viisil. Väär oleks tõlgendada, et riik peab pakkuma igaühele personaalset kaitset teiste isikute rünnakute eest. Seoses kinnipidamisega on Euroopa kohtupraktika jõudnud seiskohani, mille kohaselt lasub riigil positiivne kohustus võtta kasutusele ennetavad meetodid seoses isikute kadumisega. Seejuures on riigile kohustuse määramine problemaatiline, kuna riikide poolt kasutusele võetavad meetmed võivad olla vastuolus teiste õigustega ja seadustega.⁸⁴

2.2.2 Euroopa Liidu põhiõiguste harta

Harta artikkel 6 kohaselt on igaühel õigus isikuvabadusele ja turvalisusele.⁸⁵ Harta vastuvõtmisel kritiseeriti selle sisu uuendusmeelse lähenemise poolest. Nimelt sätestati kriitikute hinnangul märkimisväärselt varasemalt vähe tutvustatud õigusi. Sellegipoolest võib Harta artikkel 6 sätestatud isikuvabaduse ja turvalisuse õigust pidada üheks traditsiooniliseks õiguseks. Harta viitab vabaduse ja turvalisuse kaitse olulisele ka preambulis, millest tuleneb, et „Liit teadvustab oma vaimset ja moraalselt pärandit ning rajaneb inimväärikuse, vabaduse, võrdsuse ja solidaarsuse jagamatutel ja universaalsetel põhiväärtustel; liidu aluseks on demokraatia ning õigusriigi põhimõte. Liidu kodakondsuse kehtestamise ning vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala loomisega seab liit üksikisiku oma tegevuse keskmesse“⁸⁶. Kui Euroopa Parlament ja Nõukogu tegelevad kriminaalõiguse valdkonna õiguslase koostöö seadusandlikke aktidega, eriti ühiste miinimummäärade sätestamiseks seoses õigusrikkumiste ja karistuste liigitamisega ning menetlusõiguslike aspektidega, tuleb eriliselt silmas pidada harta artikkel 6 sätestatud õigusi.⁸⁷

Harta tagab 50 kodaniku-, poliitilise- ja majandusõiguse ja mitmete printsiipide kaitse.⁸⁸ Euroopa Liidu peamised põhiõiguste garantiid on mõeldud kaitsma individuaalseid ja kindlaid vabaduse väärtuseid, nagu näiteks olla vaba ebaseaduslikust piiramisest. Hartas sätestatud vabaduse ja turvalisuse õiguse sisu aitab avada harta koostanud konvendi presiidiumi

⁸³ J. Spigelman. *The Forgotten Freedom: Freedom From Fear. The International and Comparative Law Quarterly*, 2010/Vol. 59, No. 3. Cambridge University Press on behalf of the British Institute of International and Comparative Law, lk 551.

⁸⁴ *Ibid*, lk 552.

⁸⁵ Euroopa Liidu põhiõiguste harta.01.12.2009. – ELT C 303.

⁸⁶ *Ibid*.

⁸⁷ *Explanations Relating to the Charter of Fundamental Rights*. 2007/C 303/02.

⁸⁸ B. Martenczuk, S. Van Thiel. *Justice, Liberty, Security: New Challenges for EU External Relations*. Brussels University Press: IES, 2008, lk 449.

selgitused, mille kohaselt vastavad harta artikkel 6 sisalduvad õigused EIÕK artikliga 5 tagatud õigustele ja vastavalt harta artikli 52 lõikele 3 omavad nad sama tähendust ja ulatust. Eelevast tulenevalt ei tohi nendele õigustele seadusega kehtestatud piirangud olla laiemad, kui on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 5 sõnastuses lubatavad piirangud.⁸⁹

Hartas sätestatud õigused on regionaalsed ehk Harta kohaldub ainult sellistel juhtudel, kui arutluse all olev küsimus on Euroopa liidu õiguse rakendamise valdkonnast.⁹⁰ Seega tegutseb Euroopa Liit vaid lepingutes ettenähtud raamistikus. Ühest küljest tekib küsimus, kas kõiki Hartas sisalduvaid õigusi on vajalik sätestada. Teine probleem seisneb hartas sisalduvates positiivsetes õigustes. Nimelt ei suuda Euroopa Liit hartas sisalduvaid õiguseid täies ulatuses kaitsta.⁹¹

2.2.3 Lissaboni leping ja Euroopa Liidu ühinemine EIÕK-ga

Pärast Lissaboni lepingu jõustumist 1. detsembril 2009. aastal sai Euroopa Liidu kohustuseks ühineda Euroopa inimõiguste konventsiooniga. See tähendab, et Euroopa Liit ühineb 47 riigiga, mis on konventsiooniga liitunud, ning ühtlasi nõustub Euroopa Liit Euroopa inimõiguste kohtu järelevalvega. Tegemist on ajaloolise hetkega Euroopa Liidu õigusmaastikul, kuna see võimaldab indiviididel ja ettevõtjatel pöörduda Euroopa Inimõiguste Kohtu poole seoses Euroopa Liidu institutsioonide tegevusega, mis mängib kahtlemata olulist rolli inimeste igapäevaelus.⁹² Seejuures sätestab ka EIÕK artikkel 59 § 2, et Euroopa Liit võib ühineda konventsiooniga.⁹³

Enne Lissaboni lepingu jõustumist tunti muret põhiõiguste kvaliteedi säilimise pärast. Inimõiguste universaalsuse aspektist lähtuvalt oleks oluline ühtlustada põhiõiguste sisu. Vastasel juhul oleks tegu rahvusvahelisel tasandil juriidilise ja moraalse läbikukkumisega. Euroopa Liit ning inimõiguste konventsiooni on arenenud pikka aega paralleelselt ja eraldiseisvalt. Kõrvutiseisvad süsteemid on hakanud osaliselt tungima üksteise mõjualasse ning laias laastus juba üksteisest sõltuma. Kuna Euroopa Liit pole käesoleval hetkel veel EIÕK liige, võib seda pidada mõjukaks puuduolevaks lüliks. Seega eksisteerib kaks suurt õigussüsteemi, mis mõlemad on käsitletavad arvestatavate ning mõjukate põhiõiguste ja -

⁸⁹ Explanations Relating to the Charter of Fundamental Rights. 2007/C 303/02.

⁹⁰ T. Kerikmäe Protecting Human Rights in the EU: Controversies and Challenges of the Charter of Fundamental Rights. Berlin: Springer, 2014, lk 8.

⁹¹ G. di Federico. The European Charter of Fundamental Rights: From Declaration to Binding Instrument. New York: Springer, 2011, lk 13.

⁹² European Court of Human Rights. Accession of the European Union. Arvutivõrgus: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court/accessionneu&c> (04.04.2016).

⁹³ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

vabaduste allikatenä. Olukord, kus mõlema süsteemi tegevusalad on osaliselt kattuvad, seab kahtluse alla õiguskindluse ning põhjustab süsteemide toimimisel mitmeid probleeme. Euroopa Liidu ühinemisel konventsiooniga saaksid süsteemide vahelised suhted reguleeritud ning täidetakse neli eesmärki. Esiteks toimuks Euroopa Liidu õiguses põhiõiguste kaitse küsimustes lünkade täimine. Teiseks, Euroopa Liit oleks võrdsel tasemel oma liikmesriikidega kohtuliku järelevalve osas. Kolmandaks oluliseks aspektiks on põhiõiguste kaitse harmoniseerimine Euroopas, et tagada õiguste kaitse järjepidevus. Neljandaks, Euroopa Liidul on õigus esineda osapoolena kohtus juhtudel, mis on seotud EL-i õigusega.⁹⁴

Lähtudes sajanditepikkusest traditsioonist ning olles õppinud maailmasõdade valusatest õppetundidest, on Euroopa rõhutanud alati inimeste võrdsel ja vääramatut väärikust ja eelnevast tulenevalt tagatakse inimestele elementaarsed õigused (inimõigused). Euroopas on tsivilisatsiooni väärtuste paremaks kaitseks loodud kohus – EIK, mis tagab võrdsed kaebeõigused nende inimõiguste rikkumise korral terve kontinendi ulatuses. Juhul, kui Euroopa Liit ei ühine konventsiooniga ning tekkivad n-ö süsteemivälised põhiõigused, kaoks aastatepikkune töö ning selle pinnalt tekkinud usaldusväärsus.⁹⁵

Eesootava ühinemise juures on oluliseks märksõnaks koherentsus, mis puudutab eelkõige kaitstavate põhiõiguste sisu ja mõju. Põhiõiguse tähtsus on Euroopa Liidus tunduvalt kasvanud seoses Euroopa põhiõiguste ja -vabaduste harta jõustumisega. Segadusttekitav paralleelne EIÕK ning Harta põhiõiguste süsteem tõstatab küsimusi põhiõiguste sisu osas. Taolise Euroopa Liidu põhiõiguste kasvava rolli valguses tuleb olla ettevaatlik võimaliku lõhe tekkimise suhtes: põhiõiguste olulise kasv on tervitatav, kuid samal ajal tuleb takistada kahel erineval põhiõiguste baasil tekkinud süsteemide kujunemist. Teisisõnu, võib tekkida olukord, kus samadel õigustel on erinev sisu ja kvaliteet, sõltuvalt sellest, kas Euroopa Liidu õigus kehtib või mitte.⁹⁶ Seetõttu üritab Lissaboni lepingu EIÕK-ga ühinemise klausel kirjeldatud olukorda vältida.

Lisaks tõi Lissaboni leping vabaduse, turvalisuse ja õiguse valdkonda (edaspidi AFSJ) mitmeid uuendusi. 2009. aastal kaotati ära Euroopa Liidule omane kolme samba süsteem⁹⁷, millele Euroopa Liit tugines. Kolme samba süsteemi kaotamine ja õiguslikult siduva Harta jõustumine soosib erinevate AFSJ elementide tasakaalustamist. Enne Lissaboni lepingut tuli

⁹⁴ Accession Of The European Union To The European Convention On Human Rights. Council of Europe, 2014, lk 13–14, 18–19.

⁹⁵ Ibid, lk 10.

⁹⁶ Ibid, lk 10.

⁹⁷ Esimene sammas ehk riikideülene sammas keskendus majandusalasale koostööle ja ühtse turu loomisele. Teine sammas moodustas ühise välis- ja julgeolekupoliitika. Kolmas sammas sisaldas valitsuste vahelist poliitika ja õigusalasest koostööd kriminaalasjades.

tegutseda Euroopa Kohtu piiratud pädevuse tingimustes ja valitsuste vahelised meetodid võisid tugevalt kahjustada inimeste õigust vabadusele. Euroopa Liidu kolmanda samba meetmete eesmärk oli täiustada politsei ja kohtuliku võimu vahelist koostööd, kuid need eesmärgid ei taganud indiviidide kaitset. Lissaboni lepinguga kaasnes eelkõige liikmesriikide vastastikkuse tunnustamise põhimõte, mis muudab koostöö kiiremaks ja efektiivsemaks.⁹⁸

Lepingujärgsel perioodil võeti seisukoht, et Euroopa kriminaalõigust ei peaks kasutama ainult inimese karistamiseks, vaid rõhk peaks liikuma inimeste kaitsmisele. Leiti, et põhiõiguste kaitse on Euroopa Liidu tegevustes möödapääsmatu. Tõhusama AFSJ valdkonna loomiseks tuleb vastastikkusest tunnustamisest lähtuvalt alustada võrdväärsete kriminaalmenetluse standardite loomisega. Euroopa Nõukogukogu otsustas asjale lähenda samm-sammult, keskendudes igale üksikule meetmele.⁹⁹ Tulemuseks on Euroopa Nõukogu resolutsioon C295/1 teekaardi kohta, mille eesmärk on „tugevdada kahtlustatavate või süüdistatavate isikute menetlusõigusi kriminaalmenetluses“¹⁰⁰. Resolutsiooni C 295/1 punktis 11 täpsustatakse, et vastastikkuse tunnustamise põhimõtte rakendamine eeldab liikmesriikide pädevate asutuste usaldust teiste liikmesriikide kriminaalkohtusüsteemide suhtes.¹⁰¹ Veel enam, ka resolutsiooni C 295/1 punkt 13 rõhutab, et kõik uued ELi õigusaktid selles valdkonnas peaksid olema kooskõlas miinimumnõuetega, mis on sätestatud konventsioonis, nii nagu seda tõlgendab Euroopa Inimõiguste Kohus.¹⁰²

Euroopa Liidu asutamislepingutes ei olnud sätestatud põhiõiguste kataloogi, mille sarnaseid leiab riikide konstitutsioonides, ning samuti polnud nendes põhiõigustega kooskõlastamise kohustust. Taoline põhiõiguste tagaplaanile asetamine Euroopa Liidu asutamisel tulenes majanduslike huvide esmakohale asetamisest. Aluslepingute sõlmimise ajahetkel ei arvatud, et põhiõigused võiksid olla relevantssed majandusõiguslikul tasemel.¹⁰³ Pärast Lissaboni lepingu jõustumist saab öelda, et defitsiit on läbi ning Euroopa Liidul on kauaoodatud õiguslikult siduv põhiõiguste kataloog. Nimelt sätestab Lissaboni leping, et harta saab õiguslikult siduvaks Euroopa Liidu lepingu¹⁰⁴ artikli 6 lõike 1 alusel, mis annab sellele aluslepingutega samaväärse õigusjõu.¹⁰⁵

⁹⁸ G. di Federico. The European Charter of Fundamental Rights: From Declaration to Binding Instrument. New York: Springer, 2011, lk 187.

⁹⁹ Ibid, lk 187.

¹⁰⁰ Euroopa Liidu Nõukogu resolutsioon C 295/1, 30.11.2009.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Accession Of The European Union To The European Convention On Human Rights. Council of Europe, 2014, lk 14.

¹⁰⁴ Euroopa Liidu leping. 07.02.1992. – ELT C 83.

¹⁰⁵ Treaty of Lisbon. 17.12.2007. –

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT> (27.02.2016).

3. EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHTU PRAKTIKA

Artikkel 5 rikkumine esineb praktikas igal juhul, kui on tegemist vabadusekaotusega riigiorgani töö läbi. Seejuures on artikkel 5 § 1 punktides 1–6 toodud esile loetelu isikuvabaduse lubatavatest piirangutest. Neid erandeid tuleb tõlgendada sõna-sõnalt. Lubatavate isikuvabaduste piiramise tingimuste üle teostavad järelevalvet peamiselt riiklikud kohtuinstantsid. EIÕK hindab vastavaid individuaalseid juhtumeid. Täpsemalt, isikuvabaduse ja turvalisuse õiguse rikkumine ning selle õiguse riive peab tuginema seaduslikule alusele ning olema kooskõlas siseriikliku menetlusõigusega. Kuid kõikide tingimuste täitmiseks ning õiguse riive seadusliku aluse olemasoluks peab riive olema kooskõlas vähemalt ühe artikkel 5 § 1 punktides 1–6 sätestatud erandiga. EIÕK nõuab, et riiklik õigus oleks konventsioonis sätestatud normidega kooskõlas ning alluks individuaalsetel juhtudel konventsioonis sätestatule.¹⁰⁶

Artikkel 5 tagab juriidilise kontrolli isikult vabaduse võtmise juhtumitel ning on kohaldatav ka lühiajalisele vabaduse piiramisele. Olukorras, kus tuleb hinnata, kas esineb vabadusekaotus artikkel 5 mõttes, tuleb lähtuda asjaga seotud isikutest. Nagu eelnevalt öeldud, ei oma õigus turvalisusele isikuvabaduse õigusest eraldiseisvalt olulist tähendust. Õigus turvalisusele võib tagada teatud kaitse riigi interventsioonide eest, mis on toime pandud väljaspool suveräänse liikmesriigi territooriumi. Samas ei kohusta see liikmesriike tagama isikutele, kelle turvalisus on ohus nende päritolumaal (mitte liikmesriigis), õigust siseneda liikmesriigi territooriumile ega andma asüüli.¹⁰⁷ Seoses artikkel 5 ulatusega esineb praktikas raskusi isikuvabaduse ja liikumisvabaduse, mis on sätestatud EIÕK 4. protokollis artiklis 2, eristamisega. Liikumisvabaduse tagab eelkõige resideerumise valiku ja õiguse riigist lahkuda.¹⁰⁸ EIÕK hindab kaasuste lahendamisel igat olukorda iseseisvalt ja eraldi: kaasustes ilmnevad erinevad piirangute tüübid, piirangute kestvused, ulatus ja tagajärjed. Veel enam, oluline on rõhutada, et artikkel 5 rakendusala ei hõlma kinnipidamise tingimusi. Need küsimused tuleb lahendada eelkõige EIÕK artikkel 3 alusel.¹⁰⁹ Järgnevalt on esitatud ülevaade, kuidas tõlgendab ja sisustab EIK artikkel 5 sätestatud õiguste tagamist ja erandeid.

¹⁰⁶ D. Ehlers. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, 153.

¹⁰⁷ Ibid, lk 152–153.

¹⁰⁸ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. Protokoll nr 4. 16.09.1963. – RT II 2000, 11, 57.

¹⁰⁹ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

3.1 Vabaduse õiguse rikkumine tähendus ja artikkel 5 kohaldamisala

Kui EIÕK liikmesriigi kohtus või haldusasutuses on tuvastatud rikkumine seoses vabaduse õigusvastase piiramisega, ei tähenda see automaatselt, et EIK peab lähtuma samast seisukohast. EIK on öelnud lahendis *Creangă v. Romania*, mis käsitles Bukaresti politseiametnikult vabaduse võtmist seoses laiahaardelise kütusekaubitsemise uurimisega, et EIK on oma otsuste tegemisel autonoomne. EIK ei saa lähtuda otsuse langetamisel ainuüksi riikliku taseme kohtus või haldusasutuses kirjeldatud juhtumi asjaoludest, vaid annab iseseisva hinnangu, kas esines vabaduse rikkumine või mitte.¹¹⁰ Kaasuses *Engel and Others v. the Netherlands* arutles EIK, kas Hollandi sõdurite distsiplinaarkaristuse määramise menetlus läheb EIÕK artikkel 6 rakendusalasasse. Seejuures tõusetus küsimus EIÕK artikkel 5 isikuvabadusest: EIÕK artikkel 5 all vaadeldakse isikuvabadust selle klassikalises mõttes, pidades silmas eelkõige isiku füüsilist vabadust. Artikli eesmärk on kindlustada, et kellegi vabadust ei piirataks meelevaldsel viisil. Kuna vabaduse võtmine ei tähista üksnes olukorda, kus isik peetakse kinni pärast arreteerimist või süüdimõistmist, siis kiputakse vabaduse piiramise mõiste puhul segamini ajama füüsilist vabadust ja liikumisvabadust, millest viimane on sätestatud EIÕK artiklis 2. Vabaduse võtmine ja liikumise piiramine erinevad üksteisest nii sisu kui ka intensiivsuse poolest ning kinnipidamine artikkel 5 puhul võib ilmned mitmel erineval kujul.¹¹¹

2010. aastal tegi EIK otsuse kohtuasjas *Medvedyev and Others v. France*: Prantsusmaa võimud pidasid kinni Kambodža laevameeskonna *Winner* liikmed, keda kahtlustati narkootikumide käitlemises. EIK tõi nimetatud kaasuses välja aluspunktid, millest tuleks lähtuda artikkel 5 kohaldamisel. Hindamaks, kas tegemist on vabaduse võtmisega artikkel 5 tähenduses, tuleb võtta aluseks konkreetne situatsioonist ning arvestada järgmiste kriteeriumitega: millist laadi juhtumiga on tegemist, milline on olukorra kestus ja mõju ning kas kohaldatavad meetmed olid sobilikud.¹¹² Kohaldatava meetme viis ja tüüp võimaldavad vaadata olukorra spetsiifilist konteksti, võttes arvesse erinevaid vabaduse piiramise võimalusi lisaks vangistusele kinnipidamisasutuses. Asjaolu, et inimene ei osuta politsei poolt kinnipidamisele vastupanu, astudes vabatahtlikult ametisõidukisse ning sellest tulenevalt jääb politsei valdusesse, ei tähenda, et isikul oli olukorrast tulenevalt reaalne valikuvõimalus vabaduse säilitamiseks. Samuti, kui isikul ei panda käsi raudu, teda ei asetada kambrisse ega piirata füüsiliselt ka mingil muul moel küsitlemise ajal, kuid situatsioonis on tunnetatav

¹¹⁰ EIK 29226/03, *Creangă v. Romania*, § 92.

¹¹¹ EIK 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, *Case of Engel and Others v. the Netherlands*, § 58.

¹¹² EIK 3394/03, *Medvedyev and Others v. France*, § 73.

võimupoolne sunnielement, siis osutab see vabaduse võtmisele artikkel 5 tähenduses.¹¹³ Sunnielement on aktuaalne olukordades, kus politsei, kasutades oma võimu, peatab inimese ning teostab läbiotsimise või palub isikul istuda ametiautosse politseijaoskonna viimiseks. Seejuures pole määravaks teguriks nende toimingute lühiajaline kestvus, kuivõrd vabaduse võtmine on toimunud.¹¹⁴

Kontekstuaalne faktor, milles olukord aset leiab, on arvestatav ja oluline õiguse mõistmisel, tulenevalt tänapäeva kiirelt muutuva ühiskonna tingimustest. Sageli tuleb hinnata vabaduse piiramist avaliku korra aspektist. Ühiskonna liikmed aktsepteerivad ajutisi vabaduse piiranguid teatud kontekstis, nagu näiteks piirangud ühistranspordi kasutamisel, liikumine maanteel või keeld osaleda jalgpallimängul. EIK hinnangul pole taolised sageli ilmnevad liikumise piirangud käsitletavad artikkel 5 tähenduses vabaduse võtmisega. Täpsemalt, need piirangud peavad olema vältimatud ning tingitud asjaoludest, mis jäävad väljapoole valitsuse kontrolliulatust. Samuti on nimetatud piirangutega seotud oht põhjustada tõsiseid vigastusi või kahju ning need piirangud tuleb hoida miinimumtasandil eesmärgi täitmiseks.¹¹⁵ Võttes arvesse sündmuse konteksti, oli EIK arvamuse kohaselt eelpool viidatud *Winner*'i laevameeskonna liikmete vabadus piiratud juba enne vahistamist, kuivõrd nad asusid laeval ning faktiliselt polnud neil võimalik vabalt liikuda. Samas asetati laevaliikmed Prantsuse erijõudude kontrolli alla ning paigutati sõidu aeg oma kabiinidesse. Taolised piirangud laevaliikmetele laienevad juba artikkel 5 rakendusalaselle.¹¹⁶

Õigus vabadusele on demokraatlikus ühiskonnas väga oluline EIÕK kaitse alla langev õigus. Seetõttu ei kaota inimene konventsioonist tulenevat õigust põhjusel, et ta laseb end ise kinni pidada. Eelnev on eriliselt aktuaalne olukorras, kus inimene ilmselgelt pole juriidilisel tasandil võimeline nõusolekut andma või mitte nõustuma talle ette pandud toiminguga.¹¹⁷ Artikkel 5 sisu hõlmab nii objektiivset kui ka subjektiivset elementi. Objektiivne element seondub isiku vangistamisega kindlasse piiratud alasse pikemaks perioodiks. Täiendav subjektiivne element tähendab, et isik pole kehtivalt nõustunud tema suhtes kohaldatava vangistusega, mis ulatub samuti artikkel 5 rakendumisalaselle.¹¹⁸ *Guzzardi v. Italy* kaasuses vahistati 8. veebruaril 1973. aastal, seejärel asetati eelvangistusse Milanos ning 1976. aastal

¹¹³ EIK 41872/10, *M.A. v. Cyprus*, § 193. *Case of M.A. v. Cyprus*'e kaasuses korraldasid 2010. aasta mais Yekiti partei ja Süüriast pärit kurdid meelevaalduse Nikosias Euroopa Komisjoni esinduse ees. Küprose võimud korraldasid öösel kell 3.00 operatsiooni ebaseaduslikult riigis viibivate meelevaaldajate tuvastamiseks, toimetades nad politsei peakorterisse.

¹¹⁴ EIK 28940/95, *Foka v. Turkey*, § 78.

¹¹⁵ EIK 39692/09, 40713/09 and 41008/09, *Austin and Others v. the United Kingdom*, § 59.

¹¹⁶ EIK 3394/03, *Medvedyev and Others v. France*, § 73–75.

¹¹⁷ EIK 36760/06, *Stanev v. Bulgaria*, § 119.

¹¹⁸ EIK. 19.09.2005, 61603/00, *Storck v. Germany*, § 74.

mõistis Milano Apellatsioonikohus süüdi itaallase Mr. Guzzardi 1972. aastal Itaalia ärimehes röövimises. Tulenevalt Itaalia kriminaalmenetlusseadustikust oleks Mr. Guzzardi eelvangistuses viibimine pidanud lõppema 8. veebruaril 1975. aastal, kuid itaallane paigutati ümber Asinara saarele. Valitsuse argumendi kohaselt erinesid elamistingimused Asinaras suuresti vanglas viibimisest. Mr. Guzzardil lubati lahkuda elamust mitmeks tunniks ning tema naine ja laps elasid samuti tema juures valdava osa Asinaras veedetud ajast. Seega valitsuse hinnangul olid tagatud tema perekonna ja kodu puutumatuse, mis on omased vabale inimesele. EIK arvates võib vabaduse piiramine väljenduda mitmesuguses vormis. Kuigi Mr. Guzzardile võimaldatud liikumisala ületas kambri mõõtmeid ning see polnud piiritletud füüsilise barjääriga, hõlmas elamuala territoorium vaid marginaalse ala saare pindalast. Asinara saarele oli keeruline pääseda ja vahistatud inimesed viibisid rekonstrueerimist vajavates endistes haldusasutustes, kus võimaldati suhtlust vaid teiste kinnipeetavate või politseinikega. Mr. Guzzardi ei saanud külastada Asinara tihedalt asustatud piirkondi. Samuti toimus tema lubatud kellaaegadel elukohast lahkumine vaid tugeva järelevalve ning raporteerimiskohuste all. Need eelnevalt esile toodud asjaolud ei tingi iseseisvalt isikuvabaduse õiguse rikkumist, kuid kumulatiivselt ja kombineerituna ulatuvad tingimused artikkel 5 rakendamisalasse. Järelikult tuleb objektiivse elemendi osas kaaluda isiku võimalust piiratud alast vabalt lahkuda, millise rangusega on järelevalve ja kontroll inimese liikumise osas ning kui isoleeritud on inimene suhtlusest välismaailmaga.¹¹⁹

EIK on selgitanud vabaduse piiramise subjektiivse elemendi eripära lahendis *Storck v. Germany*. Invaliidsuspensionit saav mitmesuguseid haigusi põdev Ms. Storck paigutati tema tahte vastaselt ja korduvalt psühhiaatriahaiglasse ravile. Vaimuhaigusest tingitud hoogude tõttu asetati kaebaja lukustatud palatisse, kus tal ei võimaldatud kontakteeruda teiste inimestega. Kaebaja oli korduvalt raviastutusest põgenenud, seejuures naases ta mõningatel juhtudel vabatahtlikult tagasi. Mõnikord toimetas Mr. Storcki raviastutusse politsei. Põgenemise takistamiseks ilmnas vajadus aheldada kaebaja voodi külge. Objektiivsest vaatenurgast lähtudes puudus kaebajal igasugune kontakt välismaailmaga ning seetõttu saab rääkida tema vabaduse piiramisest. Subjektiivsest aspektist lähtuvalt tuleks anda hinnang kaebaja kinnises asutuses viibimise nõusoleku suhtes. EIK täheldas, et kaebajale polnud asutuses viibimise ajal määratud eestkostjat, mistõttu pidi ta sellel ajahetkel eelduste kohaselt olema võimeline iseseisvalt otsustama oma ravi vajalikkuse üle. Asjaolud, et kaebaja üritas korduvalt põgeneda ning jättis raviastutusse saabumise päeval vastuvõtudokumendid allkirjastamata, viitavad, et kaebaja polnud raviastutuses viibimisega nõus. Ka alternatiivse

¹¹⁹ EIK 7367/76, *Guzzardi v. Italy*, § 9–11, 91, 95.

võimalusena, oletades, et kaebaja polnud võimeline teadvustama oma ravi-asutusse paigutamist, ei saa lugeda nõusolekut antuks. Käesolevas juhtumis saab käsitleda eestkostjata kaebajat kui teovõimelist inimest, kelle vabadust oli piiratud meelevaldselt, rikkudes artikkel 5 § 1 sätestatud.

Lisaks eelpool esitatud aspektidele, tuleb arvestada, et artikkel 5 kohaldamine võib tulla kõne alla erilaadsetes olukordades. Isiku kinnipidamine on lisaks vanglas viibimisele võimalik näiteks lennujaama läbireisitsoonides¹²⁰, inimeste paigutamisel psühhiaatriaiglasse või sotsiaalhoolekande asutusse, politsei poolt kinnipidamisel ja läbiotsimisel, politseiasutuses küsitlemisel, avaliku korra loomisel rahvamassi ohjeldamisel või koduaresti kohaldamisel.¹²¹

3.2 Seadusega lubatud vabaduse riived

3.2.1 Kinnipidamine süüdimõistva kohtuotsuse alusel

Artikkel 5 § 1 punktis 1 sätestatud juhul on isikult vabaduse võtmine lubatud, kui isiku seaduslik kinnipidamine toimub pädeva kohtu süüdimõistvaotsuse alusel.¹²² Normi paremaks mõistmiseks on EIK täpsustanud süüdimõistva kohtuotsuse sisu ja millised võiksid olla sättes esile toodud pädevad kohtud. Samuti juhivad EIK tähelepanu kinnipidamise ajalisele aspektile: kinnipidamine peab järgnema pärast süüdimõistvat otsust.

EIK tõi juba 1982. aasta lahendis *Van Droogenbroeck v. Belgium* esile, et Artikkel 5 § 1 p 1 tähenduses hõlmab süüdimõistmine nii seadusevastase teo toimepanemise alusel inimese süüdi mõistmist ja karistuse kohaldamist kui ka teisi karistusmeetmeid, mis piiravad inimese vabadust.¹²³ Varasemalt leidis EIK, et nimetatud klausel ei omista süüdimõistmisele kindlat õiguslikku sisu. Säte rakendub, kui süüdimõistvale otsusele järgneb vabadusekaotus, sõltumata sellest, kas tegemist on kriminaal- või distsiplinaarkaristusega siseriikliku õiguse mõttes. Sellest tulenevalt on näiteks distsiplinaarmenetluse raames Hollandi Kõrgema Sõjakohtu otsus käsitletav süüdimõistva otsusena artikkel 5 § 1 p 1 tähenduses.¹²⁴

Kohut saab pidada pädevaks, kui ta on loodud seaduse alusel. Näiteks, *Yefimenko v. Russia* kaasuses oli problemaatiline A. Yefimenko süüdimõistmine Venemaa Tšeljabinski kohtu poolt. Nimelt, süüdimõistmisel hetkel kehtiva Venemaa õiguse kohaselt langetasid otsuse

¹²⁰ EIK 19776/92, *Amuur v. France*.

¹²¹ The Right to Liberty and Security of the Person: A Guide to the Implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights. Human Rights Handbooks, No. 5, 2004, lk 6–7. Arvutivõrgus: [http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-05\(2004\).pdf](http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-05(2004).pdf) (04.03.2016). EIK 44955/98, *Mancini v. Italy*.

¹²² Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

¹²³ EIK 7906/77, *Van Droogenbroeck v. Belgium*, § 35.

¹²⁴ EIK 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, *Engel and Others v. the Netherlands*, § 68.

kohtukaasistujad, kellel polnud volitust kaebaja kriminaalasja arutada. EIK leidis, et taoline kohus polnud pädev asja arutama, millest tulenevalt polnud ka kaebaja kinnipidamine seaduslik.¹²⁵ Samas ei pea artikkel 5 § 1 p 1 viidatud kohus tingimata olema kohus selle klassikalises mõttes. Artikli mõttes tähistab kohus mitte ainult täidesaatvast võimust ja menetluse osapooltest lahutatud organit. Artikkel peab silmas organit, mis suudaks lisaks eelnevale pakkuda ka menetlusõiguslikke tagatise. Veel enam, kõnealune organ pean olema pädev otsustama kinnipidamise seaduslikkuse üle ning õigusrikkumise korral nõudma kinnipidamise lõpetamist.¹²⁶ Muuhulgas võivad EIÕK liikmesriigid teha koostööd ning täita vahistamisotsuseid, mis on välja antud väljaspool ühe riigi territooriumi teise riigi pädeva kohtu poolt. Seejuures pole riigil kohustust kontrollida, kas teise riigi poolt tehtud otsus vastab EIÕK artikkel 6 sätestatud õiglase kohtupidamise nõuetele. Õiglase kohtupidamise nõuete rikkumise puhul ilmneb selgelt isikuvabaduse õiguse rikkumine.¹²⁷

Lisaks on EIK selgitanud, et kinnipidamine ei pea järgnema süüdimõistvale kohtuotsusele mitte ainult ajalises mõttes. Kinnipidamine peab tulenema, järgima, sõltuma või ilmnema süüdimõistmise olemusest. Teisisõnu, peab eksisteerima piisav põhjuslik seos süüdimõistmise ja kõnealuse vabaduse piiramise vahel. Kui esialgse süüdimõistmise ning hilisema vabaduse võtmise vahele jääb pikk ajavahemik, siis muutub põhjuslik seos nõrgemaks. Seejuures võib põhjuslik seos täielikult ära langeda, kui süüdimõistmise aluseks olevad asjaolud osutuvad eesmärgi saavutamise suhtes ebamõistlikuks.¹²⁸ Artikkel 5 § 1 p 1 sõnastuses on kinnipidamine lubatud pärast¹²⁹ süüdimõistmist ning taolist tingimust ei tohi käsitleda niiviisi, et kohtuprotsessi ajal ning enne viimases kohtuastmes süüdimõistva otsuse langetamist on isiku kinnipidamine keelatud.¹³⁰ Selles kontekstis tähendab kinnipidamine perioodi, mis saab alguse esimese astme institutsioonis süüdimõistmisest. Samuti ei saa artiklit 5 tõlgendada selliselt, et see tagaks õiguse kinnipidamise peatada, näiteks olukorras, kui tegemist on eluaegse vangistusega.¹³¹

3.2.2 Kinnipidamine korralduse täitmata jätmise eest või kohustuse täitmise tagamiseks

Artikkel 5 § 1 punkti 2 kohaselt on isikult vabaduse võtmine lubatud, kui toimub seaduslik vahistamine või kinnipidamine kohtu seadusliku korralduse täitmata jätmise eest või seaduses

¹²⁵ EIK 152/04, *Yefimenko v. Russia*, § 108–111. EIK 19380/92, *Benham v. The United Kingdom*, § 42–47.

¹²⁶ EIK. 9787/82, *Weeks v. The United States*, § 61.

¹²⁷ EIK 12747/87, *Drozdz and Janousek v. France and Spain*, § 110–111.

¹²⁸ EIK 25119/09, 57715/09, 57877/09, *James, Wells and Lee v. the United Kingdom*, § 189. EIK 9818/82, *Monnell and Morris v. The United Kingdom*, § 40.

¹²⁹ EIÕK artikkel 5 § 1 p 1 ingliskeelne sõnastus on: „...the lawful detention of a person after conviction by a competent court“. Seadustesti eestikeelses versioonis mõiste „pärast“ puudub.

¹³⁰ EIK 2122/64, *Wemhoff v. Germany*, § 9.

¹³¹ D. Ehlers. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, lk 153.

ettenähtud kohustuse täitmise tagamiseks.¹³² EIÕK klausel nõuab, et kinnipidamine on seaduslik ehk kooskõlas seaduses sätestatud menetlusõiguslike tingimustega. Kinnipidamise üle otsustamisel peavad siseriiklikud võimuinstitutsioonid leidma tasakaalu demokraatlikus ühiskonnas oluliste seadusliku ja kohtuliku korralduse ning samaväärselt olulise isikuvabaduse õiguse tagamise vahel. Kinnipidamise kohaldamisel tuleb silmas pidada kohtuliku korralduse eesmärki, kohtuliku korralduse otstarbekust ning kinnipidamise ajalist pikkust. Kokkuvõtvalt tuleb vabaduse piiramise küsimustes lähtuda proportsionaalsuse põhimõttest.¹³³

Artikli mõistes korralduse täitamata jätmine on näiteks kohtu poolt määratud trahvi tasumata jätmine¹³⁴, elukohast lahkumise piirangute eiramine, kohtu poolt nõutud vaimse tervise kontrollist või vereanalüüsi tegemisest keeldumine, kohtu ettekirjutuste mittejärgimine¹³⁵, laste üleandmise teisele lapsevanemale otsuse täitmata jätmine ning kautsjoni tingimuste rikkumine.¹³⁶ Seejuures on EIK andnud *Beiere v. Latvia* kaasuses täiendava hinnangu, millised faktilised asjaolud on subsumeeritavad mõistete „täitmata jätmine“ ja „kohtu seaduslik korraldus“ alla. Ms. Beiere paigutati kriminaalmenetluse ajal psühhiaatriahaiglasse tema vaimse tervise kohta ülevaate saamiseks. Kuigi kaebaja psühhiaatriahaiglasse paigutamiseks oli olemas kohtu korraldus, teavitati kaebajat selle olemasolust alles pärast raviasutusse paigutamist. Seega ei teadnud Ms. Beiere kohtu korralduse sisu ning tal polnud võimalust kohtu korralduse kohaselt toimida. Samas võib artikkel 5 § 1 p 2 sõnastusest järeldada, et inimesel peab enne kinnipidamist olema võimalus kohtu korraldust järgida, kuid ta pole seda teinud. Eelnevast tulenevalt ei saa isikut võtta vastutusele kohtuliku korralduse täitmata jätmise eest, kui teda pole kordagi sellest korraldusest informeeritud.¹³⁷ Ka siinkohal tuleb rõhutada, et haldusorgani otsus võib samuti sobituda „kohtu korralduse“ konteksti. Kinnipidamine kohtu seadusliku korralduse täitmata jätmise eest on pigem repressiivse karakteriga, samas seaduses ettenähtud kohustuse täitmise tagamiseks kinnipidamine (nt kohustus kanda kaasas passi) ei ole niivõrd karistava iseloomuga, sest vahistamise põhjus langeb ära koheselt, kui isik täidab kohustuse.¹³⁸

¹³² Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

¹³³ EIK 28221/08, *Gatt v. Malta*, § 40.

¹³⁴ EIK 16880/08, *Velinov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*.

¹³⁵ EIK 67/1997/851/1058, *Steel and Others v. The United Kingdom*.

¹³⁶ The Right to Liberty and Security of the Person: A Guide to the Implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights. Human Rights Handbooks, No. 5, 2004, lk 13. Arvutivõrgus: [http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-05\(2004\).pdf](http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-05(2004).pdf) (04.03.2016).

¹³⁷ EIK 30954/05, *Beiere v. Latvia*, § 49–50.

¹³⁸ D. Ehlers. European Fundamental Rights and Freedoms. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, lk 154.

Kohtuliku korralduse seaduslikkust tuleb hinnata artikkel 5 § 1 peamisest eesmärgist lähtuvalt: kellelki ei tohi võtta vabadust meelevaldselt viisil. Siinkohal on oluline, et siseriiklikus õiguses pakutakse isikule arvestatavat õiguslikku kaitset ja õiglast ning sobilikku menetlust. Hinnates esmalt siseriikliku õiguse kooskõla õigusriigi põhimõtetega, ilmnes *Beiere v. Latvia* juhtumis, et Salduse Ringkonnakohus arutas Ms. Beiere kinnipidamist, ilma et kaebajat oleks kohtulikust arutamisest teavitatud ning ta oleks saanud osa võtta. Veel enam, polnud selgust, kas kaebaja oli kursis tema vastu esitatud süüdistustega ning samuti tegi ebapädevat tööd tema advokaat. EIK leidis, et taolises olukorras ei andnud siseriiklik menetlus kaebajale piisavat ja efektiivset kaitset oma isikuvabaduse õiguse kaitseks ning selliselt polnud Salduse Ringkonnakohtu otsus seaduslik kohtu korraldus artikkel 5 § 1 p 2 mõistes.¹³⁹

Vabaduse võtmine seaduses ettenähtud kohustuse täitmiseks on seotud juhtumitega, kui seadus võimaldab isiku kinnipidamise sundimaks teda täitma ühetaolist ja konkreetset kohustust, mida siia maani pole täidetud. Kõnealuse sätte lai tõlgendamine tooks kaasa tagajärjed, mis rikuksid mitmeid õigusriiklike põhimõtteid. Juhul, kui seaduse säte viitab minevikus toime pandud teole, siis ei saa seda lugeda õigusnormiks, mis lubab kinnipidamise teatava kohustuse täitmiseks.¹⁴⁰ Kinnipidamise puhul on tegemist tõsise isikuvabaduse õigust rikkuva meetmega. Seetõttu tuleb hinnata, kas mõned teised, vähem kaalukad meetmed, on arvesse võetud ning mitteküllaldaseks tunnistatud individuaalsest ja avalikust huvist lähtuvalt. Olulisteks faktoriteks on konkreetne olukord ja kinnipidamise aeg soovitud eesmärgi saavutamiseks.¹⁴¹ Situatsioonid, mis kvalifitseeruvad artikkel 5 § 1 p 2 teise lause alla on näiteks riiki sisenemisel turvakontrolli läbimise kohustus, psüühilisele läbivaatusele minemise kohustus, teatud piirkonnast lahkumise keeld, küsitlusele ilmumise kohustus, identiteedi avalikustamise kohustus ja kõige üldisemalt – rahu tagamine.¹⁴²

3.2.3 Kinnipidamine õigusrikkumise toimepaneku takistamiseks

Artikkel 5 § 1 p 3 esitab kolm alternatiivi, millal on isikult vabaduse võtmine lubatud seadusliku vahistamise või kinnipidamise korral: esiteks, et tuua isik pädeva õigusasutuse ette põhjendatult kahtlustatuna õigusrikkumises; teiseks, et põhjendatud vajaduse korral takistada õigusrikkumise toimepanekut; kolmandaks, et takistada põgenemist pärast õigusrikkumise

¹³⁹ EIK 30954/05, *Beiere v. Latvia*, § 49–53.

¹⁴⁰ EIK 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, *Engel and Others v. the Netherlands*, § 69.

¹⁴¹ EIK 133229/03, *Saadi v. The United Kingdom*, § 70.

¹⁴² The Right to Liberty and Security of the Person: A Guide to the Implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights. Human Rights Handbooks, No. 5, 2004, lk 14. Arvutivõrgus: [http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-05\(2004\).pdf](http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-05(2004).pdf) (04.03.2016).

toimepanemist.¹⁴³ Taoline ennetav vahi alla võtmine ja kinnipidamine on asjakohane vaid kriminaaluurimise tagamiseks ning seda ei tohi rakendada väljaspool kriminaalmenetluse konteksti. Eelvangistuseks kinnipidamine kestab arreterimisest kuni esimese astme kohtu otsuseni ning eelvangistuse kohaldamise keskseks nõudeks on teo toimepanemise põhjendatud kahtluse olemasolu.¹⁴⁴ Selle eesmärk on tuua puudutatud isik pädeva õigusasutuse ette. Nimetatud pädev õigusasutus tähendab kohtunikku või ametnikku artikkel 5 § 3 mõistes.¹⁴⁵

Kaasuses *O'Hara v. the United Kingdom* oli Iiri vabariiklaste partei Sinn Fein'i liige Ms. O'Hara vahistatud 1984. aasta terrorismi ennetamise akti alusel. Nimetatud akt võimaldas isikuid arreterida ilma vastava orderita, kui esines põhjendatud kahtlus, et isik on seotud terrorismiakti õhutamise või ettevalmistamisega. Ms. O'Harat kahtlustati muuhulgas mitmete inimeste mõrvamises ning tema vahi all hoidmist pikendati küsitluste läbiviimiseks. Tõusetus küsimus, kas politseiametniku poolt teostatud vahistamine oli põhjendatud. EIK rõhutas, et põhjendatud kahtlus, millele vahistamine peab tuginema, on ääretult oluline osa meelevaldse vabaduse võtmise ärahoidmisel. Põhjendatud kahtlus eeldab teatud faktide või informatsiooni olemasolu, viitamaks objektiivsele vaatlejale, et vaatlusalune isik on tõenäoliselt teo toimepannud. Samas, termin „põhjendatud“ saab oma tegeliku tõlgenduse lähtuvalt juhtumi asjaoludest. Terrorismikuriteod tõstatavad iseäralikke probleeme artikkel 5 rakendamisel, kuivõrd valitsuse esindajad peavad lähtuma eelkõige üldsuse turvalisusest. Terrorismis kahtlustavate vahistamine toimub sageli usaldusväärse info põhjal, mida ei saa avalikustada kahtlustatavale, või info põhjal, mida avaldatakse kohtus kõikide menetluspoolte osaluseta, seadmata ohtu informatsiooni jagajat. EIÕK liikmesriikidelt ei saa nõuda põhjendatuse aspekti tagamist konfidentsiaalsete informatsiooniallikate keelamise läbi. Teisalt ei tohi terrorismikuritegude puhul liikmesriigid õigustada põhjendatuse aspekti „venitamist“ punktini, kus artikkel 5 § 1 p 3 tagatised saavad kahjustada. EIK hinnangul peab valitsus suutma esitada vähemal mõned faktid, mis aitaksid mõista põhjendatud kahtluse tagamaid ning põhjendaksid seeläbi ka isiku vahistamise.¹⁴⁶

Artikkel 5 § 1 p 3 ei eelda, et võimuorganil peab olema piisavalt tõendeid vahistamise hetkeks. Vahistamise aluseks olev põhjendatud kahtlus peab tugema kaalukatel faktilistel asjaoludel õigustamaks vabaduse võtmist või isegi süüdistuse esitamist, mis tuleb kriminaalmenetluse järgmises etapis. *O'Hara v. the United Kingdom* juhtumis leidis EIK, et

¹⁴³ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁴⁴ EIK 34578/97, *Case of Jėčius v. Lithuania*, § 50.

¹⁴⁵ D. Ehlers. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlin: De Gruyter Recht, 2007.154–155

¹⁴⁶ EIK 37555/97, *O'Hara v. the United Kingdom*, § 34–35. EIK 37483/02, *Erdagöz v. Turkey*, § 51.

kuigi Mr. O'Hara vahistamise osas ei esitatud palju informatsiooni, sai vahistamise teostanud politseiametnik informatsiooni usaldusväärsest allikast ning reaalses oli vahistamisele eelnenud pikem uurimisetapp. Usaldusväärseks allikaks oli antud juhul kõrgemalseisev politseiametnik. Kaebaja hinnangul võimaldavad anonüümses informatsiooniallikad valitsusel oma võimu kuritarvitada. Kuna kõrgemalseisva politseiametniku poolt jagatavat informatsiooni saab pidada usaldusväärseks, ei tuvastanud EIK antud kaasuses artikkel 5 § 1 p c rikkumist.¹⁴⁷

Nagu eelnevalt viidatud, põhjustab terrorismioht mitmeid küsimusi artikkel 5 kohaldamisel ning põhjendatud kahtluse tegelik tähendus sõltub konkreetsest olukorrast. Terrorismikuritegu moodustab omaette probleemistiku artikkel 5 kohaldamisel. Kuna terrorismiga kaasneb massiline inimeste kannatus ning inimeste kaotamine, on politsei kohustatud koguma nii kiiresti kui võimalik kõikvõimalikku informatsiooni, sealhulgas ka varjatud allikatest. Taolise uurimisprotsessi käigus peab politsei tihti arreteerima kahtlustatavaid isikuid usaldusväärse informatsiooni põhjal. Seejuures jäetakse infoallikad edaspidise kasutamise eesmärgil kahtlustatavale avaldamata.¹⁴⁸ *Fox, Campbell and Hartley* kaasuses väitis Iiri valitsus, et terrorismi uurimine on keerukas ning põhjendatud kahtlust pole seetõttu võimalik tõlgendada samade standartide järgi nagu teiste kuritegude puhul. Põhja-Iirimaa seaduste kohaselt oli vahistamise aluseks tarvilik aus kahtlus ning informatsiooniallikate avalikustamine asetaks ohtu ülejäänud inimeste elud ja turvalisuse. Kuivõrd kõnealuse kaasuse kahtlustatavad olid varasemalt süüdimõistatud terrorismiaktides, siis oli vahistamise läbi viinud ametnikul *bona fide* kahtlus, et kõnealused isikud olid teo toimepannud. Arusaadavalt ei saa EIK hinnangul artikkel 5 § 1 p 3 rakendamine hakata ebaproportsionaalselt takistama politseiametnike tööd terrorismivastases võitluses. Sellegipoolest sätestab EIÕK miinimumstandardid inimõiguste tagamisel, millest liikmesriigid peavad lähtuma. Põhja-Iirimaa seadustest tulenev „aus kahtlus“ ei vasta artikkel 5 § 1 p 3 „põhjendatud kahtluse“ nõuetele, kuna ainuüksi asjaolu, et inimesed oli aastaid tagasi seotud terrorismiaktidega, ei ole uuesti vahistamise aluseks, kui puuduvad täiendavad tõendid.¹⁴⁹ Seejuures tuleb lisada, et *Talat Tepe v. Turkey* juhtumisel asus EIK järgmisele seisukohale: kahtlustatavate poolt aastaid tagasi antud ning hiljem tagasi võetud süüstavad ütlused annavad piisava aluse põhjendatud kahtluseks. Samuti ei mõjuta taolised ütlused vahistamisorderi seaduslikkust.¹⁵⁰

¹⁴⁷ EIK 37555/97, *O'Hara v. the United Kingdom*, § 34–36.

¹⁴⁸ EIK 12383/86, *Fox, Campbell and Hartley*. § 32.

¹⁴⁹ Ibid, § 33–36.

¹⁵⁰ EIK 31247/96, *Talat Tepe v. Turkey*, § 61.

3.2.4 Alaealiste kinnipidamine

Artikkel 5 § 1 p 4 alusel on lubatud seadusliku korralduse alusel alaealise kinnipidamine hariduslikuks järelevalveks või tema seaduslik kinnipidamine pädeva õigusasutuse ette toomiseks.¹⁵¹ EIK selgitab, et alaealine antud sätte mõistes on alla 18-aastane isik. *Koniarska v. the United Kingdom* lahendis sisustatakse haridusliku järelevalve mõistet. Kaebaja oli problemaatiline laps, kujutades ohtu nii teistele kui ka iseendale. Kaebaja asetati haridusliku järelevalvega asutusse, milles viibimise ajal täitus koolikohustuse aeg tema 17-aastaseks saamisega. Kuigi isik oli kohtu korralduse alusel pandud turvalisse asutusse, langes koolikohustusliku aja täitumisega ära kaebaja kohustus kõnealuses asutuses viibida. Artikkel 5 § 1 p 4 kohaldub alaealistele ning pole piiritletud koolist lahkumise eaga. Fakt, et kaebaja ei pidanud 17-aastasena enam koolis käima, ei vabasta teda vastava otsusega mõistetud kinnipidamisest, mille eesmärk oli kaebaja hariduslik järelevalve. EIK hinnangul ei ole sobilik võrdsustada hariduslikku järelevalvet tavapärase klassiruumi õppega. Kõnealuses kaasuses oli kaebaja paigutatud asutusse, mis tegeles raskete häiretega noorte inimestega. Asutuses sisaldas lisaks muudele tegevustele ka hariduslikku programmi, mille käigus hariti 3-või 4-liikmelistes gruppides noori, õpetati eluks vajalikke oskusi ning arendati sotsialiseerumist. Need tingimused kvalifitseeruvad artikkel 5 § 1 p 4 alla. Taoline hariduslik järelevalve peab olema kinnises asutuses viibivale isikule kasulik ja pakkuma kaitset.¹⁵²

Kui riik on otsustanud rakendada hariduslikku järelevalvet ning sellega kaasneb vabaduse piiramine, lasub riigil kohustus luua vastavaid hariduslikke võimalusi ning turvalisust pakkuvad asutused. Probleemaatiliste noortega tegelevaid noortasutusi ei saa automaatselt pidada haridusliku järelevalvega õppeasutuseks, kui sealjuures puudub tegelik haridusprogramm.¹⁵³ Siinkohal on vajalik lisada, et käesoleva sättega ei ole hõlmatud vanemate otsus paigutada laps psühhiaatriaravi saamise eesmärgil raviasutusse. Isikult vabaduse võtmine saab toimuda seadusliku korralduse alusel, näiteks haldusorgani otsuse kohaselt.¹⁵⁴

3.2.5 Kinnipidamine meditsiinilisel või sotsiaalsel põhjustel

Artikkel 5 § 1 p 5 võimaldab vabaduse võtmist seadusliku kinnipidamise puhul, et takistada nakkushaiguste levikut, samuti vaimse häirega isikute, alkohoolikute, narkomaanide või

¹⁵¹ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁵² EIK 33670/96, *Koniarska v. the United Kingdom*, § 1.

¹⁵³ EIK 39474/98, *D.G. v. Ireland*, § 79.

¹⁵⁴ D. Ehlers. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, lk 156.

hulkurite seaduslikku kinnipidamist.¹⁵⁵ Nimetatud klausel annab diskretsiooniõigusi eelkõige riiklikele võimudele. Pärast vastava eriala meditsiiniliste ekspertidelt arvamuse saamist on võimalik alkohoolikuid, narkomaane ning vaimuhaiged isikuid kinni pidada ja paigutada kinnisesse asutusse. Eesmärgiks on eelkõige turvalisuse tagamine, kuivõrd eelpool nimetatud isikud võivad osutada ohtlikuks nii teistele kui ka iseendale. Nakkushaiguse levitamine kujutab endast samuti taolist ohtu. Sarnaselt artikkel 5 § 1 teistele punktidele, nõuab meditsiinilistel või sotsiaalsetel põhjustel kinnipidamine proportsionaalset kaalutlemist kinnipidamise eesmärgi ja valitud meetme vahel. Nagu viidatud juba haridusliku järelevalvega asutuste puhul, lasub riigil ka meditsiinilisel või sotsiaalsetel eesmärkidel kinnipidamiste teostamiseks sobilike asutuste loomise kohustus.¹⁵⁶

Artikkel 5 § 1 p 5 viitab üksikisikute erinevatele kategooriatele, mille ühiseks jooneks on vabaduse võtmise võimalus nii ravimise kui ka sotsiaalpoliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Näiteks EIK lahendis *Enhorn v. Sweden* tõusetus küsimus, kas homoseksuaalse isiku paigutamine kinnisesse asutusse on põhjendatud ja vajalik meede, kvalifitseerudes nakkushaiguse levitamise takistamise sätete alla. Kaebajal Mr. Enhornil tuvastati HIV-viirus ning tulenevalt Rootsi kehtivast seadusest pidi ta järgima kohaliku institutsiooni CMO juhiseid, sealhulgas käima regulaarsetel visiitidel arsti juures. CMO oli volitatud kasutusele võtma kõik vajalikud meetmed nakkusohtlike haiguste takistamiseks. Pärast seda, kui kaebaja ei ilmunud mitmele arstlikule kohtumisele, pöördus CMO kohtusse. Kohtuotsuse kohaselt paigutati Mr. Enhorn kolmeks kuuks haiglasse ning tähtaega pikendati korduvalt. CMO arvamuse kohaselt oli kinnipidamine mõeldud kaebaja suhtumise ning elustiili muutmiseks, kuna kõnealusel isikul olid isiksusehäired ning varasemalt oli ilmnunud probleeme alkoholi tarbimisega.¹⁵⁷

Enne *Enhorn v. Sweden* kaasust oli EIK-l vähe kokkupuudet juhtumitega, kus isikud olid asetatud kinnistes asutustesse nakkushaiguse levimise takistamiseks. Sellest tulenevalt oli vajalik saavutada asjakohased kriteeriumid, mis võimaldaksid hinnata meetme proportsionaalsust. Seetõttu leidis EIK, et olulised asjaolud, mis aitavad määratleda nakkushaiguse levitamise takistamiseks inimese kinnipidamise seaduslikkust, on a) kas nakkushaiguse levitamine on ohtlik rahvatervisele ning kujutab endast ohtu avalikule julgeolekule; b) kas nakatunud isiku kinnipidamine on viimane võimalus haiguse levimise ennetamiseks, võttes arvesse vähemkaalukaid meetmeid ning nentides, et need pole piisavad. Kui need kriteeriumid on täidetud, esineb seaduslik alus vabaduse piiramiseks. EIK ei

¹⁵⁵ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁵⁶ D. Ehlers. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, lk 156.

¹⁵⁷ EIK 56529/00, *Enhorn v. Sweden* § 43.

vaidlusta *Enhorn v. Sweden* kaasuses, et HIV-viirus on ohtlik rahvatervisele ja turvalisusele. Samas, Mr. Enhornil ei järginud teatud CMO poolt antud juhiseid, kuid seejuures oli mitmeid, mida ta järgis, nagu näiteks hoidumine seksuaalsest kontaktist. Kuna enne Mr. Enhorni kinnipidamist ei kaalutud ega proovitud ühtegi teist vähemintensiivset meetet, pidas kohus tema kinnihoidmist artikkel 5 § 1 p 5 rikkumiseks.¹⁵⁸

Samuti on EIK määratlenud kolm miinimumtingimust, mille puhul on lubatud piirata vaimse häirega isikute vabadust. Esiteks, meditsiiniline ekspertiis peab tõestama isiku vaimsete häirete olemasolu. Teiseks, vaimne häire peab olema sellise loomuga, mis annaks aluse sunniviisiliseks kinnipidamiseks. Viimaks, inimesel peab taoline meditsiinilise ekspertiisi poolt tõendatud vaimuhaigus olema terve kinnipidamisasutuses viibimise kestel. Järelikult peab isik olema enne kinnipidamist vastava eriala professionaali poolt vaimselt ebaterveks tunnistatud.¹⁵⁹ Otsustamaks, kas isikul on vaimne häire või mitte, on jäetud siseriiklikele võimudele kaalutusõigus. EIK ülesandeks pole esitada iseseisvat arvamust kaebaja vaimse tervise kohta, mida võiks erinevatest meditsiinilistest hinnangutest tuletada.¹⁶⁰

Seoses erinevate sõltuvuste ning hulkurlusega on EIK praktika võrdlemisi tagasihoidlik. Artikkel 5 § 1 p 5 sätestatud „alkohoolikute“ all ei peeta silmas pelgalt termini kliinilist tähendust, vaid säte on mõeldud reguleerima sealhulgas olukordi, kus isik on alkohoolsete jookide mõju all. Alkoholi tarbimise tõttu isiku kinnipidamine on seaduslik ainult siis, kui isik kujutab ohtu endale või rahvatervisele ning kinnipidamine on pärast teiste meetmete kaalumist ainuke sobilik eesmärgi täitmiseks. Alkoholi tarbiv inimene, kes ei suuda kontrollida oma tegusid, on kahtlemata ohtlik nii teistele kui ka endale. Nimetatud artiklis sätestatud ei tohi aga tõlgendada niivõrd laialt, et õigust isikuvabadusele hakatakse piirama sellepärast, et isik on tarbinud alkoholi.¹⁶¹ Hulkuritele omistatakse kriteeriumid, nagu kindla eluaseme puudumine, samuti töökoha ja miinimumtasemel elatusvahendite puudumine.¹⁶²

3.2.6 Välismaalase kinnipidamine

Artikkel 5 § 1 punkt 6 lubab võtta isikult tema vabaduse seadusliku vahistamise või kinnipidamise korral, vältimaks isiku loata sissesõitu riiki või et võtta meetmeid isiku

¹⁵⁸ EIK 56529/00, *Enhorn v. Sweden* § 44–45.

¹⁵⁹ EIK 6301/73, *Winterwerp v. The Netherlands*, § 39.

¹⁶⁰ EIK 41242/08, *Plesó v. Hungary*, § 61.

¹⁶¹ EIK 37345/03, *Kharin v. Russia*, § 34–35.

¹⁶² The Right to Liberty and Security of the Person: A Guide to the Implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights. Human Rights Handbooks, No. 5, 2004, lk 19. Arvutivõrgus: [http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-05\(2004\).pdf](http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-05(2004).pdf) (04.03.2016).

väljasaatmiseks või -andmiseks.¹⁶³ Nimetatud artikkel on aktuaalne immigratsiooni kontekstis, lubades riikidel ümberlükkamatu suveräänse õigusena kontrollida sisse­rändajate riiki sisenemist ning resideerumist nende territooriumil. Sarnaselt teistele artikkel 5 § 1 loetletud vabaduse piiramise eranditele, tuleb arvestada igaühe õigusega vabadusele ning seda ei tohi meelevaldselt piirata. Seni, kuni riik pole andnud riiki sisenemiseks luba, on tegemist volitamata sisenemisega, mis ulatub artikkel 5 § 1 p 6 lubatud erandi alla. Kui sisse­rändaja on andnud end immigratsioonivõimude kätte, ei tähenda see automaatselt, et isikul on luba riiki sisenemiseks ning tema kinnipidamine pole enam lubatud. Kinnipidamine sõltub suurel määral ka riiklikust õigusest.¹⁶⁴

Tingimus, et kinnipidamine ei tohi olla omavoliline, kehtib nii isiku loata sissesõitmisel, väljasaatmisel või -andmisel kinnipidamise teostamisel. Omavoli vältimiseks tuleb kinnipidamine teostada heas usus ning vastava toimingu teostamine peab olema seotud loata sissesõidu ärahoidmisega. Seejuures peavad kinnipidamise koht ja tingimused olema sobilikud, võttes arvesse, et meedet kohaldatakse inimestele, kes pole toime pannud kuritegu. Vastupidi, tegemist on inimestega, kes on surmahirmust tingituna põgenenud oma koduriigist. Kinnipidamise ajaline kestus peab olema mõistlik, ületamata eesmärgi täitmiseks vajaliku perioodi.¹⁶⁵ Samuti tuleb terve artikli 5 § 1 p 6 ja teiste punktide ulatuses pöörata tähelepanu, et isikuvabaduse õigust ei hakataks piirama riiklike eesmärkide tagamiseks. Kui kinnipidamise ei lange ühe artikkel 5 sätestatud erandi alla, on tegemist meelevaldse vabaduse võtmisega. Eelnevalt kirjeldatud seisukohale jõudis EIK lahendis *A. and Others v. the United Kingdom*, kus kaebajaid hoiti kinni ilmselgelt kui terrorismiakti kahtlus­aluseid, mis ei kvalifitseeru artikkel 5 § 1 sätestatud erandina.¹⁶⁶

EIÕK ei käsitle isiku väljaandmise tingimusi või vastavat menetlust. Juhul, kui üks väljaandmise kokkuleppe pooltest on EIÕK liikmesriik ning teine mitte, on väljaandmise kokkuleppes sätestatud normid aluseks kinnipidamise hindamiseks. Võrdväärselt on kinnipidamise seaduslikkusele hinnangu andmise aluseks väljaandmise kokkuleppe puudumise korral asjaosaliste riikide omavaheline koostöö.¹⁶⁷

¹⁶³ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁶⁴ EIK 133229/03, *Saadi v. The United Kingdom*, § 64–66.

¹⁶⁵ Ibid, § 73.

¹⁶⁶ EIK 3455/05. *A. and Others v. the United Kingdom*, § 171.

¹⁶⁷ EIK 46221/99, *Öcalan v. Turkey*, § 86–87.

3.3 Isikule tagatavad õigused vabaduse piiramise puhul

3.3.1 Menetluslikud õigused

Tulenevalt EIÕK artikkel 5 §-dest 2-3 on vabaduse kaotanud isikul õigus saada informatsiooni, nõuda viivitamata kohtuniku või mõne muu seadusjärgse õigusvõimuga ametiisiku ette toimetamist ning nõuda kohtulikku arutamist mõistliku aja jooksul.¹⁶⁸

3.3.1.1 Õigus informatsioonile

Õigus informatsioonile tähendab praktikas vahistatavale talle arusaadavas keeles viivitama vahistamise põhjuse ning tema vastu esitatud süüdistustest teavitamist.¹⁶⁹ Sätte esmasel tõlgendusel on riigivõimul kohustus teavitada vahistatavat ainult vahistamistoimingu läbiviimisel. Sellegipoolest laieneb esile toodud teavitamise kohustus kõikide artikkel 5 § 1 esile toodud vabaduse piiramise erandite puhul. Informatsiooni jagamise vorm ja ulatus sõltub individuaalsest olukorrast ja isikut tuleb teavitada nii faktilistest kui ka juriidilistest vahistamise põhjustest. Tähelepanu väärib ka teavitamise tähtaeg: vahistatud isikut tuleb teavitada koheselt ehk teavitamise aeg ei tohiks ületada 24 tundi. Informatsioon peab võimaldama vahistatud inimesele tõhusat kohtulikku kaitset, mis on sätestatud artiklis 5 §-s 4.¹⁷⁰

Eelnevalt esitatud seisukohale jõudis EIK lahendis *Van der Leer v. the Netherlands*, kus kaebaja Mrs van der Leer paigutati psühhiaatriaiglasse, olles seal ka varasemalt korduvalt viibinud. Pärast ettenähtud tähtaja möödumist jäi kaebaja vabatahtlikult meditsiiniuasutusse edasisele ravile. 18. novembril 1983. aastal esitas kaebaja abikaasa kohtusse avalduse kaebaja haiglas viibimise perioodi pikendamiseks, lisades juurde psühhiaatri poolt antud meditsiinilise hinnangu. Šveitsi kohtus otsustas ülekuulamisi korraldamata, et Mrs. Van der Leeri edasine ravimine on vajalik ning kaebaja peab jääma psühhiaatriaiglasse. Seejuures ei teavitatud kaebajat vastavast kohtuotsusest ning samuti ei jõudnud temani kirjaliku otsuse koopia. Kaebaja sai teada kohustuslikust kinnipidamisest alles 28. novembril, kui ta paigutati eraldatud keskkonda. Hollandi valitsus leidis, et EIÕK artikkel 5 § 2 pole antud juhul asjakohale klausel, kuna sätte terminid „vahistamine“ ning „süüdistus“ on asjakohased vaid kriminaalmenetluses.¹⁷¹ EIK selgituste kohaselt tuleb artikkel 5 § 2 sätestatud mõisteid tõlgendada eraldiseisvalt, lähtudes EIÕK artikkel 5 terviklikust eesmärgist isikuvabaduse

¹⁶⁸ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ D. Ehlers. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, lk 157.

¹⁷¹ EIK 11509/85, *Van der Leer v. the Netherlands* § 9–10, 26.

kaitsmisest meelevaldse vabaduse võtmiste eest. Terminid nagu „vahistamine“ ja „süüdistus“ ulatuvad antud kontekstis kaugemale kriminaalmenetluslikest mõõtudest. Seega kohaldub artikkel 5 § 2 isiku meditsiinasutusse paigutamisel ning teiste artiklis 5 loetletud kinnipidamiste osas.¹⁷²

EIOK tagab artiklis 5 §-s 4 isikule õiguse taotleda menetlust, millega kohus otsustaks kiires korras tema kinnipidamise seaduslikkuse.¹⁷³ Mrs van der Leer sattus olukorda, kus teda ei teavitatud koheselt kinnipidamisasutuse jäämise otsusest ning sellest tulenevalt jäi kaebaja ilma võimalusest kasutada artiklis 5 §-s 4 sätestatud õigust. EIK tuvastas siinkohal artikkel 5 § 2 rikkumise.¹⁷⁴ Seejuures on EIK selgitanud hilisemates lahendites, et kohese teavitamise nõue on täidetud, kui isikule on antud teada tema kinnipidamise põhjus paari tunni jooksul. Olukordadele tuleb läheneda erinevalt, millest tulenevalt võib kinnipidamise põhjused teha isikule teatavaks kinnipidamise hetkel või hoopis kinnipidamise järgsel ülekuulamisel või küsitlemisel.¹⁷⁵ Igal juhul peab teavituse sisu olema edasi antud lihtsas, mitte spetsiifilises keeles, mille põhjal saab isik aru peamised juriidilised ja faktilised kinnipidamise alused.¹⁷⁶ Arusaadavalt ei saa isikud väita, et ei mõista kinnipidamise põhjust olukorras, kus nad on vahistatud vahetult pärast kuriteo toimepanemist või nad pidid olema eelmise vahistamisotsuse pinnalt kursis vahistamise põhjustega.¹⁷⁷

3.3.1.2 Viivitamata kohtuniku ette toimetamine ja kohtumenetlus mõistliku aja jooksul

Iga EIOK artikkel 5 § 1 punkti 3 kohaselt vahistatu või kinnipeetu toimetatakse viivitamata kohtuniku või muu seadusjärgse õigusemõistmise pädevusega ametiisiku ette ning tal on õigus kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul või vabastamisele kuni asja arutamiseni.¹⁷⁸ Kohtu või muu seadusjärgse ametiisiku ette toimetamise eesmärgiks on kaitsta isikut väärkohtlemise eest. Nimelt, kinnipidamise varases staadiumis on isiku vääriti kohtlemise oht suurim, mistõttu peaks täitevvõimu ja teiste ametiasutuste ametnike poolt võimu teostamine olema allutatud rangele menetluslikule korrale.¹⁷⁹

Kaasuses *McKay v. The United Kingdom* vahistati 6. jaanuaril 2001. aastal Mr. McKay süüdistatuna röövimises. 8. jaanuaril ilmus ta kohtu ette ning soovis kautsjoni vastu

¹⁷² EIK 11509/85, *Van der Leer v. the Netherlands* § 27–28. EIK 36378/02, *Shamayev and Others v. Georgia and Russia*, § 413.

¹⁷³ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁷⁴ EIK 11509/85, *Van der Leer v. the Netherlands* § 27–28.

¹⁷⁵ EIK 14310/88, *Murray v. the United Kingdom*, § 7.

¹⁷⁶ Ibid, § 72.

¹⁷⁷ EIK 46221/99, *Öcalan v. Turkey*, B.

¹⁷⁸ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁷⁹ EIK 11036/03, *Ladent v. Poland*, § 72.

vabastamist ning samuti asja kohtuliku läbivaatamist seoses EIÕK artikkel 5 § 3 rikkumisega. Lisaks omavoliliste vabaduse piiramise ärahoidmisele on kõnealuse sätte eesmärk kaitsta isiku füüsilist turvalisust. Selleks, et viivitamatu kohtulik läbivaatamine oleks seaduslik artikkel 5 § 3 mõttes, on oluline lähtuda märksõnadest „viivitamatult“, „automaatne“ ning „pädev õigusasutus“. Vahistatud isiku kohtulik kontroll peab olema eel kõige viivitamatu, takistades väärkohtlemist ning hoides ebaseadusliku isikuvabaduse õiguse rikkumise minimaalsel tasandil. Säte esitab silmnähtavalt ranged ajalised piirangud, mis jätavad vähese tõlgendamisruumi. Niiviisi on võimalik tagada isiku menetlusõigused. Kinnipidamist, mis kestab rohkem kui neli päeva, võib isegi terrorismiohu kontekstis pidada artikkel 5 § 3 rikkumiseks.¹⁸⁰

Kohtuliku arutamise automaatsus viitab, et selle läbiviimine ei saa sõltuda vahistatud isiku avaldusest. Kohtuliku läbivaatamise automaatsuse aspekt on vajalik artikkel 5 eesmärgi täitmiseks. Peamiselt seondub automaatsuse aspekt väärkoheldud isikutega, kes pole võimelised oma kinnipidamise kohtuliku läbivaatamise avaldust esitama. Taoline põhimõte on samuti aktuaalne kaitsetute vahialustega, kes on vaimselt nõrgemad või ei pruugi aru saada ametniku poolt räägitavast keelest. Kinnipidamise esmasel automaatsel läbivaatamisel peab andma hinnangu seaduslikkuse ja põhjendatud kahtluse osas. Teisisõnu tuleb kontrollida, kas kinnipidamine on lubatud artikkel 5 § 1 p 3 mõistes.¹⁸¹ Kõnealuse kohtuliku või muu õigusemõistmise pädevusega isiku all peetakse silmas pädevat õigusasutus, mida on selgitatud käesoleva magistritöö punktis 3.1. Täpsustavalt võiks lisada, et sättes esile toodud ametisik pole võrdne kohtunikuga, kuid tal peavad olema teatud sarnased tunnused ja volitused, tagades kinnipeetavale isikule kindluse. Näiteks, kui kinnipidamine pole õigustatud, peab olema ametiisiku võimuses teha siduv otsus kinnipeetava vabastamiseks.¹⁸²

Esmalt, hindamaks, kas isiku kinnipidamise jätkamine on endiselt seaduslik, tuleb vaadata, kas antud asja puhul seadusrikkumise toimepanemise põhjendatud kahtlus on endiselt püsiv – see on õiguspärasuse *sine qua non*. Põhjendatud kahtlus ei ole aga igavesti püsiv, mistõttu peab EIK tuvastama, kas kinnipidamine on asjakohane ja piisav. Seejärel on vajalik vaadata teisi aluseid, nagu näiteks kuriteo raskusaste, avaliku korra rikkumise tase, põgenemisoht, salakokkulepete tegemine, uute kuritegude toimepanemise oht, kindlustamiseks korraliku menetluse läbiviimise. Piisava aluse eksisteerimisel pöörab EIK tähelepanu sellele, millise hoolsusega on riiklikud võimud läbi viinud arutluse all olevat menetlust. Täpsemalt, kas uuringute läbiviimisel saavutasid kiiret edu ega viivitanud menetlusega põhjustel, mis on

¹⁸⁰ EIK 543/03, *McKay v. The United Kingdom*, § 30–33.

¹⁸¹ *Ibid*, § 34.

¹⁸² EIK 7710/76, *Schiesser v. Switzerland*, § 31. EIK 543/03. *McKay v. The United Kingdom*, § 40.

pigem seotud võimu- või ametiasutuste sisemiste raskuste ja probleemidega.¹⁸³ Kokkuvõtvalt on just riiklike kohtute kohustus kontrollida kinnipidamise jätkamise korral, kas kinnipidamise alused õigustavad vabaduse piiramise edasist teostamist. Esialgu võib põhjendatud kahtlus olla kinnipidamiseks piisav, kuid ühel hetkel pole see enam küllaldane. Kinnipidamise mõistlikku aega hinnates ei saa lähtuda abstraktsuse põhimõttest, vaid ajaline kestvus sõltub konkreetse juhtumi asjaoludest.¹⁸⁴ Seejuures määratakse kinnipidamise kestust EIÕK artikkel 5 § 3 mõistes alates päevast, mil isik võeti vahi alla ning kinnipidamine lõpeb päeval, mil tehakse süüdistuse kohta otsus, sealhulgas esimese astme kohtuotsus.¹⁸⁵

Artikkel 5 § 3 kohaldub sama sätte § 1 punkti 3 osas, mis tähendab, et isikut ei saa pärast esimeses kohtuastmes süüdimõistmist tuua pädeva õigusasutuse ette. Taolist olukorda reguleerib artikkel 5 § 1.¹⁸⁶ Olukorras, kus isiku suhtes puudub otsus ning ta soovib kautsjoni vastu vabastamist, tuleb samuti hinnata kinnipidamise piisava aluse olemasolu ning sellest tulenevalt kautsjoni ulatust. Kaasuses *Case of Mangouras v. Spain* märkis EIK, et artikkel 5 § 3 eesmärgiks pole kahju hüvitamine, vaid tagada süüdistatava ülekuulamisele ilmunine. Seega tuleb kautsjoni ulatuse määratlemisel hinnata süüdistatavat, tema varade suurust ning kautsjoni maksnud isiku suhet süüdistavaga. Teisisõnu, kautsjon peab mõjutama maksjat niivõrd, et süüdistava ülekuulamisele ilmunine oleks ka tema enda huvides. Kautsjoni ulatus peab olema kautsjoni määramise otsuses piisavalt põhjendatud ning kautsjoni suuruse määramisel tuleb arvestada ka süüdistatava maksevõimekusega. Mõnel juhul võib arvesse võtta süüdistava enda tekitatud kahju summat.¹⁸⁷ *McKay v. The United Kingdom* kaasuses leidis EIK, et kautsjoni vastu vabastamise otsus ei pea toimuma kiiremini kui automaatne kohtulik kontroll, see tähendab maksimaalselt neljapäevases ajavahemikus. Kuivõrd McKay vahistamise ja kaebuse esitamise vahele kaks päeva ning tema suhtes viidi läbi kiire ja tõhus menetlus, ei tuvastanud kohus artikkel 5 § 3 rikkumist.¹⁸⁸

3.3.2 Vabaduse piiramise õiguspärasus

Sarnaselt artikkel 5 teistele õigustele sätestab artikkel 5 § 4 isikule tagatise, mis kohaldub kõikide artiklis 5 §-s 1 loetletud erisuste suhtes. Antud juhul on nimetatud tagatiseks õigus taotleda menetlust, milles kohus otsustaks kiires korras tema kinnipidamise õiguspärasuse

¹⁸³ D. Ehlers. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, lk 158–159.

¹⁸⁴ EIK 543/03. *McKay v. The United Kingdom*, § 45.

¹⁸⁵ EIK 2122/64, *Wemhoff v. Germany*, § 9. EIK 27561/01, *Solmaz v. Turkey*, § 23-24.

¹⁸⁶ EIK 28358/95, *Baranowski v. Poland*, § 45.

¹⁸⁷ EIK 12050/04. *Mangouras v. Spain*, § 78–81.

¹⁸⁸ EIK 543/03. *McKay v. The United Kingdom*, § 46–47.

ning korraldaks tema vabastamise, kui kinnipidamine on õigusvastane.¹⁸⁹ Siinkohal olgu rõhutatud asjaolu, et artikkel 5 §-st 1 nõuete mitte rikkumise tuvastamine ei välista artikkel 5 § 4 kohaldumist. Tegemist on erinevate sätetega, millest ühe täitmine ei tähenda automaatselt teise täitmist.¹⁹⁰ Kinnipidamise õiguspärasust tuleb mõõta nii riikliku kui ka rahvusvahelise õiguse standardite alusel. Kinnipidamise õiguspärasuse hindamist kontrollitakse vastava taotluse esitamisel. Kõnealune kinnipidamise asjaolude kohtuliku läbivaatamise õigus õiguspärasuse hindamiseks eksisteerib alati, kui tegemist on haldusorgani pool nõutud vahistamisega. Olukorras, kus isiku vahistamist on nõudnud kohus, tuleb eristada vahistamist pärast süüdimõistmist ja eelvangistust. Juhul, kui otsustatakse kinnipidamise kestvuse pikendamise üle, on õigus taotleda õiguspärasuse hinnangu saamist vaid siis, kui uued sündmused või asjaolud võivad tagasiulatuvalt seada kahtluse alla kinnipidamise õiguspärasuse.¹⁹¹

Vabaduse võtmise õiguspärasus on tihedalt seotud õiguskindluse põhimõttega. Taolist seisukohta väljendas EIK lahendis *Del Rio Prada v. Spain*. Kui küsimus on tõstatatud kinnipidamise seaduslikkuse ümber, samuti seadusest tuleneva menetluse teemadel, viitab EIÕK eelkõige riiklikule õigusele ning kohustab sätete vastavuses olemise riiklike materiaal- ja menetlusõiguslike normidega. Seega peab iga kinnipidamine olema riiklikus õiguses seaduslik. Tähelepanu väärib ka õiguse kvaliteet, millest tulenevalt peavad normid olema kooskõlas EIÕK-s kõikides sätetes asjakohase õigusriigi põhimõttega. Kui riiklikus õiguses on lubatud vabaduse piiramine, peab see olema piisavalt kättesaadav, täpne ning ettenähtav oma kohaldamisel, vältimaks omavolilist kinnipidamist. EIÕK-st tulenev seaduslikkuse standard näeb ette kogu õiguse piisava täpsuse, et isik saab vajadusel ette näha tagajärgi, mis võivad kohalduda.¹⁹² Järelikult peab riiklik regulatsioon kinnipidamise osas defineerima selgelt kinnipidamise tingimused.

Õiguskindluse kvaliteedi nõuetele ei vasta õigusnormid, mida on riiklike võimude poolt tõlgendatud erinevalt, isegi üksteist välistaval viisil. Taolised sätted ei ole täpsed ega ettenähtavad.¹⁹³ Kohtuasjas *Kurt v. Turkey* oli probleemne Mr. Kurti kinnipidamine, mida ei fikseeritud kirjalikult ning pärast kinnipidamist ei ole teada tema kindel asukoht ega saatus. Juba ainuüksi taolist kirjaliku fikseerimise puudumist saab lugeda üheks tõsisemaks läbikukkumiseks, kuna see võimaldab vabaduse võtnud isikutel varjata oma seotust kuriteoga,

¹⁸⁹ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁹⁰ EIK 31464/96, *Douiyeb v. the Netherlands*, § 57. EIK 11613/85, *Kolompar v. Belgium*, § 42.

¹⁹¹ D. Ehlers. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, lk 159–160. EIK 33977/96, *Ilijkov v. Bulgaria*, § 80-81.

¹⁹² EIK 42750/09, *Del Rio Prada v. Spain*, § 125.

¹⁹³ EIK 656/06, *Nasrulloev v. Russia*, § 76–77. EIK 27785/95, *Wloch v. Poland*, § 114-115.

peita jälgi ning vabaneda vastutusest seoses kinnipeetava saatusega. Eelnevast tuleneval leidis EIK, et puudlik kirjalik salvestus sellistes faktides, nagu kuupäev, kellaaeg, kinnipidamise asukoht, kinnipeetava nimi, kinnipidamise põhjus ning kinnipidamist teostava ametniku nimi, tuleb *inter alia* pidada vastuolus olevaks artikkel 5 üldise eesmärgiga.¹⁹⁴ EIK hinnangul tähendab isiku tunnustamata kinnipidamine EIÕK artikkel 5 põhiõiguslike tagatiste täielikku eitamist.¹⁹⁵

Õiguspärasusega on samuti seotud omavoli mõiste. Kinnipidamist võib pidada omavoliliseks (meelevaldseks), kui võimude esindajad on tegutsenud halvas usus või alternatiivse tagamõttega. See tähendab, et isikule esitatud vabaduse võtmise põhjus ei viita tegelikule motiivile, mille tõttu isik kinni võeti. Omavoli vältimiseks peaksid vahistamise otsus ja vahistamise läbiviimine olema kooskõlas artiklis 5 §-s 1 sätestatud erandite eesmärkidega.¹⁹⁶ Kusjuures omavoli ärahoidmise juures tuleb tähelepanu pöörata ka vahistamisotsuse sisule, kuna põhjenduse puudumine on aluseks kinnipidamise õiguspärasuse hindamisel. Teisisõnu, puudulik otsus, milles ametivõimud on jätnud mis tahes põhjenduse lisamata, võib olla käsitletav omavolina.¹⁹⁷ Eelnevat ei tasuks tõlgendada selliselt, et piisab ükskõik milliste põhjenduste lisamisest. *Khudoyorov v. Russia* kaasuses oli EIK hinnangul riikliku kohtuotsus liiga lakooniline, sisaldamata viiteid õiguslikule alusele, mis muudaks isikult vabaduse võtmise seaduslikuks. Selliselt ei vasta vahistamisotsus õiguspärasuse tingimustele ning viitab meelevaldsele kinnipidamisele.¹⁹⁸

Artikkel 5 § 4 on EIÕK *habeas corpus* klausel, tagades kinnipeetud isikule õiguse nõuda tema kinnipidamise kohtulikku läbivaatamist.¹⁹⁹ Samaväärselt tagab kõnealune säte kiire ja tõhusa otsuse selle osas, kas isiku kinnipidamise jätkamine on vajalik²⁰⁰. Sellegipoolest ei tähenda need kaks põhimõtet, et kinnipeetavat peab üle kuulama iga kord, kui ta esitab taotluse kinnipidamist pikendava otsuse kohta. Ennekõike on artikkel 5 § 4 tähenduses isikul võimalus olla ära kuulatud mõistliku aja tagant. Vaimsete häiretega isikute kinnipidamise puhul tuleb kinnipidamise pikendamisel silmas pidada isiku konkreetse ajahetke tervislikku seisundit,

¹⁹⁴ EIK 24276/94, *Kurt v. Turkey*, § 125. EIK 38361/97, *Anguelova v. Bulgaria*, § 154.

¹⁹⁵ EIK 39630/09, *El-Masri v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, § 233.

¹⁹⁶ EIK 25119/09, 57715/09, 57877/09, *James, Wells and Lee v. the United Kingdom*, § 192–193. EIK 26629/95, *Witold Litwa v. Poland*, § 78.

¹⁹⁷ EIK 47679/99, *Stašaitis v. Lithuania*, § 67.

¹⁹⁸ EIK 6847/02, *Khudoyorov v. Russia*, § 157.

¹⁹⁹ EIK 11364/03, *Mooren v. Germany*, § 106.

²⁰⁰ Kinnipidamise automaatne pikendamine ilma kindla õigusliku aluseta on vastuolus artikli 5 §-ga 1 (EIK 66820/01, *Svipsta v. Latvia*, § 86). Samas apellatsioonikohtu korralduse alusel edasise uurimise jätkamiseks kinnipidamine on seaduslik (EIK 43626/98, *Laumont v. France*, § 50). Sealhulgas loetakse artikkel 5 rikkumiseks asjaolu, et ametiasutus ei esitanud kinnipidamise taotlus ettenähtud tähtaja jooksul (EIK 38816/97, *G.K. v. Poland*, § 76).

tema ohtlikkust ning vastavad andmed tulenevad meditsiinilistest hinnangutest. Viitamine varasematele sündmustele ning isiku esialgsele tervislikule seisundile pole asjakohane.²⁰¹

EIK on lisanud, et kohtulik menetlus peab tagama mõlemale poolele võrdsed vahendid ja olema võistlev. See kehtib ka apellatsioonimenetluses. Näiteks, võrdsete vahendite printsiipi on rikutud, kui kinnipeetav isik või tema esindaja ei osale kaebuse arutamisel, kuid see-eest prokurör võtab osa kõikidest menetlusetappidest.²⁰² Veel enam, artiklis 5 §-s 4 on esitatud iseäralik ajaline nõue seoses otsuse tegemisega. Seda, kas kohus on otsustanud kiires korras isiku kinnipidamise õiguspärasuse üle, tuleb hinnata iga situatsiooni puhul eraldi. Kiire otsus võimaldab rakendada suurimal määral süütuse presumptsiooni, kui kohtumenetlus jätkamine on sõltuvuses selle küsimuse lahendamisega.²⁰³ Seejuures erineb „kiirelt“ artiklis 5 §-s 2 kirjeldatud mõistest „viivitamata“. Kiirelt tähistab vähema intensiivsusega ajalist määratlust, kuid konkreetne ajaline defineerimine sõltub taaskord faktilistest asjaoludest.²⁰⁴

Kaasuses *Sher and Others v. the United Kingdom* vahistati Suurbritannia 2000. aasta terrorismiakti alusel Mr. Sher ja teised pakistani kodanikud Suurbritannia võimude poolt kahtlustatuna terrorismirünnaku ettevalmistamises ja õhutamises. Kaebajad vaidlustasid vahistamisotsuse õiguspärasuse, pidades ebaõiglaseks ülekuulamisel lubatud kinniseid ülekuulamisi. EIK selgitas, et terrorismikuriteod langevad erilisse kategooriasse, eelkõige tulenevalt selle ohust suurele hulgale inimestele. Politsei peab pidevalt vahistama kahtlustavaid usaldusväärse informatsiooni põhjal, mida ei saa kahtlustatavale avalikustada, sest see seaks kõnealuse informatsiooniallika ohu alla. Kinnine ülekuulamine ei ole politsei, vaid kinnipeetava kasuks, kuivõrd ainult niiviisi saab kohtunik lisainformatsiooni kinnipidamise pikendamise aluste kohta. Kuna politsei selgitas kaebajatele ka suuliselt kinnipidamise pikendamise taotlust, leidis EIK, et tegemist oli õiguspärase otsusega.²⁰⁵

3.3.3 Kompensatsiooniõigus

EiÕK artikkel 5 § 5, mille kohaselt on igal artikkel 5 vastuolus vahistatud või kinni peetud isikul õigus nõuda hüvitist, annab konkreetse aluse eraisikutele hagi esitamiseks.²⁰⁶ Teisisõnu, tekib jõustatav ning otsene õigus saada hüvitist, mida tuleb nõuda riigi kohtutes.²⁰⁷ Hüvitise saamise eelduseks on asjaolu, et isik on kannatanud rahalist või mittevaralist kahju.²⁰⁸ Kui aga

²⁰¹ EIK 17167/11, *H.W. v. Germany*, § 107.

²⁰² EIK 26808/08, *Çatal v. Turkey*, § 33–34.

²⁰³ EIK 5826/03, *Idalov v. Russia*, § 154–158.

²⁰⁴ EIK 11701/85, *E. v. Norway*, § 64.

²⁰⁵ EIK 5201/11, *Sher and Others v. the United Kingdom*, § 149, 153, 156.

²⁰⁶ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

²⁰⁷ EIK 19.09.2005, 61603/00, *Storck v. Germany*, § 122.

²⁰⁸ D. Ehlers. *European Fundamental Rights and Freedoms*. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, lk 160.

tekib *Yankov v. Bulgaria* kaasuses ilmnenu olukord, kus riiklikud ametivõimud ei tuvastanud artikkel 5 riivet, peab EIK selle õigusrikkumise ise tuvastama kompensatsiooniõiguse kohaldamiseks.²⁰⁹ Eelnevast tulenevalt pole artikkel 5 § 5 kohaldamine sõltuv siseriiklikust otsustusest. Isegi, kui siseriikliku õiguse kohaselt on vahistamine ja kinnipidamise seaduslik, võib esineda vastuolu artikliga 5 ning isikul tekib õigus hüvitise saamiseks.²¹⁰

EIK on lahendis *Brogan and Others v. the United Kingdom* selgitanud artikkel 5 § 5 eesmärkki ning kohaldamist artikkel 5 §-des 1–4 sätestatud õiguste rikkumiste puhul. Mr. Brogan ja teised kaebajad olid Põhja-Iirimaa elavad Inglismaa kodanikud. Kaebajad vahistati 1984. aasta terrorismi tõkestamise seaduse²¹¹ alusel kahtlustatavana Põhja-Iirimaa terrorismiaktide ettevalmistamises ja õhutamises. Vahistamistoimingut läbi viinud ametnik teavitas kaebajatele vahistamise alused ja hoiatas, et edasisi ütlusi võidakse kasutada tõenditena nende vastu. Kaebajate vahi all olemise perioodi pikendati, kuid ühtegi nendest isikutest ei viidud viivitamata kohtuniku ette ega esitatud süüdistust. Kaebajate esialgsel hinnangul oli Iiri valitsus rikkunud artikkel 5 §-e 1–4, kuid § 2 osas võeti kaebus tagasi.²¹² EIK ei tuvastanud artikkel 5 § 1 p 3 rikkumist: olugi et kaebajatele ei esitatud konkreetset süüdistust, tegutses valitsus heas usus, soovides uurimisele kaasa aidata.²¹³ Samuti ei tuvastanud EIK artikkel 5 § 4 rikkumist, kuivõrd kaebajatel oli võimalik rakendada oma *habeas corpus* õigust, kuid nad ei kasutanud seda.

Valitsus hoidis kaebajaid vahi all ajavahemikus 4 päeva ja kuus tundi kuni 7 päeva, mis tähendab, et kedagi ei viidud viivitamata kohtu ette ning *Brogan and Others v. the United Kingdom* kaasuses rikuti artikkel 5 §-i 3. Seega tuleb kõne alla kompensatsiooniõiguse kohaldamine. Suurbritannia argumentide kohaselt võib nende riigi õiguses nõuda hüvitist vaid siseriikliku õiguse rikkumise eest. Seejuures ei pea Suurbritannia valitsus artiklit 5 oma siseriikliku õiguse osaks, mistõttu on välistatud nimetatud sätte alusel kompensatsiooni nõudmise õigus. EIK ei nõustunud taolise kitsendava tõlgendamisega, mis on vastuolus artikkel 5 § 5 sõnastusega. Antud kaasuses oli rikutud kaebajatele artikkel 5 §-st 3 tulenevat õigust ning kompensatsiooniõigust peab olema kättesaadav nii enne kui ka pärast EIK otsuse tegemist.²¹⁴

²⁰⁹ EIK 39084/97, *Yankov v. Bulgaria*, § 193.

²¹⁰ EIK 2192/03, *Harkmann v. Estonia*, § 50.

²¹¹ 1984. aasta seaduse alusel võib terrorismiaktis kahtlustatavaid isikuid kinni pidada 48 tundi ning vastavat kinnipidamise perioodi võivad ametivõimud pikendada 5 päeva.

²¹² EIK 11386/85, *Brogan and Others v. the United Kingdom*, §11–24, 45–47.

²¹³ Kohtunikud Pingeiro Farinha, Walsh ja Carrillo Salcedo esitasid artikkel 5 § 1 ja § 1 p 3 osas eriarvamuse, leides, et rikkumine on toimunud ning riik ei rohi omavaliliselt sekkuda isikuvabadusse.

²¹⁴ EIK 11386/85, *Brogan and Others v. the United Kingdom*, § 49–67.

Pärast kompensatsiooniõiguse tuvastamist tekib küsimus, millisest ulatusest ja millist laadi hüvitist on inimene õigustatud saama. Siinkohal olgu öeldud, et artikkel 5 § 5 mõistes hüvitis tähendab eelkõige rahalist hüvitist. Sätet ei saa tõlgendada mingi muu hüvitise õiguse tähenduses ning samuti ei anna kõlealne norm alust isiku vabastamiseks.²¹⁵ EIÕK-st ei nähtu kindlat summat või skaalat, mille alusel peaks hüvitise summa määrama. Eeldatavasti peab hüvitise arvestamisel silmas pidama kinnipidamise kestust ning võimalikku kahju ulatust, mis isikul vabaduse piiramisega tekkis (proportsionaalsuse põhimõte). Kui seda põhimõtet ei järgitaks, oleks EIÕK-s tagatud õigus pigem teoreetiline ja illusoorne.²¹⁶

²¹⁵ EIK 9990/82, *Bozano v. France*, § 5.

²¹⁶ EIK 46750/99, *Attard v. Malta*.

4. KÜSIMUS ISIKUVABADUSE JA TURVALISUSE ÕIGUSE PIIRATUSEST

4.1 Euroopa Inimõiguste Kohus vabaduse ja turvalisuse tagatiseandjana

EIÕK artikkel 46 § 1 kohaselt on kohtuotsusega seotud üksnes kohtuvaidluse osapooled.²¹⁷ See tähendab, et kohtuotsuses sisalduvad tingimused mõjuvad vaid *inter partes*. EIK kohtuotsuste sisu on peamiselt deklaratiivne ehk lahendis jõutakse järeldusele, kas on toimunud põhiõiguse ja -vabaduse rikkumine või mitte.²¹⁸ Siiski tuleks eristada otsuse siduvat jõudu nende võimalikust pretsedenti väärtusest. EIK sisustab ja täpsustab otsuseid tehes laialdaselt sätestatud põhiõiguste ja -vabaduste iseloomu ja ulatust. EIK tagamõtteks on selgitada ja arendada EIÕK-s sätestatud norme, millest tulenevalt peavad kõik EIÕK lepingupooled lähtuma ka esitatud tõlgendustest, olgugi et tegemist pole konkreetsetes vaidluses osalevate pooltega. Mõistagi võib taoline seisukoht tõstata küsimusi, kuivõrd on konkreetse ja spetsiifiliste faktiliste asjaoludega kaasuse pinnalt võimalik tekitada pretsedent kõikidele lepinguosalistele. Kuna aga iga lahendi käigus arutatud tingimus tuleb konventsioonist endast, tuleks EIK arvates seda käsitleda kohtuniku tehtud otsusena. Seega peaksid kindlasti riiklikud kohtu- ja haldusüksused võtma EIÕK rakendamisel arvesse ka EIK kohtupraktikat. Kohtuotsusega vastuollu minemine ei kvalifitseeru iseseisva õigusrikkumisena, kuid on suur tõenäosus, et sellises olukorras leiab aset mõne EIÕK sätte riive.²¹⁹

EIK-l lasub suur töökoormus, esitatavate kaebuste arv püsib aasataid kõrgel tasemel ning sellest tulenevalt seisnevad EIK-l ees mitmed väljakutsed. EIK-ga eksisteerib paralleelselt Euroopa Nõukogu organisatsiooniline tegevus, mis on seotud inimõigustega, ulatudes seejuures EIÕK valdkondadesse. Üheks selliseks näiteks on piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsioon. Peamiseks Euroopa Nõukogu panuseks inimõiguste valdkonnas on nende õiguste propageerimine ning teadvustamine, sealhulgas hariduspoliitilisel tasandil. Sellegipoolest jääb individuaalsete kaebuste lahendamine jääb EIK töövaldkonda.²²⁰

²¹⁷ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

²¹⁸ C. Busch, H. Schulte-Nölke. EU Compendium: Fundamental Rights and Private Law. Munich: de Gruyter Sellier European Law Publishers GmbH, 2010, lk 8.

²¹⁹ R. Blackburn, J. Polakiewicz. Fundamental Rights in Europe: the European Convention on Human Rights and its Member States, 1950-2000. Oxford University Press, 2001, lk 72–73.

²²⁰ Ibid, lk 78–80.

Teiseks EIÕK väljakutseks on üle vaadata kõik konventsioonis sätestatud õigused modifitseerimise aspektist. Kriitilisest küljest rõhutatakse probleeme EIÕK-i siseriiklikusse õigusesse inkorporeerimisel: kriitikud leiavad, et konventsiooni artiklid peegeldavad 1950. aastate poliitilisi lähtekohti, mis pole tänapäeval enam asjakohased või omavad praktikas vähest tähtsust.²²¹ Eelnev seisukoht on vaieldav, kuna EIK on teatud ulatuses suutnud neid originaalselt kokkulepitud õiguseid avardada. Nimelt tõlgendab EIK konventsioonis sisalduvaid artikleid loominguliselt, lähtudes üha arenevatest moraalsest ja eetilistest väärtustest – see on kontseptsioon konventsioonist kui „elavast vahendist“. Kontseptsioonist tulenevalt peab arvestama sotsioloogiliste, tehnoloogiliste ja teaduslike arengutega inimõiguste valdkonnas.²²² Samuti on Euroopa Nõukogu kaasajastanud konventsiooni ja pikendanud põhiõigusi ja -vabadusi läbi valikuliste protokollide. Need protokollid on andnud edasi konventsiooniliste õiguste väljundeid, tutvustades uusi õigusi seoses hariduse, valduse, valimiste ja ka liikumisvabadusega.²²³

Lisaks tuuakse EIK kohtu tegevuse hindamisel esile asjaolu, et kohtupraktika pole järjepidev. Tulenevalt kaalutlusõigusest võib jääda mulje, et mõnel riigil lubatakse kohustusest kõrvale hiilida. Sageli peetakse kohtuotsuses sisalduvat argumentatsiooni ebaoluliseks. Veel enam, kohtuotsustest tulenevad hinnangud võivad olla ebatäpsed või vastuolulised.²²⁴ Lahendites kasutatakse segamini paisatud printsiipe, nagu näiteks demokraatia ja õigusriigi printsiip ning proportsionaalsuse, kaalutlusõiguse põhimõte.²²⁵ Suureks probleemiks on olukord, kus mitmetes riikides puudub taolise deklaratiivse kohtuotsuse puhul võimalus asja uueks läbivaatamiseks avada. Enamasti on kohtuasja teistkordse läbivaatamise eelduseks uue faktilise asjaolu ilmumine ning siinkohal on kaheldav, kas EIÕK otsust saab taoliseks asjaoluks pidada.²²⁶ Seega on EIÕK konventsiooni rakendamine praktikas riigiti erinev, kuigi EIÕK artikkel 1 kohustab kõikidel liikmesriikidel oma kodanikele konventsioonis sätestatud õiguse tagamise.²²⁷ Samas ei määratle täpsemalt, kuidas tuleb vastavad põhiõigused ja -vabadused tagada riiklikus õigussüsteemis ning menetluslikes protsessides. Tagajärjena esinevad erinevused nii EIÕK sätete siseriikliku õiguse ühildamisega kui ka EIÕK staatuses

²²¹ R. Blackburn, J. Polakiewicz. *Fundamental Rights in Europe: the European Convention on Human Rights and its Member States, 1950-2000*. Oxford University Press, 2001, lk 78–80.

²²² The European Convention. Arvutivõrgus: <http://www.echr.coe.int/pages/home.aspx?p=basictexts> (24.04.2016).

²²³ R. Blackburn, J. Polakiewicz. *Fundamental Rights in Europe: the European Convention on Human Rights and its Member States, 1950-2000*. Oxford University Press, 2001, lk 80–82.

²²⁴ Ibid, lk 80–82.

²²⁵ S. Greer. What's Wrong with the European Convention on Human Rights? *Human Rights Quarterly*, 2008/Vol. 30, No. 3, lk 685, 687, 697.

²²⁶ C. Busch, H. Schulte-Nölke. *EU Compendium: Fundamental Rights and Private Law*. Munich: de Gruyter Sellier European Law Publishers GmbH, 2010, lk 9.

²²⁷ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

riiklikus normide hierarhias. Nii omab EIÕK konstitutsioonilist staatust väga vähestest riikides: üheks selliseks riigiks on Austrias. Enamikus liikmesriikides, nagu näiteks Belgias, Hollandis, Prantsusmaal, Portugalis, asetub EIÕK konstitutsiooni ja teiste seaduste vahele. Viimases grupis, kuhu kuuluvad näiteks Inglismaa ja Iirimaa, on EIÕK pigem kujundava õiguse rollis. Hispaania ja Saksamaa õigusnormid sisaldavad otseseid viiteid EIÕK sätetele ja nende tõlgendamisele.²²⁸ Veel enam, EIK ja riiklike konstitutsioonikohtute paralleelne pädevus takistab põhiõiguste harmoniseerimist EIÕK liikmesriikide piires. Pikaajase õigustraditsiooniga riigid võivad rõhutada riiklike konstitutsioonikohtute tööd niivõrd, et EIÕK seisukohad on teisejärgulised. Seetõttu jäetakse need EIÕK kaasused, kus vastav riik pole üheks osapooliks, laialt levinud õiguskirjanduses kajastamata.²²⁹

Riiklike konstitutsioonikohtute valguses tõusetub küsimus, kas Euroopa Inimõiguste Kohut saab pidada samuti konstitutsioonikohtuks. Arvamused selles osas on ühest äärmusest teise. Mõne hinnangu kohaselt käesoleval ajahetkel EIK saavutanud juba konstitutsioonikohtu staatuse. Teiste hinnangul on EIK toimimises ning otsuste tegemisest konstitutsionaalne element, kuid tegemist pole konstitutsioonikohtuga selle traditsioonilises mõttes. Kuna EIÕK annab EIK-le õiguse lahendada individuaalseid kaebuseid, on tal võimalus selgitada EIÕK-sätetatud üldiseid norme. Riiklikud kohtud on läbi teinud sarnased arengud ning sellest tulenevalt sarnaneb EIÕK konstitutsioonikohtule. Samas, asjaolu, et EIK tegeleb ainult individuaalsete kaebustega, tõstatab küsimuse, kas konstitutsioonikohtu aspektist ei peaks kohus tegelema pigem üldiste, konstitutsiooniliste probleemidega. Praktikas tähendaks see EIK-le töökoormuse kasvu.²³⁰ Konstitutsiooniline lähenemine määratleks EIK peamiseks ülesandeks tegeleda kõige tõsisemate rikkumisetega, millega on seotud kõrgeimad võimud ja mis avaldaks mõju mitmetele riikidele. Viimase puhul oleks valdavalt kõne all konventsiooni ja siseriikliku õiguse kooskõla küsimused. Samas, oma praeguses praktikas lähtub EIK individuaalsest aspektist ehk EIK tegeleb peamiselt üksikisikute kaebuste läbivaatamisega seoses EIÕK-s sätetatud õiguste rikkumisega.²³¹

Vaadates EIK iga-aastaseid raporteid vahemikus 2013–2015, võib täheldada, et EIÕK artiklis 5 sätetatud isikuvabaduse ja turvalisuse õigus moodustab kõikide kaebuste arvust 15,63–16,97%. See asetab artikkel 5 riivete arvult kolmandale kohale artikkel 6 (õigus õiglasele

²²⁸ C. Busch, H. Schulte-Nölke. *EU Compendium: Fundamental Rights and Private Law*. Munich: de Gruyter Sellier European Law Publishers GmbH, 2010, lk 7–8.

²²⁹ Ibid, lk 24.

²³⁰ H. Senden. *Interpretation of Fundamental Rights in a Multilevel Legal System: an Analysis of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union*. Cambridge: Intersentia, 2011, lk 16–18.

²³¹ S. Greer. What's Wrong with the European Convention on Human Rights? *Human Rights Quarterly*, 2008/Vol. 30, No. 3, lk 685, 687, 697.

kohtupidamisele) ning artikkel 3 (piinamise ja ebainimliku kohtlemise keeld) järel.²³² Samaväärset statistikat kinnitab EIK kohtupraktika kokkuvõtte EIÕK artiklite rikkumiste lõikes ajavahemikul 1959–2015, mille kohaselt on vabaduse ja turvalisuse õiguste kaasustes tehtud 3053 kohtuotsust.²³³ Need vabaduse piiramise juhtumeid käsitlevad EIK kaasused on samuti saanud kriitika osaliseks. Isikute vahi all viibimise aega pikendatakse, kuid lõpuks süüdistust ei esitata, olugi et artikkel 5 näeb ette kinnipidamise aluseks põhjendatud kahtluse olemasolu. Eelnevalt kirjeldatud EIK kaasuses *Brogan and Others v. the United Kingdom* vahistati kaebajad terrorismis kahtlustatavana ning kohus leidis, et võimud tegutsesid heas usus.²³⁴ Kaasuse pinnalt tekkis laialdane arutelu valitsuse otsustusõiguse kohta. Kui valitsus leiab, et esineb kõrgendatud terrorismioht ning peab vajalikuks kahtlustatavana isikuid kinni pidada, siis pole teada, kaua on lubatud taolist kõrgendatud ohu situatsiooni kinnipidamise alusena kasutada.

Suurbritannia andmete kohaselt vahistati 1980. aastal 159 inimest, kellest 22 hoiti vahi all kauem kui 48 tundi ning 135 nendest vabastati süüdistust esitamata. Kinnipeetavate arv aastate jooksul kasvas, ulatudes 1987. aastal 184 kinnipeetavani, kellest 152 vabastati.²³⁵ 2007. aastal teavitas Suurbritannia julgeolekubüroo 2000 riskantse isiku olemasolust, kellest 228 võivad äärmuslikult radikaliseeruda. Pärast 11. septembri 2001. aasta sündmusi USAs olid Briti võimud aastaks 2011 vahistanud 1963 inimest kahtlustatuna terrorismi õhutamises, ettevalmistamises või kaasaaitamisest. Nendest 264 inimesele esitati reaalne süüdistus.²³⁶ Need numbrid näitavad ilmekalt, kuidas terrorismikuriteo toimepanemises, ettevalmistamise või õhutamises kahtlustatavate isikute õigust vabadusele ja turvalisusele rikutakse sageli.

Suurbritannia Võrdsuse ja Inimõiguste Komisjoni ülevaatest nähtub, et terrorismiga seonduvates tegudes kahtlustatavad isikud viibivad eelvangistuses kauem, kui tavaliselt kriminaalmenetluses lubatud. Kui isik vahistatakse põhjendatud kahtlusega terrorismikuriteos, kuid seejärel ei esitata süüdistust, eksisteerib risk mitte ainult EIÕK artikkel 5 rikkumiseks, vaid ka artikkel 6 (õigus õiglasele kohtulikule arutamisele) ja artikkel 8 (õigus austusele era- ja perekonnaelu vastu) vastu. Terrorismivastane seadusandlus võimaldab olulisi piiranguid inimese vabadusele, kes ei ole tingimata süüdi kuriteo toimepanemises. Artikkel 5 tagab

²³² European Court of Human Rights. Annual Report 2013, lk 195. European Court of Human Rights. Annual Report 2014, lk 169. European Court of Human Rights. Annual Report 2015, lk 191.

²³³ European Court of Human Rights. Violations by Article and by State 1959-2015. Arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2015_ENG.pdf (24.04.2016).

²³⁴ EIK 11386/85, *Brogan and Others v. the United Kingdom*.

²³⁵ W. Finnie. Anti-Terrorist Legislation and the European Convention on Human Rights. *The Modern Law Review* 1991/Vol. 54, No. 2, lk 705.

²³⁶ Human Rights Review 2012. Article 5, lk 194–195. Arvutivõrgus: <https://www.equalityhumanrights.com/en/our-human-rights-work/human-rights-review-2012> (03.03.2016).

isikuvabaduse õiguse ka isikule, keda kahtlustatakse kuriteos. Seejuures on terrorismis kahtlustatavate isikute suhtes ühiskondlik hoiak radikaalsusele kalduv, mistõttu isikute kinnipidamine tundub vajalik. Samas, valesüüdistuse korral järgnevad traagilised tagajärjed ning see on näide lohkavast ebaõigluses – taolist lähenemist ei saa tsiviliseeritud riigid endale lubada.²³⁷

EIÕK lubab ekstreemsetes olukordades, kui tegemist on avaliku hädaolukorraga, artikkel 5 rikkumist. Nii sätestab EIÕK artikkel 15, et „sõja ajal või muus hädaolukorras, mis ähvardab rahva eluvõimet, võib iga lepinguosaline võtta meetmeid, millega ta taganeb selle konventsiooniga võetud kohustustest ulatuses, mis on olukorra tõsiduse tõttu vältimatult vajalik, tingimusel, et taolised abinõud ei ole vastuolus tema teiste rahvusvahelise õiguse järgsete kohustustega“²³⁸. Kuivõrd EIÕK artikkel 5 sätestab piirangud, millal on võimalik isikult vabadust võtta, on EIÕK sätestanud artiklis 18 kitsendused õiguste kasutamise piirangutele. Nimelt tohib EIÕK-s lubatud piiranguid temas osundatud õiguste ja vabaduste suhtes rakendada üksnes neil eesmärkidel, milleks nad on ette nähtud.²³⁹ Sellest tulenevalt tuleb lähtuda käesoleva töö 3. peatükis esile toodud EIK praktikast, mis aitab EIÕK artiklit 5 paremini mõista.

Terrorismikuriteole on omistatud eriline staatus, võimaldades erandeid isikuvabaduse piiramisele. Seetõttu on murettekitav EIK lähtekoht, et teatud juhtudel ei pea ametivõimud leidma piisavalt tõendeid süüdistuse esitamiseks, seda nii vahistamisel kui ka isikute eelvangistuse ajal. EIK on leidnud, et mõnel juhul on tõendeid võimatu leida või võimatu kohtus esitada, seadmata ohtu teiste isikute elu. Sellistes olukordades tuleb jääda lootma kohtueelse menetluse läbiviimisel heas usus. Samuti tuleb eeldada, et isikut ei peetud kinni uurimisele kaasaitamiseks, et välistada või hoopis kinnitada teatavaid kahtluseid.²⁴⁰

Isikuvabaduse ja turvalisuse õigus on piiratud õigus ehk nimetatud õigust on seaduses sätestatud eranditel võimalik piirata. Seega pole vabadus kindlasti absoluutne õigus, mille puhul oleks igasugune riive keelatud. Taoline piiratud õigus on tihedalt seotud proportsionaalsuse põhimõtte rakendamisega. Selleks, et vaadata, kas tegemist on põhiõiguse riivega EIÕK tähenduses, tuleb esmalt vaadata, kas lahendust vajav probleem on seotud inimõigusega. Seejärel tuleb tuvastada, kas tegemist on absoluutse või piiratud õigusega. Kolmandas staadiumis, kui vabaduse piiramise aluseks on põhjus, mida pole sätestatud EIÕK

²³⁷ Human Rights Review 2012. Article 5, lk 194–195. Arvutivõrgus:

<https://www.equalityhumanrights.com/en/our-human-rights-work/human-rights-review-2012> (03.03.2016).

²³⁸ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. 04.11.1950. – RT II 2010, 14, 54.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ EIK 11386/85, *Brogan and Others v. the United Kingdom*, § 53.

artiklis 5, esineb põhiõiguse riive. Neljandas staadiumis tuleb hinnata riikliku õigust ning vaadata, kuidas seda saab tõlgendada konventsioonile vastavalt.²⁴¹ EIK on praktikas selgitanud nii põhjendatud kahtluse, pädeva õigusvõimu, viivitamata teavitamise ja mitmete teiste artiklis 5 esinevate õigusmõistete tähendust. Kuid paratamatult eksisteerivad teatud õiguste riived, mida ei käsitleta artikkel 5 rikkumisena tulenevalt nende erilisest staatusest. Probleem terrorismi või immigratsiooniga paneb vabaduse ja turvalisuse õiguse seni lubatud piirangud proovile, testides üha enam lubatud või keelatud riive piire. Kuigi vabadust ja turvalisust käsitletakse lahutamatu mõistetenäite, leiab käesoleva töö autor, et just turvalisuse klausel teeb isikuvabaduse õigusest piiratud õiguse.

4.2 Piiratud õigus muutuv asuühiskonnas

Käesoleval ajal on inimõiguste valdkonnas prioriteediks rahvusvahelise õigussüsteemi kui terviku tõhususe suurendamine ning tõhususe hindamine. Teisisõnu, püütakse luua terviklikku süsteemi, kuid praktikas on aitamine ja lahenduste leidmine vaevamine ning aeganõudev. Üldises perspektiivis kritiseeritakse inimõigustega seonduvat põhjusel, et puuduvad täpsed kriteeriumid, mille alusel öelda, kas inimõiguseid on järgitud või mitte. See on probleem, mis vajab vaidlemist nii poliitilisest kui ka juriidilisest aspektist. Sageli on inimõigusi puudutavad probleemid poliitilised ning vajavad sekkumist riiklike, kõrgemate institutsioonide tasemel. Seejuures pretendeerivad inimõigustega tegelevad organisatsioonid ja ka institutsioonid apoliitilisusele. Eelnevast tulenevalt tekib küsimus, kas poliitikat on võimalik inimõigustest eraldada.²⁴²

Kaitstavate õiguste tagatise kohaldumine õiguse rikkumisel sõltub vastavast olukorrast. Eelkõige on vajalik täheldada, milliste konkreetsete lepingutega on õigusrikkumise poolteks olevad riigid liitunud. Samuti on mõne riigi suhtes tehtud teatavaid reservatsioone ning ka lepingu tagamise jälgimise protseduurid ja aruandlus varieeruvad. Need normid, mida pole kohtulahendites sisustatud, jätavad ruumi mitmekülgselt tõlgendamiseks vastavalt siseriiklikule õigusele. Seejuures tundub individile, kelle inimõigusi on rikutud, et suure bürokratiseerimise protsessi juures on oma õiguste kaitsmine tehtud liiga spetsiifiliseks, keerukaks ning ajakulukaks.²⁴³

²⁴¹ C. E. Bazell. *Human Rights in the Courts: Bringing Justice Home*. Waterside Press, 1999, lk 138–139.

²⁴² J. Crawford, M. Koskeniemi. *The Cambridge Companion to International Law*. Cambridge University Press, 2012, lk 316–317.

²⁴³ Ibid, lk 318.

Inimõiguste universaalsus on filosoofilisest aspektist küllaltki loomupärane ning atraktiivne: kõigil inimestel on inimkonna osana samad õigused. Samas pole taolise universaalsuse põhimõtte rakendamine õigusloomesse ning praktikasse niivõrd kerge. Eelkõige on problemaatiline taoliste õiguste abstraktsus ning mitmed erandid, mida üha kiiremini arenevas ühiskonnas pole peagi võimalik järgida. Õiguste universaalsus võib häguneda nende sõnastuses ning nende tõlgendamisel. Õigused sisaldavad ajaloolisi, poliitilisi ja majanduslikke asjaolusid, mida tõlgendatakse vastavas kultuurilises kontekstis. Kontekstuaalne aspekt viitab, et õigused, mis ühes riigis on sobilikud, ei pruugi olla samamoodi kohaldatavad mõnes teises riigis. Ühtlasi peaks inimestel säilima õigus oma kultuurile ja traditsioonidele, kuid Harta ja konventsiooni klauslites pole taolist kultuurilist eripära rõhutatud.²⁴⁴

4.2.1 Euroopa Liidu vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanev ala

2016. aasta Euroopa kaks kõige laiahaardelisemat, keerukat ja problemaatilist küsimust on seotud põgenikekriisi ning terrorismi vastase võitlusega. Need probleemid on seotud otseselt ka EIÕK artiklis 5 tagatud isikuvabaduse ja turvalisuse õigusega. Riikidel lasub positiivne kohustus tagada isikuvabaduse ja turvalisuse õigus. Samuti on riikidel negatiivne kohustus, mis tähendab, et riik ei tohi kedagi meelevaldselt kinni pidada riikliku seaduse alusel, mis sätestab artikkel 5 vastuolus olevaid õigusi. Veel enam, isikuid ei tohi kinni pidada artiklis 5 sätestatud lubatud õiguse riive klausli alusel, kui kinnipidamisel on tegelikkuses muud tagamõtted ja motiivid.

Tuleb silmas pidada, et immigrantide kinnipidamine pole mõeldud karistusena. Inimesed on sageli kinni peetud perioodiks, kuni nende identiteet või luba riiki pääsemiseks on selgunud ja antud. Lisaks kasutatakse kinnipidamist olukorras, kus on põhjust uskuda, et isik ei järgi ajutiselt riiki pääsemiseks esitatud tingimusi.²⁴⁵ Suure sisserändajate voo tõttu on valitsustel raske tegeleda inimeste majutamise ja vajaliku paberimajandusega. Paljusid sisserändajaid hoitakse kinni päevi või kuid, ilma vabastamiskuupäeva teadmata. Seejuures jääb immigrantidele enamasti kautsjonisüsteem kättesaamatuks, kuna valitsustel puudub mehhanism, mis tagaks ka nende inimeste hilisema ülesleidmise. Tekib olukord, kus

²⁴⁴ T. Kerikmäe Protecting Human Rights in the EU: Controversies and Challenges of the Charter of Fundamental Rights. Berlin: Springer, 2014, lk 22–24.

²⁴⁵ Human Rights Review 2012. Article 5, lk 174, 197. Arvutivõrgus: <https://www.equalityhumanrights.com/en/our-human-rights-work/human-rights-review-2012> (03.03.2016).

konventsiooni säte, mille eesmärk on kõigile abivajajatele kaitset pakkuda, võib omada vastupidist efekti. Teisisõnu, süütuid isikuid ei tohi kohelda kui kurjategijaid.²⁴⁶

Arvestades Euroopa Liidu viimase kümnendi sisepoliitilisi küsimusi põhiõiguste valdkonnas pole üllatav, et Harta sisaldab õigust vabadusele ja turvalisusele, asüüli saamise õigust ning veel mitmesuguseid tagatise. Õigus vabadusele ja turvalisusele on tihedalt seotud *habeas corpus* garantiiga ning on mõeldud tagama inimese füüsilise vabaduse. Samas, liikmesriikide omavaheline õigusaktide tunnustamine seoses isikute väljaandmisega võib oluliselt vähendada inimõiguste kaitset ning väljendub vabaduse kaotamises.²⁴⁷ Amsterdami leping sillutas tee Euroopa Liidu vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanev ala (AFSJ) edendamiseks. Lepingus seati eesmärgiks Euroopa Liidu kui vabaduse, turvalisuse ja õiguse piirkonna säilitamine ja arendamine, kus inimese vaba liikumine on kindlustatud välispiiri kontrolli, varjupaiga ja sisserändega ja kuritegevuse ennetamise ja selle vastu võitlemisega seotud asjakohaste meetmete kasutusele võtmisega.²⁴⁸ Sellele järgnes Tampere programm aastatel 1999-2004, milles asetati rõhk inimõigustel ja demokraatlikel institutsioonidel põhineva vabaduse tagamisele.²⁴⁹ Järgmine programm, s.o Haagi programm, keskendus terrorismikuritegudele. Nimetatud programm viitas isikuvabaduse ja turvalisuse õiguse piiramisele Euroopa Liidu ja tema liikmesriikides turvalisuse tagamiseks. Leiti, et vabaduse, turvalisuse ja õiguse tugevdamise projekt on hädavajalik turvalise ühenduse, vastastikuse usalduse ja õigusriigi tagamisel. Terrorismi ennetamine peab toimuma nii riigis kui ka Liidus tervikuna.²⁵⁰ 2010. aasta Stockholmi programmiga võttis Euroopa Liit turvalisuse oma peamiseks poliitiliseks prioriteediks ning määras tulevased sammud eesmärgi täitmiseks: „hoolimata kirjeldatud ja ka muudest olulistest edusammudest vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala valdkonnas seisab Euroopa ees ikka veel mitmeid väljakutseid. Neid väljakutseid tuleb käsitleda terviklikult. Seepärast tuleb teha täiendavaid jõupingutusi, et parandada poliitikavaldkondade vahelist sidusust. Lisaks sellele tuleks intensiivistada koostööd partnerriikidega“²⁵¹.

²⁴⁶ A. Silveira, M. Canotilho, P. Madeira Froufe. Euroclio, Volume 77: Citizenship and Solidarity in the European Union: From the Charter of Fundamental Rights to the Crisis, the State of the Art. Peter Lang AG, 2013, lk 447.

²⁴⁷ D. Ehlers. European Fundamental Rights and Freedoms. Berlin: De Gruyter Recht, 2007, lk 429.

²⁴⁸ Treaty of Amsterdam. 02.10.1997. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf> (24.04.2016).

²⁴⁹ Tampere Programme. 15.–16.10.1999. Arvutivõrgus: http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm (24.04.2016).

²⁵⁰ The Hague Programme. C 53/01, 03.03.2005. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:053:0001:0014:EN:PDF> (24.04.2016).

²⁵¹ Stockholmi programm. C 115/01, 04.05.2010. Arvutivõrgus: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:52010XG0504\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:52010XG0504(01)) (24.04.2016).

Peamine oht AFSJ valdkonnas paikneb väljaspool Euroopa Liidu piiri, avaldades mõju ka Liidus resideeruvate isikute radikaliseerumisele. Turvalisus pole olnud Euroopa poliitikas alati keskseks probleemiks ning Euroopa Liidu loomisel lähtuti pigem majanduslikest kokkulepetest. Tänapäeva Euroopa Liidu poliitikas võib aga täheldada teatavat rahu missiooni. Euroopa Nõukogu määratles 13. juuni 2002. aasta raamotsustuses terrorismi mõiste, lähtudes selle objektiivsetest ja subjektiivsetest elementidest. Terrorismiakti objektiivsed elemendid on mõrv, kehavigastuste tekitamine, pantvangi võtmine, väljapressimine, ründamine, mõne eespool nimetatud teo toimepanekuga ähvardamine. Subjektiivsed elemendid aga teod, mis on pandud toime eesmärgiga tõsiselt hirmutada elanikkonda, tasakaalust välja viia või hävitada mõne riigi või rahvusvahelise organisatsiooni kord või sundida valitsust mõnest teost hoiduma. Seejuures on terrorirühmitus vähemalt kahest isikust koosnev struktuuriline ühendus, mis on aja jooksul välja kujunenud ja mis tegutseb terroriaktide toimepanekuks kooskõlastatult.²⁵² Kõnealust raamotsust peetakse Euroopa Liidu terrorismivastase poliitika aluseks. 28. novembri 2008. aasta raamotsuse muutmisotsuse üheks lähtepunktiks on seisukoht, et terrorism on kujunenud kõige tõsisemaks ohuks õigusriigi ja demokraatia põhimõtetele, mis on kõikide liimesriikide ja Euroopa Liidu alustalaks. Kõnealune muutmisotsus sätestab, et „terrorism kujutab endast üldiste väärtuste, nagu inimväärikus, vabadus, võrdsus ja solidaarsus ning inimõiguste ja põhivabaduste austamine, millel põhineb Euroopa Liit, üht kõige tõsisemat rikkumist“.²⁵³

Seega moodustab terrorismi vastane poliitika olulise osa AFSJ kontseptsioonist. Enne 2014. aastat oli terrorismikuritegude arv Euroopa Liidu piirkonnas vähenemas.²⁵⁴ Kui 2013. aastal vahistati 535 isikut ning pandi toime 152 rünnakut, siis 2014. aasta arvud näitasid kasvutrendi: vahistatuid 774 ning rünnakuid 201. Seejuures 444 isikut jõudsid terrorismisüüdistusega kohtumenetluseni.²⁵⁵ Terrorismivastane tegevus tõstatab mitmeid tundlikke teemasid, mis puudutavad suveräänsust, salateenistuste rolli ning nende koostööd täidesaatva võimuga, õigusnormide tõlgendamist, isikute privaatsust ning laiemalt – inimõigusi ja demokraatlike põhimõtteid. Eelneva põhjal ulatub probleem sügavuti ametivõimu kuritarvitamiseni, kui terrorismivastast võitlust kasutatakse ettekäändena muu eesmärgi saavutamiseks, näiteks immigratsiooni vastu võitlemiseks. Riigisiselt viib radikaliseerumine stigmatiseerimiseni, sest terrorismi ennetavad operatsioonid märgistavad

²⁵² Euroopa Nõukogu raamotsus terrorismivastase võitluse kohta 2002/475/JSK, 13.06.2002. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=URISERV:l33168&from=EN> (04.04.2016).

²⁵³ Euroopa Nõukogu raamotsuse muutmisotsus 2008/919/JSK, 28.11.2008. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:32008F0919> (04.04.2016).

²⁵⁴ Väljaarvatud Suurbritannias, kus 2013. aastal oli rünnakuid 35 ning 2014. aastal toimus 109 rünnakut.

²⁵⁵ Europol. European Union Terrorism Situation and Trend Report 2015, lk 8. Arvutivõrgus: <https://www.europol.europa.eu/content/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2015> (24.04.2016).

teatud inimesed kui potentsiaalselt ohtlikud isikud ühiskonnale. Terrorismivastasest võitlusest on saanud riigisisesele horisontaalsele vastutusele, mis tähendab mitmete institutsioonide kaasamist, nagu näiteks politsei, piirivalve, ja migratsiooniamet.²⁵⁶

Euroopa Liidu järjepidev laienemine suurendab ohtu turvalisusele. Uute liikmesriikide puudulikud konstitutsioonid avaldavad mõju Ida- ja Kesk-Euroopa konstitutsioonilisele raamistikule. Uued kultuuriruumid võivad põrkuda ning sellest tulenevalt tekitada konfliktseid olukordi. Seejuures peetakse just terrorismivastast võitlus peamiseks isikuvabaduse õiguse rikkumise põhjuseks. Selles võitluses on lubatud mitmed jälgimistoimingud ning samuti on painutatud õiglase menetluse piire. J. B. R. Walker on isegi sõnastanud, et kui 9/11 järgne USA on seotud sõjaga, siis Euroopa on seotud turvalisuse tagamisega.²⁵⁷ Seega, mõned riigid peavad turvalisuse nimel füüsilist sõda, teised võitlevad terrorismi vastu efektiivse ennetustöö ja aktiivse normiloomega. Võib öelda, et sõda terrorismi vastu on piiritlemata nii ajas kui ka ruumis. Euroopa kodanikud hakkavad üha enam tundma kasvavat sekkumist nende õigustesse, seda nii jälgimise ja samaaegse kontrollimise praktikas. See mõjutab omakorda inimeste igapäevaelu: kuidas inimesed suhtlevad, elavad ja suhestuvad neid ümbritsevate tingimustega.²⁵⁸

4.2.2 Vabaduse ja turvalisuse tasakaal

Turvalisuse puhul saab oluliseks märksõnaks pidada hirmu, mis on omakorda seotud ulatuse (geograafiline määratlus), mõjususe (kuidas) ja ajalise kestusega. Turvalisus hõlmab indiviidi kaitset, kuid samuti on rõhk riigi kaitsel. Arusaam, et turvalisus on põimunud ellujäämisega, ulatub juba külma sõja perioodi, kuid tänapäeval on olukord mõningate hinnangute kohaselt isegi kriitilisem. Suurema turvariski korral tuleb ümber hinnata vabaduse tagamist. Sellises olukorras toimub kaugenemine *habeas corpus* põhimõttest, kuivõrd muudetakse erinevaid seadusi võimalike kahtlustatavate kinnipidamiseks. Vabaduse ja turvalisuse tasakaalu argumenti kasutatakse isegi rohkem kui terrorismi kui erandliku kuriteo argumenti õigustamaks terrorismivastase režiimi rajamist, järelevalve õigusnormide loomist, telekommunikatsiooni ja Interneti õigusloomet, migrantide ning põgenike riiki pääsemise regulatsiooni loomist ning rangemat kontrolli kõigile, kes reisivad. Need õigused on loodud eelkõige võimuasutustele, andes suurema vabaduse isikute kinnipidamisel.²⁵⁹

²⁵⁶ M. Cremona, J. Monar, S. Poli. Cahiers du Collège d'Europe / College of Europe Studies: External Dimension of the European Union's Area Freedom, Security and Justice. Peter Lang AG, 2011, lk 342–343.

²⁵⁷ J. B. R. Walker, D. Bigo, E. Guild, Elspeth. Europe's 21st Century Challenge. Ashgate, 2013, lk 249.

²⁵⁸ Ibid, lk 249.

²⁵⁹ Ibid, lk 257, 271.

Vabaduse ja turvalisuse tasakaalu võib pigem pidada n-ö suitsukatteks, kuivõrd vabadust ja turvalisust ei saa alati pidada võrdväärtseteks terminiteks. EIÕK artiklis 5 sätestatud isiku vabadus on keskne väärtus nii Euroopa Liidu kui ka rahvusvaheliste lepingute kontekstis. Vabaduse vastandiks on kinnipidamine või vangistamine. Teisisõnu, isik on kas vaba või vangistatud – selline võiks olla võrdlus ka turvalisuse ja vabaduse vahel. Vabaduse väärtusele annavad kaalu demokraatia ja õigusriigi põhimõtted, lisaks põhiõigused, mis on loodud kaitsma isiku vabadus ühiskonna siseselt.²⁶⁰ Seevastu ei saa turvalisust pidada samaväärseks fenomeniks, kuivõrd tegemist on pigem kogukondlikku tundega. Sealjuures on riikidel raskusi turvalisuse tagamisega: näiteks ei ole kindlust riikidevahelises koostöös, mis hakkab mõjutama üksikisikuid. Lisaks pole lahendust immigratsiooniküsimustele, mis põhjustab sageli artikkel 5 võimalikke riiveid.²⁶¹

Terrorismi vastu võitleva valitsuse huvides oleks tabada potentsiaalsed terroristid ning vahistada nad enne, kui jõutakse oma plaanid ellu viia. Kriminaalmenetlus võimaldab enne süüdimõistvat otsust isiku kinnipidamise, kuid selle pikendamiseks peaks vastava otsuse tegema kohus. Kohus hindab, kas kinnipidamine on vajalik. Kui leitakse, et kinnipidamiseks pole piisavalt alust, lastakse isik vabaks, kuigi ta võib endiselt riigile ohtu kujutada. Seejuures on süütute kinnipidamine kulukas ning sinna kulub palju ressursse, mida võiks rakendada mujal. Samuti võib väärkohtlemise kategooria alla kuuluv ennetav kinnipidamine mõjuda terrorismi soodustavana, muutes valitsuse tegevuse terrorismivastase võitluse ebaseaduslikuks. Ennetavat kinnipidamist kasutatakse samuti deporteeritute suhtes ning nende isikute suhtes, kes vastasel juhul keelduks tunnistusi andma. Ennetava kinnipidamise loogika peaks seadus lubama ka tõenäoliselt süütu isiku kinnipidamist eesmärgiga kaitsta nende isikute huvisid, kes on vabaduses. Teiseks, ennetav kinnipidamine võimaldab kriminaalmenetluses täita teatavaid lünki. Sellegipoolest on traditsioonilise menetluse eesmärk kaitsta isikuid, kes pole süüdi.²⁶²

Sageli eeldatakse, et terrorismivastased meetmed tulenevad liialdatud terrorismiohu hinnangust. Eriti vahetult pärast tõsise terrorismirünnaku toimumist. Taoline järeldus on põhistatud osaliselt teooria ning osaliselt tõenditega, mille kohaselt hinnatakse ohtu umbkaudse ja alusetu hinnangu alusel. Terrorismikuritegu on harv, kuid meedia hoiab seda pidevalt tähelepanu all. Tegemist kõrge intensiivsuseastmega kuriteoga, mida ei osata oodata,

²⁶⁰ J. B. R. Walker, D. Bigo, E. Guild, Elspeth. Europe's 21st Century Challenge. Ashgate, 2013, lk 39–40.

²⁶¹ Ibid, lk 41–42, 251.

²⁶² R. Douglas. Law, Liberty, and the Pursuit of Terrorism. University of Michigan Press, c2014, lk 170–171.

põhjustades suurt hirmu. Valitsustel on terrorismiohu hindamisel mõned eelised, saades ligipääsu rohkemale informatsioonile, mida hoitakse saladuses ka avalikkuse eest.²⁶³

On mõisteta, et terrorismi rünnaku järgsel perioodil peab valitsus kuidagi reageerima. Reaktsioon võib varieeruda sõjast, võimetuks tegemiseks, hirmutamisest, sümboolsest kindlustamisest, kaitsest kuni kahjude minimaliseerimiseni. Üldjuhul lähtuvad valitsused ratsionaalsest lähenemisest ning proportsionaalsusest. Reageerimine on samuti sõltuvuses efektiivsuse ning rahaliste kulutustega. Võib öelda, et valitsuse tegevus lähtub kolmest omadusest: ratsionaalsus, ajastus ning institutsionaalsed huvid, eelistused ja praktika. Vahetult pärast terrorismiakti toimumist, on reaktsioon kiire, mis ei ole halb, kui see on tulemuslik. Kui aga terrorismivastased meetmed võetakse kasutusele kuritegude ennetamiseks, teadmata, kas on oodata ka tulemusi, tekib probleeme süütute isikute õiguste riivetega. Tavalise kodaniku meelest annab terrorismikuriteo eriline staatus võimaluse valitsustele oma võimu laiendamiseks.²⁶⁴ Siinkohal esineb vastupidiseid hinnanguid, mille kohaselt terrorismivastases võitluses kasutatava meetmete efektiivsust ei saa mõõta selles, kuidas need meetmed avaldavad mõju põhiõigustele. Taolise arvamuse kohaselt pole turvalisuse kasv proportsionaalne vabadusele kehtestatavate piirangutega, kuna teatud meetmed avaldavad minimaalset mõju.²⁶⁵

Järelikult pole võimalik leida ideaalset tasakaalu vabaduse ja turvalisuse vahel. Kõrgendatud terrorismiohu korral hakkab domineerima turvalisuse aspekt, mis omakorda mõjub kriitiliselt isiku vabadusele. EIÕK artikkel 5 § 1 sätestatud võimalused, mille puhul vabaduse piiramine on lubatud, satuvad pingelistes olukordades tugevalt liikmesriikide surve alla. Riigid lähtuvad isikute kinnipidamisel siseriiklikest õigusnormides, kuid samal ajal, olles konventsiooni liikmesriigiks, peavad need normid olema kooskõlas ka EIÕK artiklis 5 sätestatuga. Vabaduse ja turvalisuse õiguse puhul on tegemist piiratud õigusega, mille kontseptsioon hõlmab veelgi enam ühiskonna kriitiliste arengukäikude raames. „Vabadus hirmust“ pole tänapäeva inimõiguste rakendamisel kuskile kadunud. Vastupidi, hirm ajendab valitsusi võtma kasutusele mitmesuguseid ennetavaid meetmeid, mis kokkuvõttes avaldavad negatiivset mõju vabaduse õigusele.

²⁶³ R. Douglas. Law, Liberty, and the Pursuit of Terrorism. University of Michigan Press, c2014, lk 27–28.

²⁶⁴ Ibid, lk 34–39.

²⁶⁵ EU Network of Independent Experts in Fundamental Rights. The Balance Between Freedom and Security in the Response by the European Union and its Member States to the Terrorist Threats 2003, lk 10.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärk oli anda läbi kohtupraktika analüüsi ülevaade, kuidas on Euroopa Inimõiguste Kohus sisutanud praktikas Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioonis ja Euroopa Liidu põhiõiguste hartas abstraktselt sätestatud igaühe õigust vabadusele ja turvalisusele. Veel enam, töös vajas selgitamist, millised on peamised problemaatilised kohad EIÕK artikkel 5 rakendamisel ning missugused on peamised nõuded, mille vastu konventsiooni liikmesriigid eksivad. Magistritöö hüpoteesi kohaselt võimaldavad Euroopa Inimõiguste Kohtus erilise staatuse saanud kuriteod üha intensiivsemaid vabaduse ja turvalisuse õiguse riiveid. Olukorras, kus kitsas arv vabaduse võtmise juhtumeid on vabaduse ja turvalisuse õiguse kui piiratud õiguse puhul lubatud, esineb sellegipoolest märkimisväärsed rikkumisi ka nende erandite rakendamisel. Samuti oli töö üheks ülesandeks vaadata, kas ja kuidas aitab Euroopa Inimõiguste Kohus tagada igaühe õigust vabadusele ja turvalisusele.

EIÕK artikkel 5 sätestab igaühe õiguse isikuvabadusele ja turvalisusele ning isiku vabadust võib võtta vaid piiratud juhtudel. Sellest tulenevalt on tegemist piiratud õigusega, mille riivete tuvastamine on sõltuv nii mõnestki eranditest. EIK on selgitanud mitmete artiklis 5 sätestatud mõistete tähendust, mis on nimetatud klausli edasise rakendamise aluseks. Oma otsuste tegemisel on EIK rõhutanud, et ei pea ennast seotuks riikliku taseme kohtus või haldusasutuses vastuvõetud otsustega, vaid annab õigusrikkumise esinemisele või mitte esinemisele iseseisva hinnangu. Artikkel 5 kohaldamisel tuleb esmalt lähtuda isikuvabaduse tähendusest ning sätte üldisest eesmärgist. Nimelt, isikuvabaduse all mõeldakse selle klassikalist tähendust: tegemist on füüsilise vabadusega. Seejuures on artikli eesmärk kindlustada, et kellegi füüsilist vabadust ei piirataks meelevaldsel viisil.

Vabaduse piiramist esineb erineval kujul ja erineva intensiivsusega. Sageli tuleb vabaduse piiramisel lähtuda avaliku korra aspektist. Ajutise vabaduse piiramised on inimestele igapäevaselt aktsepteeritavamad, kui need on seotud näiteks ühistranspordi kasutamise või teatud teelõikude läbimise piiranguna. Need piirangud, mis on hõlmatud artikkel 5 tähenduses, peavad olema vältimatud ning tingitud asjaoludest, mis jäävad väljapoole valitsuse kontrolliulatust. Veel enam, kõnealused piirangud on ajendatud tõelisest ohust, mis võib põhjustada tõsiseid vigastusi ja võtta inimesi. EIÕK-st tulenevalt on vabaduse piiramine lubatud järgmistel juhtumitel: esiteks, pädeva kohtu süüdimõistva otsuse alusel;

teiseks, kohtu seadusliku korralduse täitmata jätmise eest või seaduses ettenähtud kohustuse täitmise tagamiseks; kolmandaks, et tuua isik pädeva õigusasutuse ette põhjendatult kahtlustatuna õigusrikkumises või et põhjendatud vajaduse korral takistada õigusrikkumise toimepanekut või põgenemist pärast seda; neljandaks, seadusliku korralduse alusel alaealise kinnipidamine hariduslikuks järelevalveks või tema seaduslik kinnipidamine pädeva õigusasutuse ette toomiseks; viiendaks, et takistada nakkushaiguste levikut, samuti vaimse häirega isikute, alkohoolikute, narkomaanide või hulkurite seaduslik kinnipidamine; ning viimaks, et vältida isiku loata sissesõitu riiki või et võtta meetmeid isiku väljasaatmiseks või -andmiseks. Seega ei tohi ekslikult arvata, et artikkel 5 kohaldub vaid kriminaalmenetluses. Kinnipidamisi teostakse ka välismaalaste ja alaealiste suhtes, samuti nii meditsiinilistel kui ka sotsiaalsetel põhjustel

EIK hinnangul võib vabaduse piiramine väljenduda mitmesuguses vormis. Kinnipidamine ei tähenda automaatselt kambrisse või kinnisesse asutusse paigutamist. Kinnipidamise ala ei pea ülema piiritletud füüsilise barjääriga ning asjaolu, et isikul võimaldatakse teatud aegadel liikuda vabaduses, ei välista vabaduse piiramist. Kinnipidamise osas tuleb kaaluda isiku võimalust piiratud alast vabalt lahkuda, hinnata, millise rangusega on järelevalve ja kontroll inimese liikumise osas ning kuivõrd isoleeritud on inimene suhtlusest välismaailmaga. Taolised probleemkohad võivad kumulatiivselt kvalifitseeruda isikuvabaduse riivega artikkel 5 tähenduses. Juhul, kui isikul puudub igasugune kontakt välismaailmaga, on objektiivselt küljest tema vabadust piiratud. Olukorral on siiski ka subjektiivne aspekt, mille puhul vaadatakse, kas isik on asutuses viibimisega nõustunud või saanud eelnevalt kogu vajaliku ja asjakohase informatsiooni. Kui isik pole võimalik teadvustama tema suhtes läbiviidavat toimingut, siis pole nõusolek antud ning situatsioonis on määravaks teatav võimuelement.

Selleks, et vältida vabaduse ja turvalisuse õiguse riiveid, on EIK esitanud erinevaid kaalutusmeetmeid, mis aitavad hinnata, kas kinnipidamine on vajalik ning õiguspärane. Ennekõike rakendatakse proportsionaalsuse põhimõtet, mis ilmneb mitmest EIÕK sättest. Nimetatud printsiibi kohaselt tuleb leida tasakaal võistlevate huvide vahel. EIÕK sisaldab mitmeid piiratud õigusi, mille puhul võib riik sekkuda kaitsvasse õigusse kindlate asjaolude ilmnemisel. Enne taolist õiguste riivamist peab arvestama kolme tingimust, mis moodustavad EIK proportsionaalsuse testi: õigusriive peab olema seadusega lubatud, õigusriive teenib vähemalt ühte või mitut legitiimset eesmärki ning õigusriive peab olema vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Kõnealuse testi kohaselt peavad olema tasakaalus nii õigus isikuvabadusele kui ka see eesmärk, mille tõttu isikut kinni peeti.

Proportsionaalsuse testi kohaldamine sõltub vastavatest faktilistest asjaoludest. Kui kõne all on isiku kinnisesse asutusse paigutamine seoses nakkushaiguse leviku ohuga, siis on EIK toonud esile veidi modifitseeritud proportsionaalsuse testi: esiteks tuleb hinnata, kas nakkushaiguse levitamine on ohtlik rahvatervisele ning kujutab endast ohtu avalikule julgeolekule. Seejärel tuleb vaadata, kas nakatunud isiku kinnipidamine on viimane võimalus haiguse levimise ennetamiseks, võttes arvesse vähemkaalukaid meetmeid ning nentides, et need pole piisavad. Eelpool toodud kriteeriumite täitmisel esineb seaduslik alus vabaduse piiramiseks. Niisamuti on EIK määratlenud kolm miinimumtingimust vaimse häirega isikute vabaduse õiguspäraseks piiramiseks. Sellises olukorras peab meditsiiniline ekspertiiis tõestama isiku vaimsete häirete olemasolu. Lisaks, vastav vaimne häire peab olema sellise loomuga, mis annaks aluse sunniviisiliseks kinnipidamiseks. Viimaks, inimesel peab taoline meditsiinilise ekspertiisi poolt tõendatud vaimuhaigus olema terve kinnipidamisasutuses viibimise kestel. Kusjuures isiku vaimse häire olemasolu üle otsustavad riiklikud võimuasutused, mitte EIK.

EIK praktikas on esinenud vajadus selgitada mitmeid mõisteid, nagu näiteks „pädev kohus“ või „kohtu seaduslik korraldus, „viivitamatult“ ja „põhjendatud kahtlus“. Pädev kohus ei pruugi olla kohus selle klassikalises mõttes. Tegemist on täidesaatvast võimust ja menetluse osapooltest lahutatud organiga, mis suudab pakkuda menetlusõiguslikke tagatisi. See tähendab, et kõnealune organ peab olema pädev otsustama kinnipidamise seaduslikkuse üle ning õigusrikkumise tuvastamisel nõudma kinnipidamise lõpetamist. Eelnevast tulenevalt ei pea ka kohtu seaduslik korraldus tulenema ainult kohtuinstantsist, kuivõrd mõne teise haldusorgani otsus võib samuti sobituda kohtu korralduse konteksti.

Isikule tuleb teavitada viivitamata tema kinnipidamise põhjused ning tema vastu esitatud süüdistused. EIK selgituste kohaselt on taoline teavitamise nõue täidetud, kui isikule on antud teada tema kinnipidamise põhjus paari tunni jooksul. Samas, kõik sõltub konkreetsest situatsioonist. Viivitamatu teavitamise ülemiseks määraks on pakutud 24 tundi, mille ületamisel oleks rikutud teavitamiskohustust. Kui kaasus on seotud isikute vahi all hoidmisega ning neil on õigus olla viivitamata toimetatud kohtuniku või mõne muu seadusjärgse õigusvõimuga ametniku ette, siis loetakse seaduslikuks 4-päevast kinnipidamisperioodi. Seejuures võib 4-päevane kinnipidamine osutuda samuti õigusvastaseks, kui puuduvad erilised raskused või tingimused, mille pinnalt valitsus saaks inimesed varasemalt vabastada.

EIK põhjendatud kahtluse tõlgendus omab käesoleva magistritöö kontekstist erilist tähendust. Nimelt on põhjendatud kahtlus, millele vahistamine peab tuginema, ääretult oluline

osa meelevaldse vabaduse võtmise ärahoidmisel. EIÕK-s sätestatud põhjendatud kahtluse nõue eeldab teatud faktide või informatsiooni olemasolu, mis viitaksid ka objektiivsele vaatlejale, et vaatlusalune isik on tõenäoliselt teo toimepannud. Põhjendatus on omakorda seotud kuriteo liigiga, mille toimepanemises isikut kahtlustatakse või samuti millise kuriteo toimepanemist püütakse takistada. Seega termin „põhjendatud“ saab oma tegeliku tõlgenduse lähtuvalt juhtumi asjaoludest.

EIK on rõhutanud, et terrorismikuriteod langevad erilisse kategooriasse, eelkõige tulenevalt selle ohust suurele hulgale inimestele. See tekitab omaette probleemistiku artikkel 5 rakendamisel. Terrorismis kahtlustatavaid vahistatakse sageli usaldusväärse info põhjal, mida ei saa avalikustada kahtlustatavale, et mitte ohustada informatsiooni jagajat. Sellest tulenevalt ei ole EIÕK liikmesriikidelt nõutud põhjendatud kahtluse nõue selle tavapärase ulatuses. EIK hinnangul peavad ametivõimud terrorismiohu ilmnemisel koguma võimalikult palju teavet, et hoida ära kõige halvemate tagajärgede saabumine. Kuigi kinnipeetavale isikule võib tunduda ebaõiglane, et ametivõimud ei esita avalikult kõiki informatsiooniallikaid, on see terrorismikuritegude puhul lubatud. Konfidentsiaalsete informatsiooniallikate keelamine oleks mõeldamatu. Samas tekib oht, et liikmesriigid hakkavad põhjendatud kahtluse aspekti tõlgendama liiga laialt, lähtudes riiklikes motiividest ning kahjustades niiviisi isikuvabaduse õigust. EIK on püüdnud kriitilist olukorda siluda, nõudes valitsustelt vähemalt mõne fakti esitamist, mis aitaksid mõista põhjendatud kahtluse tagamaid ning annaksid seeläbi ka isiku vahistamise põhjuse.

Põhjendatud kahtlus on määravaks ka kinnipidamise pikendamise otsustamisel. EIK peab tuvastama, kas kinnipidamine on asjakohane ja piisav, kuna põhjendatud kahtlus ei ole igavesti püsiv. Siinkohal lähtutakse ka teistest tingimustest, nagu näiteks kuriteo raskusaste, avaliku korra rikkumise tase, põgenemisoht, salakokkulepete tegemine ning uute kuritegude toimepanemise oht. Kusjuures kinnipidamise ja selle pikendamise üle otsustamine on jäänud riiklike võimude ning kohtute kohustuseks. Tulenevalt riiklike institutsioonide erinevast praktikast ning regulatsioonist, kujutab see ohtu inimeste vabaduse meelevaldseteks riiveteks. Kõrgendatud terrorismiohu tingimustes teostab valitsus kiireid ja laialdasi jälitustoiminguid ning kahtlustatavate kinnipidamisi. Taoliste toimingute käigus sagenevad meelevaldsete vabadusevõtmiste juhtumid ning iga kinnipidamine peab olema põhjendatud, sõltumata selle ajalisest kestvusest.

Vabaduse ja turvalisuse õiguse puhul on tegemist keeruka piiratud õigusega, kuna nimetatud õiguse elemendid omavad tähendust just ühises õigusnormis. Turvalisuse tagamiseks võib ilmned vajadus piirata isiku vabadust. Mida suurem on turvarisk, seda intensiivsem on mõju

isiku vabadusele. Seda kinnitas ka Euroopa Politseiameti (Europol) 2015. aasta raport Euroopa Liidu terrorismi olukorra ja arengusuuna kohta, mille kohaselt on terrorirünnakute arv teinud 2014. aastal hüppelise kasvu. Esitatud andmete põhjal jõudsid 774 vahistatust veidi rohkem kui pooled kohtumenetluseni. Ülejäänutele süüdistust ei esitatud ning nende kinnipidamiste puhul tõstatub küsimus kinnipidamise õiguspärasusest ning võimalikest vabaduse piiramise juhtumitest. Lisaks põhjendatud kahtluse puudumisele eksitakse sageli teavitamiskohustuse, *habeas corpus*'e ning õiguskindluse põhimõtte vastu.

Eelnevast tulenevalt on Euroopa Inimõiguste Kohus sisustanud aastakümnete jooksul mitmest aspektist EIÕK artiklis 5 sätestatud igaühe õigust vabadusele ja turvalisusele ning selle lubatud juhtumeid. Kõigele vaatamata esitatakse vastava klausli rikkumise puhul tähelepanuväärselt suur hulk kaebusi, mis tähendab, et artikkel vajab endiselt kohtupoolset tõlgendamist. Seejuures teevad kriitikud EIK-le tööprotsessi ja praktika suhtes mitmeid etteheiteid. Leitakse, et kohtupraktika pole järjepidev ning nendes sisalduvad järeldused on liiga deklaratiivsed. Samas lähtub EIK otsuste tegemisel konventsioonist kui „elavast vahendist“, mis võimaldab lahenduse formuleerimisel võtta arvesse konkreetseid asjaolusid muutuva ühiskonna tingimustes.

Right to Freedom and Security in the European Court of Human Rights Case-Law: Question of Limited Rights. Abstract

The right to liberty and security of a person seems undoubtedly self-evident and natural to most of the people who live in a democratic society. Since the Charter of the United Nations in 1945 human rights have made a revolutionary development and people are getting more familiar with the rights they have. After the Second World War states began to acknowledge fundamental rights and freedoms on the domestic and international level. Essential treaties in the European region include the European Convention on Human Rights (ECHR) which was drafted in 1950 and entered into force in 1953 and the Charter of Fundamental Rights of the European Union (Charter) which was drafted in 2000 and entered into force in 2009. Both of these treaties include among other rights the right to liberty and freedom of person that is incidentally hard to execute in some of democratic states and states subject to the rule of law. Problems are bound to arise when incorporating the ECHR in domestic law, because the conditions for deprivation of liberty under domestic law have to be clearly defined. In other words, domestic law must be in conformity with the ECHR. Therefore the law itself has to be foreseeable in its application. Another issue is the extensive interpretation of the ECHR usually linked to an ulterior motive. This leads to arbitrary violations of the right to liberty.

The European Court of Human Rights (ECtHR) has taken the role of a constitutional court in Europe when dealing with the subject in matter. Fundamental rights and freedoms declared in the ECHR are formulated in an abstract way, so it is the task of ECtHR to give a more detailed overview of the applicability of these fundamental rights. ECHR has created several principles in order to assess the deprivation of liberty in every case. The significant principles are, for example, the principle of proportionality, equality of arms, horizontality and also the recognition of a certain discretion of national authorities. The ECHR gives the basic standards which states have to follow when dealing with fundamental rights and freedoms. One of those abstract norms is declared in Article 5 of the ECHR. According to Article 5 of the ECHR everyone has the right to liberty and freedom of person. No one shall be deprived of his liberty unless exceptional cases which are listed in Article 5 and in accordance with a procedure prescribed by law. A detention or an arrest is authorised and lawful in the following cases: a) detention of a person after conviction by a competent court; b) detention of a person for noncompliance with the lawful order of a court or in order to secure the fulfilment of any obligation prescribed by law; c) arrest or detention of a person effected for the purpose of

bringing him before the competent legal authority on reasonable suspicion of having committed an offence or when it is reasonably considered necessary to prevent his committing an offence or fleeing after having done so; d) detention of a minor by lawful order for the purpose of educational supervision or his lawful detention for the purpose of bringing him before the competent legal authority; e) detention of persons for the prevention of the spreading of infectious diseases, of persons of unsound mind, alcoholics or drug addicts or vagrants; f) arrest or detention of a person to prevent his effecting an unauthorised entry into the country or of a person against whom action is being taken with a view to deportation or extradition. In addition, Article 5 of the ECHR declares several guarantees for persons deprived of their liberty.

Although the right to liberty and security of person is similarly to other fundamental rights and freedoms universal, inherent and inalienable, it is not an absolute right. For example, the right to life from Article 2 of the convention is considered to be an absolute right, but the right to liberty and security is a limited right for the exceptions given above. Applying those exceptions which make the deprivation of liberty lawful is one of the most problematic parts of Article 5. When deciding over deprivation of liberty, there are several aspects and conditions necessary to deliberate: the length of the detention or arrest, reasonable suspicion as well as the principle of proportionality and legal certainty. States have the authority to use certain discretion deciding over whether or not to detain a person or lengthen the detention. However the opinion of the ECHR might differ from the judgement given by the local authorities.

Liberty and security are combined together in a singular norm. Linkage between those two rights, which both could be seen as separate rights, dates back to the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) where everyone's right to life, liberty and security of person was acknowledged. Person's security is seen as an inseparable part of the deprivation of liberty. States are obligated to protect those rights along with public security. After the terrorist attack on 9/11 the course of events is leading states towards guaranteeing the security of person. The overall threat to security of person and security of states insists on intensive measures to prevent horrible crimes from happening. European Union is building an area of freedom, security and justice to improve the protection of citizens and the fight against organised crime and terrorism. Without a doubt Europe is still facing serious challenges which could make an interference in a person's everyday life. Serious crimes call for serious action, therefore European Union's current strategy consists of four strands of work: to prevent, pursue, protect and respond. Fulfilling those goals is difficult in practice in view of the right to liberty of person.

ECtHR has noted that terrorist crimes pose particular problems when it comes to applying article 5 of the ECHR. Terrorist crimes have horrible consequences and in order to act quickly enough preventive actions include arresting people with little legal basis. These serious crimes against people are getting more frequent and comprehensive, thus the author of this master's theses poses a following hypothesis: European Court of Human Rights has given some crimes a special status which permit even more intensive deprivation of liberty and security of person. Albeit Article 5 of the ECHR allows deprivation of liberty in some specific cases there still arise problems even when applying those exceptional incidents. The purpose of this master's theses is to analyse the ECtHR case-law which interprets the right to liberty and security of person. In addition, this theses gives an overview if and how does the European Court of Human Rights help to guarantee the right to liberty and security of person.

After looking through the relevant case-law and treaties several observations could be made. The ECtHR has explained considerable amount of legal terms connected to Article 5 of the ECHR that are the basis of application of this right. Firstly, the ECtHR stated that it will have regard to the domestic courts' related findings of factual circumstances, but it does not consider itself bound by their legal conclusions as to whether a person was detained lawfully or not. Secondly, liberty of freedom is interpreted in a classical sense – it is the physical freedom of a person. Thirdly, the purpose of Article 5 of the ECHR is to ensure that no-one should be dispossessed of his or her liberty in an arbitrary fashion.

The deprivation of liberty appears in different forms and circumstances. More than often the deprivation of liberty is bound up with public security and welfare. Temporary limitations are more acceptable to people, for example when they are not allowed to use the public transport or some roads are closed for traveling. Deprivations under Article 5 have to be unavoidable and threatening the huge amount of people or the whole state. Furthermore, deprivation of liberty does not appear only in criminal cases as well as state authorities do not have to put people in cells in order to deprive their liberty. This means that an area that exceeds the dimensions of a cell and is not bounded by any physical barriers, and also when a person has given the chance to leave the area at a certain time, it does not exclude the deprivation of liberty. In order to detain a person, numerous conditions have to be considered: is it possible to leave that area, how strict is the supervision and what kind of opportunities are given for social contacts. Any one of these factors taken individually would not qualify as deprivation of liberty, but cumulatively and in combination they certainly raise an issue under Article 5 of the ECHR. An important part of assessing the deprivation of liberty is also the question if a

person has validly consented to the confinement in question or not, and if the person has had all the necessary information about his or her arrest.

According to the ECtHR interferences with rights must be proportionate to the legitimate aim pursued and that this will vary from case to case on count different background and circumstances. In addition, the deprivation of rights has to in accordance with a procedure prescribed by law, it has to necessary in a democratic society and it has to fulfill a legitimate purpose. This general test applies to many types of deprivations. However a bit modified proportionality test applies when deciding over the deprivation of liberty of persons of unsound mind. There are three minimum conditions for those occasions: firstly, he or she must reliably be shown to be of unsound mind; secondly, the mental disorder must be of a kind or degree warranting compulsory confinement; and thirdly, the validity of continued confinement depends upon the persistence of such a disorder.

Along with previous principles and conditions the ECHR has explained the legal contents of the terms “lawful order of a court”, “speediness” requirement and “reasonable suspicion”. Article 5 of the ECHR implies to a court, but this does not have to be a court of law of the classical kind integrated within the standard judicial machinery of the country. In context of Article 5 the court is more like a body of judicial character offering certain procedural guarantees. Also, this court must have the power to order release if it finds that the detention is unlawful. According to Article 5 § 2 and 3 of the ECHR everyone who is arrested shall be informed promptly of the reasons for his arrest and of any charge against him and everyone arrested or detained in accordance with the provisions of Article 5 § 1 (c) shall be brought promptly before a judge or other officer authorised by law. Of course, the question whether the right to be promptly informed and to bring promptly before a judge has been respected must be determined in the light of the circumstances of each case. When it comes to the first part, the constraints of time imposed by the notion of promptness will be satisfied where the arrested person is informed of the reasons for his arrest within a few hours. In some cases 24-hour informing period is allowed. Bringing people promptly before a judge implies to a maximum 4-day period of detention. Irrespective of the 4-day period, shorter periods can also breach the promptness requirement if there are no special difficulties or exceptional circumstances preventing the authorities from bringing the arrested person before a judge sooner.

The request for reasonable suspicion constitutes as one of the focal points of this masters’s theses. For example, the persistence of reasonable suspicion that the person arrested has committed an offence is a condition *sine qua non* for the lawfulness of the continued

detention. Reasonable suspicion presupposes the existence of facts or information which would satisfy an objective observer that the person concerned may have committed the offence. In other cases, although the reasonableness of the suspicion on which a detention must be based forms an essential part of the safeguard against arbitrary deprivation of liberty, there is a crime which falls into a special category. This crime is terrorism, causing the attendant risk of loss of life and human suffering. To prevent this kind of crimes the police forces have to act quickly by gathering up information from several sources. Moreover, they have to arrest a suspected terrorist on the basis of information which qualifies as reliable. In those cases, the source of information is not revealed in order to not jeopardise it. So when it comes to terrorism, reasonableness is not judged by the same standards as they are in dealing with other crimes. For the purpose of preventing arbitrary violations of the right to liberty the ECHR stated that governments should reveal at least some facts or information why the person was arrested.

States have a certain discretion in deciding whether an individual should be detained or not. But states have a different practice and background and this discretion might pose problems with arbitrary deprivation of liberty. In cases of high terrorism threat level governments carry out frequent detentions and close surveillances. Unfortunately this multiplies the cases of arbitrary deprivation of liberty. In principle, in order to secure the right to liberty and security of a person, it is necessary to deprive liberty. The statistics from European Police Office verify those statements: in 2014 the number of terrorist acts rose remarkably and 774 people were arrested for suspicion of committing terrorist acts (including preparation and instigation). But court proceedings for terrorism charges concluded in relation to 444 individuals. People who were not brought any charges are all possible cases of arbitrary detention and therefore unlawful deprivation of liberty. Consequently, as posed in the hypothesis of this master's theses, serious crimes which fall under a specific category have an effect to the deprivation of liberty. Over the few decades ECHR has given multiple interpretations for Article 5 and its subparagraphs, but when dealing with serious crimes or conditions, those limits of deprivation of liberty are about to change.

LÜHENDID

AFSJ	Area of Freedom, Security and Justice
ECHR	European Convention on Human Rights
ECtCH	European Court of Human Rights
EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EIÕK	Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon.
EK	Euroopa Kohus
EN	Euroopa Nõukogu
Europol	Euroopa Politseiamet
Harta	Euroopa Liidu põhiõiguste harta
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights
ICESCR	International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights
UDHR	Universal Declaration of Human Rights
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Accession Of The European Union To The European Convention On Human Rights. Council of Europe, 2014. Arvutivõrgus: <http://site.ebrary.com.ezproxy.utlib.ee/lib/tartu/reader.action?docID=10961387> (04.03.2016).
2. P. Alston, O. de Schutter. Monitoring Fundamental Rights in the EU: The Contribution of the Fundamental Rights Agency. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2005.
3. C. E. Bazell. Human Rights in the Courts: Bringing Justice Home. Waterside Press, 1999. Arvutivõrgus: <http://site.ebrary.com.ezproxy.utlib.ee/lib/tartu/reader.action?docID=10696124> (04.03.2016).
4. D. Bilchitz. Poverty and Fundamental Rights: the Justification and Enforcement of Socio-Economic Rights. Oxford University Press, 2007.
5. R. Blackburn, J. Polakiewicz. Fundamental Rights in Europe: the European Convention on Human Rights and its Member States, 1950-2000. Oxford University Press, 2001.
6. C. Busch, H. Schulte-Nölke. EU Compendium: Fundamental Rights and Private Law. Munich: de Gruyter Sellier European Law Publishers GmbH, 2010. Arvutivõrgus: Ebrary, <http://site.ebrary.com.ezproxy.utlib.ee/lib/tartu/reader.action?docID=10468389> (04.03.2016).
7. J. Crawford, M. Koskeniemi. The Cambridge Companion to International Law. Cambridge University Press, 2012.
8. M. Cremona, J. Monar, S. Poli. Cahiers du Collège d'Europe / College of Europe Studies: External Dimension of the European Union's Area Freedom, Security and Justice. Peter Lang AG, 2011. Arvutivõrgus: <http://site.ebrary.com.ezproxy.utlib.ee/lib/tartu/reader.action?docID=10600322> (09.02.2016).
9. E. Daly, A. Barak. Democracy, Citizenship, and Constitutionalism: Dignity Rights: Courts, Constitutions, and the Worth of the Human Person. University of Pennsylvania Press, 2012. Arvutivõrgus: <http://site.ebrary.com.ezproxy.utlib.ee/lib/tartu/reader.action?docID=10642162> (04.03.2016).
10. J.M. Diller. Universal Declaration of Human Rights, Volume 3: Securing Dignity and Freedom through Human Rights: Article 22 of the Universal Declaration of Human Rights. Martinus Nijhoff Publishers, 2011. Arvutivõrgus: <http://site.ebrary.com.ezproxy.utlib.ee/lib/tartu/reader.action?docID=10518825> (04.03.2016).

11. R. Douglas. Law, Liberty, and the Pursuit of Terrorism. University of Michigan Press, c2014.
12. D. Ehlers. European Fundamental Rights and Freedoms. Berlin: De Gruyter Recht, 2007.
13. G. di Federico. The European Charter of Fundamental Rights: From Declaration to Binding Instrument. New York: Springer, 2011.
14. R. Hanski, M. Suksi. Rahvusvahelised inimõigused ja nende kaitse: sissejuhatav käsiraamat. Åbo Akademi University: Institute for Human Rights, 1999. Tõlge eesti keelde M. L-Sepper, J. Erne, H. Lindpere.
15. T. Kerikmäe Protecting Human Rights in the EU: Controversies and Challenges of the Charter of Fundamental Rights. Berlin: Springer, 2014.
16. W. E. Langley. Encyclopedia of Human Rights Issues since 1945. Greenwood Press, 1999. Arvutivõrgus: <http://site.ebrary.com.ezproxy.utlib.ee/lib/tartu/reader.action?docID=5005088> (04.03.2016).
17. Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. vlj. Tallinn: Juura 2012. Arvutivõrgus – www.pohiseadus.ee (23.01.2016).
18. B. Martenczuk, S. Van Thiel. Justice, Liberty, Security: New Challenges for EU External Relations. Brussels University Press: IES, 2008. Arvutivõrgus: <http://site.ebrary.com.ezproxy.utlib.ee/lib/tartu/reader.action?docID=10781894&ppg=1> (04.04.2016).
19. R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004.
20. M Nowak. Right to Life, Survival and Development. Martinus Nijhoff Publishers, 2005. Arvutivõrgus: <http://site.ebrary.com.ezproxy.utlib.ee/lib/tartu/reader.action?docID=1017178> 1 (04.03.2016).
21. H. Senden. Interpretation of Fundamental Rights in a Multilevel Legal System: an Analysis of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union. Canbridge: Intersentia, 2011.
22. D. Shelton. The Oxford Handbook of International Human Rights Law. Oxford University Press, 2013.
23. A. Silveira, M. Canotilho, P. Madeira Froufe. Euroclio, Volume 77: Citizenship and Solidarity in the European Union: From the Charter of Fundamental Rights to the Crisis, the State of the Art. Peter Lang AG, 2013. Arvutivõrgus: <http://site.ebrary.com.ezproxy.utlib.ee/lib/tartu/reader.action?docID=10870639> (04.03.2016).
24. J. B. R. Walker, D. Bigo, E. Guild, Elspeth. Europe's 21st Century Challenge. Ashgate, 2013. Arvutivõrgus:

<http://site.ebrary.com.ezproxy.utlib.ee/lib/tartu/detail.action?docID=10400546>
(07.04.2016).

Artiklid:

25. M. Andenas, E. Bjorge. Preventive Detention. No. 2 BvR 2365/09. The American Journal of International Law 2011/Vol. 105, No. 4, pp. 768-774. Arvutivõrgus: <http://www.jstor.org.ezproxy.utlib.ee/stable/pdf/10.5305/amerjintlaw.105.4.0768.pdf?acceptTC=true> (01.03.2016).
26. W. Finnie. Anti-Terrorist Legislation and the European Convention on Human Rights. The Modern Law Review 1991/Vol. 54, No. 2, pp. 288-293. Arvutivõrgus: <http://www.jstor.org.ezproxy.utlib.ee/stable/pdf/1096608.pdf?acceptTC=true> (01.03.2016).
27. S. Greer. What's Wrong with the European Convention on Human Rights? Human Rights Quarterly, 2008/Vol. 30, No. 3, pp. 680-702. Johns Hopkins University Press. Arvutivõrgus: <http://www.jstor.org.ezproxy.utlib.ee/stable/pdf/20072864.pdf?acceptTC=true> (24.04.2016).
28. J. Spigelman. The Forgotten Freedom: Freedom From Fear. The International and Comparative Law Quarterly, 2010/Vol. 59, No. 3, pp. 543-570. Cambridge University Press on behalf of the British Institute of International and Comparative Law. Arvutivõrgus: <http://www.jstor.org.ezproxy.utlib.ee/stable/pdf/40835424.pdf?acceptTC=true> (01.03.2016).

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

1. Euroopa Inimõiguste Kohus. 27.07.1968, 2122/64. Case of Wemhoff v. Germany.
2. Euroopa Inimõiguste Kohus. 08.06.1976, 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72. Case of Engel and Others v. the Netherlands.
3. Euroopa Inimõiguste Kohus. 24.10.1979, 6301/73. Case of Winterwerp v. The Netherlands.
4. Euroopa Inimõiguste Kohus. 04.12.1979, 7710/76. Case of Schiesser v. Switzerland.
5. Euroopa Inimõiguste Kohus. 06.11.1980, 7367/76. Case of Guzzardi v. Italy.
6. Euroopa Inimõiguste Kohus. 24.06.1982, 7906/77. Case of Van Droogenbroeck v. Belgium.
7. Euroopa Inimõiguste Kohus. 18.12.1986, 9990/82. Case of Bozano v. France.
8. Euroopa Inimõiguste Kohus. 02.03.1987, 9787/82. Case of Weeks v. The United States.

9. Euroopa Inimõiguste Kohus. 02.03.1987, 9818/82. Case of Monnell and Morris v. The United Kingdom.
10. Euroopa Inimõiguste Kohus. 29.11.1988, 11386/85. Case of Brogan and Others v. the United Kingdom.
11. Euroopa Inimõiguste Kohus. 21.02.1990, 11509/85. Case of van der Leer v. the Netherlands.
12. Euroopa Inimõiguste Kohus. 29.08.1990, 11701/85. Case of E. v. Norway.
13. Euroopa Inimõiguste Kohus. 30.08.1990, 12383/86. Case of Fox, Campbell and Hartley.
14. Euroopa Inimõiguste Kohus. 26.06.1992, 12747/87. Case of Drozd and Janousek v. France and Spain.
15. Euroopa Inimõiguste Kohus. 24.09.1992, 11613/85. Case of Kolompar v. Belgium.
16. Euroopa Inimõiguste Kohus. 28.10.1994, 14310/88. Case of Murray v. the United Kingdom.
17. Euroopa Inimõiguste Kohus. 10.06.1996, 19380/92. Case of Benham v. The United Kingdom.
18. Euroopa Inimõiguste Kohus. 25.06.1996, 19776/92. Case of Amuur v. France.
19. Euroopa Inimõiguste Kohus. 25.05.1998, 24276/94. Case of Kurt v. Turkey.
20. Euroopa Inimõiguste Kohus. 23.09.1998, 67/1997/851/1058. Case of Steel and Others v. The United Kingdom.
21. Euroopa Inimõiguste Kohus. 04.08.1999, 31464/96. Case of Douiyeb v. the Netherlands.
22. Euroopa Inimõiguste Kohus. 28.03.2000, 28358/95. Case of Baranowski v. Poland.
23. Euroopa Inimõiguste Kohus. 04.04.2000, 26629/95. Case of Witold Litwa v. Poland.
24. Euroopa Inimõiguste Kohus. 31.07.2000, 34578/97. Case of Jėčius v. Lithuania.
25. Euroopa Inimõiguste Kohus. 28.09.2000, 46750/99. Case of Attard v. Malta.
26. Euroopa Inimõiguste Kohus. 12.10.2000, 33670/96. Case of Koniarska v. the United Kingdom.
27. Euroopa Inimõiguste Kohus. 17.01.2001, 27785/95. Case of Włoch v. Poland.
28. Euroopa Inimõiguste Kohus. 26.07.2001, 33977/96. Case of Ilijkov v. Bulgaria.
29. Euroopa Inimõiguste Kohus. 02.08.2001, 44955/98. Case of Mancini v. Italy.
30. Euroopa Inimõiguste Kohus. 16.01.2002, 37555/97. Case of O'Hara v. the United Kingdom.
31. Euroopa Inimõiguste Kohus. 08.02.2002, 43626/98. Case of Laumont v. France.
32. Euroopa Inimõiguste Kohus. 13.06.2002, 38361/97. Case of Anguelova v. Bulgaria.

33. Euroopa Inimõiguste Kohus. 21.06.2002, 47679/99. Case of Stašaitis v. Lithuania.
34. Euroopa Inimõiguste Kohus. 11.07.2002, 28957/95. Case of Christine Goodwin v. the United Kingdom.
35. Euroopa Inimõiguste Kohus. 18.08.2002, 39474/98. Case of D.G. v. Ireland.
36. Euroopa Inimõiguste Kohus. 11.03.2004, 39084/97. Case of Yankov v. Bulgaria.
37. Euroopa Inimõiguste Kohus. 20.04.2004, 38816/97. Case of G.K. v. Poland.
38. Euroopa Inimõiguste Kohus. 25.01.2005, 56529/00. Case of Enhorn v. Sweden.
39. Euroopa Inimõiguste Kohus. 21.03.2005, 31247/96. Case of Talat Tepe v. Turkey.
40. Euroopa Inimõiguste Kohus. 12.04.2005, 36378/02. Case of Shamayev and Others v. Georgia and Russia.
41. Euroopa Inimõiguste Kohus. 12.05.2005, 46221/99. Case of Öcalan v. Turkey.
42. Euroopa Inimõiguste Kohus. 30.07.2005, 45036/98. Case of Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland.
43. Euroopa Inimõiguste Kohus. 19.09.2005, 61603/00. Case of Storek v. Germany
44. Euroopa Inimõiguste Kohus. 09.06.2006, 66820/01. Case of Svipta v. Latvia.
45. Euroopa Inimõiguste Kohus. 03.10.2006, 543/03. Case of McKay v. The United Kingdom.
46. Euroopa Inimõiguste Kohus. 11.10.2006, 2192/03. Case of Harkmann v. Estonia.
47. Euroopa Inimõiguste Kohus. 12.04.2006, 6847/02. Case of Khudoyorov v. Russia.
48. Euroopa Inimõiguste Kohus. 16.04.2007, 27561/01. Case of Solmaz v. Turkey.
49. Euroopa Inimõiguste Kohus. 11.01.2008, 656/06. Case of Nasrulloev v. Russia.
50. Euroopa Inimõiguste Kohus. 29.01.2008, 133229/03. Case of Saadi v. The United Kingdom.
51. Euroopa Inimõiguste Kohus. 18.06.2008, 11036/03. Case of Ladent v. Poland.
52. Euroopa Inimõiguste Kohus. 24.08.2008, 28940/95. Case of Foka v. Turkey.
53. Euroopa Inimõiguste Kohus. 19.02.2009, 3455/05. Case of A. and Others v. The United Kingdom.
54. Euroopa Inimõiguste Kohus. 06.04.2009, 37483/02. Case of Erdagöz v. Turkey.
55. Euroopa Inimõiguste Kohus. 09.07.2009, 11364/03. Case of Mooren v. Germany.
56. Euroopa Inimõiguste Kohus. 29.03.2010, 3394/03. Case of Medvedyev and Others v. France.
57. Euroopa Inimõiguste Kohus. 28.09.2010, 12050/04. Case of Mangouras v. Spain.
58. Euroopa Inimõiguste Kohus. 27.10.2010, 28221/08. Case of Gatt v. Malta.
59. Euroopa Inimõiguste Kohus. 03.03.2011, 37345/03. Case of Kharin v. Russia.

60. Euroopa Inimõiguste Kohus. 17.01.2012, 36760/06. Case of Stanev v. Bulgaria.
61. Euroopa Inimõiguste Kohus. 23.02.2012, 29226/03. Case of Creangă v. Romania.
62. Euroopa Inimõiguste Kohus. 29.02.2012, 30954/05. Case of Beiere v. Latvia.
63. Euroopa Inimõiguste Kohus. 15.03.2012, 39692/09, 40713/09 and 41008/09. Case of Austin and Others v. the United Kingdom.
64. Euroopa Inimõiguste Kohus. 22.05.2012, 5826/03. Case of Idalov v. Russia.
65. Euroopa Inimõiguste Kohus. 17.07.2012, 26808/08. Case of Çatal v. Turkey.
66. Euroopa Inimõiguste Kohus. 02.10.2012, 41242/08. Case of Plesó v. Hungary.
67. Euroopa Inimõiguste Kohus. 13.12.2012. 39630/09. Case of El-Masri v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia.
68. Euroopa Inimõiguste Kohus. 21.10.2013, 42750/09. Case of Del Rio Prada v. Spain.
69. Euroopa Inimõiguste Kohus. 11.02.2013, 25119/09, 57715/09, 57877/09. Case of James, Wells and Lee v. the United Kingdom.
70. Euroopa Inimõiguste Kohus. 12.02.2013, 152/04. Case of Yefimenko v. Russia.
71. Euroopa Inimõiguste Kohus. 23.10.2013, 41872/10. Case of M.A. v. Cyprus.
72. Euroopa Inimõiguste Kohus. 19.12.2013, 16880/08. Case of Velinov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia.
73. Euroopa Inimõiguste Kohus. 17.02.2014, 17167/11. Case of H.W. v. Germany.
74. Euroopa Inimõiguste Kohus. 14.03.2016, 5201/11. Case of Sher and Others v. the United Kingdom.

KASUTATUD ÕIGUSATID

1. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri ning Rahvusvahelise Kohtu statuut. 26.06.1945. – RT II 1996, 24, 95. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/555597> (04.04.2016).
2. Inimõiguste Ülddeklaratsioon. 10.12.1948. Arvutivõrgus: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/est.pdf (23.01.2016).
3. The Universal Declaration of Human Rights, 10.12.1948. Arvutivõrgus: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (23.01.2016).
4. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon. 04.11.1950. Arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_EST.pdf (23.01.2016).

5. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. 04.11.1950. Arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (27.02.2016).
6. International Covenant on Civil and Political Rights. 16.12.1966. Arvutivõrgus: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (04.04.2016).
7. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduse kaitse konventsioon. Protokoll nr 4. 16.09.1963. – RT II 2000, 11, 57.
8. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. 07.12.2000. – ELT C 303. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT> (27.02.2016).
9. Euroopa Liidu leping. 07.02.1992. – ELT C 83. Arvutivõrgus: http://europa.eu/pol/pdf/consolidated-treaties_et.pdf (24.04.2016).
10. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 07.12.2000. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT> (27.02.2016).
11. Euroopa Nõukogu raamotsus terrorismivastase võitluse kohta 2002/475/JSK, 13.06.2002. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=URISERV:l33168&from=EN> (04.04.2016).
12. Treaty of Amsterdam. 02.10.1997. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf> (24.04.2016).
13. Treaty of Lisbon. 17.12.2007. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT> (27.02.2016).
14. Euroopa Nõukogu raamotsuse muutmisotsus 2008/919/JSK, 28.11.2008. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:32008F0919> (04.04.2016).
15. Euroopa Nõukogu resolutsioon C 295/1, 30.11.2009. Arvutivõrgus: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009G1204\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009G1204(01)&from=EN) (04.04.2016).

Raportid ja dokumendid:

Euroopa Kohus. C-176/12, Association de médiation sociale vs. Union locale des syndicats CGT, Hichem Laboubi, Union départementale CGT des Bouches-du-Rhône, Confédération générale du travail (CGT): kohtujuristi ettepanek. 18.07.2013. Arvutivõrgus:

<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=139684&doclang=ET>
(04.04.2016).

Explanations Relating to the Charter of Fundamental Rights. 2007/C 303/02. Official Journal of the European Union. Arvutivõrgus: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007X1214\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007X1214(01)) (04.04.2016).

European Court of Human Rights. Annual Report 2013. Arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2013_ENG.pdf (24.04.2016).

European Court of Human Rights. Annual Report 2014. Arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_Report_2014_ENG.pdf (24.04.2016).

European Court of Human Rights. Annual Report 2015. Arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_Report_2015_ENG.pdf (24.04.2016).

European Court of Human Rights. Violations by Article and by State 1959-2015. Arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2015_ENG.pdf (24.04.2016).

European Court of Human Rights Factsheet. Terrorism and the European Convention on Human Rights, 2016. Arvutivõrgus: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Terrorism_ENG.pdf (03.03.2016).

Europol. European Union Terrorism Situation and Trend Report 2015. Arvutivõrgus: <https://www.europol.europa.eu/content/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2015> (24.04.2016).

EU Network of Independent Experts in Fundamental Rights. The Balance Between Freedom and Security in the Response by the European Union and its Member States to the Terrorist Threats. 31.30.2003. Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/cfr_cdf_themcomment1_en.pdf (24.04.2016).

Guide on Article 5 of the Convention. Right to Liberty and Security. Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014.

Human Rights Review 2012. Article 5. Arvutivõrgus: <https://www.equalityhumanrights.com/en/our-human-rights-work/human-rights-review-2012> (03.03.2016).

Report on the Situation of Fundamental Rights in the European Union and its Member States in 2002. E.U. Network of Independent Experts in Fundamental Rights (CFR-CDF). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003.

Stockholmi programm. C 115/01, 04.05.2010. Arvutivõrgus: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:52010XG0504\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:52010XG0504(01)) (24.04.2016).

Tampere Programme. 15.-16.10.1999. Arvutivõrgus: http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm (24.04.2016).

The Hague Programme. C 53/01, 03.03.2005. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:053:0001:0014:EN:PDF> (24.04.2016).

The Right to Liberty and Security of the Person: A Guide to the Implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights. Human Rights Handbooks, No. 5, 2004. Arvutivõrgus: [http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-05\(2004\).pdf](http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-05(2004).pdf) (04.03.2016).

Treaty Establishing a Constitution for Europe. European Communities, 2005. Arvutivõrgus: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_establishing_a_constitution_for_europe/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_en.pdf (04.03.2016).

Internetiallikad:

European Court of Human Rights. Accession of the European Union. Arvutivõrgus: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court/accessioneu&c> (04.04.2016).

The European Convention. Arvutivõrgus: <http://www.echr.coe.int/pages/home.aspx?p=basictexts> (24.04.2016).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karin Leichter (02.10.1990),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Igaühe õigus vabadusele ja turvalisusele Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas: küsimus piiratud õigusest“, mille juhendaja on Julia Laffranque,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 02.05.2016. a